

УКРАЇНА '2012: політичний портрет

№ 39

Фонд «Демократичні ініціативи
імені Ілька Кучеріва»

Зміст

- 3 Вступ
Вибори-2012: післямова

- 5 Ірина БЕКЕШКІНА
Вибори-2012: оцінки, мотивація, інформованість виборців

- 37 Юрій ЯКИМЕНКО
Вибори-2012: наслідки для партійної системи України

- 43 Олександр ЧЕКМИШЕВ
Вибори 2012: сім смертних гріхів українських мас-медіа

- 57 **Вибори очима експертів**
 - Виборча кампанія починається: експертне опитування
 - Експертне опитування «Вибори-2012 – якість списків, основні відмінності та несподіванки»
 - Експертне опитування «Виборча кампанія -2012»
 - Виборча кампанія в оцінках лідерів українських соціологічних служб
 - ЗМІ на виборах-2012: оцінки журналістів
 - Майбутній парламент: оцінки експертів
 - Післявиборче експертне опитування «Вибори-2012: сподіване і несподіване»

- 99 **Вибори в опитуваннях громадської думки**
 - Україна напередодні парламентських виборів: громадська думка населення України, березень – квітень 2012
 - Україна напередодні парламентських виборів: громадська думка населення України, травень – червень 2012
 - Вибори-2012: рейтинги партій та мотивація вибору, серпень 2012
 - Громадська думка населення України: вибори-2012, вересень – жовтень 2012

Вступ

ВИБОРИ-2012: післямова

Як відомо, вільні чесні вибори є підвалиною, основою сучасної демократії. Вибори-2012 стали вже шостими парламентськими виборами у незалежній Україні. Здавалося б, час – достатній для того, щоб сформувалася стабільна багатопартійна система із зрозумілими виборцям програмами і щоб виборці навчилися раціонально обирати саме ту політичну силу, яка відповідає їхнім запитам.

Проте політичний склад Верховної Ради з кожними виборами постійно змінюється (з переможців перших партійних виборів 1998 року до складу Верховної Ради-2012 увійшла лише Комуністична партія), і водночас наростає незадоволеність громадян законодавчим органом, який вони самі ж обирають. Порівняльне соціологічне дослідження, що охоплює 27 європейських країн (European Social Survey), засвідчує, що довіра українців до свого парламенту є стабільно найнижчою в Європі.

Причому з кожними виборами зростає й скепсис українців щодо здатності виборів бути тим механізмом, через який громадяни можуть чинити вплив на владу.

Загалом виборча поведінка населення багата на протиріччя і парадокси. Віднайти певні об'єктивні обґрунтовані пояснення можна лише на основі проведення соціологічних досліджень. На щастя, Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» під час виборчої кампанії та після неї мав можливість проводити соціологічні опитування разом з нашими партнерами по проекту «Національний екзит-пол-2012» – Київським міжнародним інститутом соціології та Центром політичних та економічних досліджень ім. Олександра Разумкова.

Тематика цих досліджень відрізнялися від традиційних опитувань, що їх зазвичай проводять під час виборів соціологічні фірми на

замовлення учасників виборів і які призначені для обґрунтування їхніх виборчих кампаній. Зайве й казати, що ці опитування в основному закриті для широкого загалу, за винятком тих, що можуть бути вигідні замовнику (скажімо, якщо він має добрі рейтинги).

Наші опитування були від початку призначені для широкого загалу і містили запитання, які були вкрай потрібні іншим громадським організаціям для реалізації виборчих проектів. Як виборці роблять свій вибір? Які чинники відіграють вирішальну роль у цьому процесі? Наскільки поінформовані виборці щодо змін у виборчому законодавстві? Які суспільні проблеми для виборців є найважливішими? Які чинники ділять виборців різних партій? За якими критеріями виборці обирають кандидатів у мажоритарних округах? Які засоби інформації є найбільш впливовими у виборчій кампанії? Як ставляться виборці до діяльності громадських організацій? Ці та інші важливі для демократичної організації виборів питання ставилися у наших чотирьох загальнонаціональних опитуваннях, які були проведені напередодні голосування – у квітні, травні, серпні та жовтні 2012 року. До того ж, ми провели два опитування після виборів – у березні та травні 2013 року, аби вивчити, як оцінюють виборці пройдені вибори, їхнє ставлення до перших кроків діяльності новообраного парламенту та до тих проблем, які йому належить вирішувати.

Окрім цього, Фонд «Демократичні ініціативи» постійно проводив експертні опитування, порівнюючи думки населення України та експертів з різних аспектів виборчої кампанії.

Особливістю діяльності Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» під час виборчої кампанії було прагнення об'єднати зусилля аналітичних центрів, об'єднати громадських організацій, медіа на тому, щоб

зробити вибори більш демократичними, вибір виборців – більш свідомим, а поведінку учасників виборів – більш чесною та відкритою. Наш засіб для цього – надання суспільству, громадським активістам, журналістам, політикам чесної професійної інформації.

З усіма цими матеріалами – загальнонаціональних та експертних опитувань – читач може ознайомитися у представленій книзі, так само як, і з аналітичними статтями Ірини Бекешкіної, Михайла Міщенко та Юрія Якименка, присвяченими розгляду виборчої кампанії, її результатів та наслідків для політичного життя України.

Насамкінець слід висловити велику подяку міжнародним фондам, які підтримали комплексний проект «Національний екзит-пол-2012»: Міжнародному Фонду «Відродження», програмі Matra Посольства Королівства Нідерландів в Україні, Національному Фонду підтримки демократії (США), РАСТ, проекту UNITER, Європейському Союзу.

Директор Фонду
«Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва»,
керівник проекту
«Національний екзит-пол-2012»
Ірина Бекешкіна

Ірина БЕКЕШКІНА

Кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник Інституту соціології НАН України,
директор Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва»

ВИБОРИ-2012: оцінки, мотивація, інформованість виборців

Вибори Верховної Ради-2012 стали вже шостими парламентськими виборами в історії незалежної України. Чимало подій відбулось за цей час у виборчих кампаніях: і постійні зміни законодавства – повністю мажоритарні вибори 1994 року, напівмажоритарні-напівпартійні у 1998 та 2002 роках, повністю партійні у 2006 та 2007 роках, і знову напівмажоритарні-напівпартійні у 2012 році; зміни виборчого бар'єра – 4% на виборах 1998 та 2002 року, 3% – у 2006 і 2007 роках, 5% на виборах-2012; постійні зміни у технології проведення виборів – у формуванні виборчих комісій, нормах спостереження тощо. А стрімкі злети і нищівні падіння партій на виборах краще за усілякі висновки офіційних спостерігачів засвідчують, що вибори в Україні, на відміну від наших північних сусідів, були і є справді змагальними і не завжди передбачуваними.

А як відображаються ці стрімкі події у свідомості виборців, чи усвідомлюють громадяни, що вибори є для них головним шансом впливати на перебіг справ у державі? І взагалі, які зміни відбулися за цей час у ставленні громадян до виборів, власної участі у виборах, у мотивах обрання тих чи інших політичних сил?

Соціологічні опитування, які проводилися нами протягом цих 14 років, дають чимало підстав для роздумів.

Аналіз виборчої поведінки населення України, представлений у статті, ґрунтується на даних кількох досліджень, проведених Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» разом із партнерами по со-

ціологічному консорціуму у рамках комплексного виборчого проекту «Національний екзит-пол'2012»:

1. Загальнонаціональне опитування населення України, проведене Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно з соціологічною службою Центру Разумкова з 30 березня по 4 квітня 2012 року. Було опитано 2009 респондентів віком від 18 років у всіх областях України, Києві та АР Крим за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками. Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайнефекту) не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95.

2. Загальнонаціональне опитування населення України, проведене Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно з соціологічною службою Центру Разумкова з 31 травня по 6 червня 2012 року. Було опитано 2009 респондентів віком від 18 років у всіх областях України, Києві та АР Крим за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками. Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайнефекту) не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95.

3. Загальнонаціональне опитування населення України, проведене Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно з соціологічною службою Центру Разумкова з 10 по 15 серпня 2012 року. Було опитано 2009 респондентів віком від 18 років у всіх областях України, Києві та АР

Крим за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками. Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95.

4. Загальнонаціональне дослідження громадської думки населення України було проведено Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно з Київським міжнародним інститутом соціології з 18 вересня по 4 жовтня 2012 року. Опитування проводилося у всіх областях України та Автономній Республіці Крим за квотною вибіркою, що репрезентує доросле населення України. Усього було опитано 2043 респонденти. Похибка вибірки не перевищує 2.2%.

5. Загальнонаціональне опитування про-

вели Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» разом із соціологічною службою Центру Разумкова з 21 по 24 грудня 2012 року. Було опитано 2009 респондентів віком від 18 років у всіх областях України, Києві та АР Крим за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками. Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95.

Окрім того, для порівняння долучалися результати опитувань, які були проведені Фондом «Демократичні ініціативи» протягом попередніх виборчих парламентських кампаній у 1998–2007 рр.

1. Чи стали для громадян України вибори механізмом впливу на життя у державі?

Загалом ставлення населення до виборів, як показують дані соціологічних опитувань, не є однозначним. З одного боку, громадяни України відповідально ставляться до участі у виборах. Як видно з таблиці 1, саме усві-

домлення свого громадянського обов'язку є тим чинником, що спонукав більшість українських громадян брати участь в усіх виборах, що відбувалися в Україні.

Таблиця 1. Причини участі громадян у виборах (% до тих, хто брав участь у виборах, вказувати можна було не більше двох причин)

Причини участі у виборах	Квітень 1998	Серпень 2002	Червень-липень 2007	Грудень 2012
Участь у виборах – обов'язок громадянина	42	48	49	49
Я звик брати участь у виборах	19	17	12	16
Серед партій та блоків були такі, які мені подобаються	13	12	19	16
Участь у виборах – можливість вплинути на ситуацію в Україні	30	20	25	23
Не хотів, щоб моїм голосом скористався інший	31	31	35	23
Мені було цікаво узяти участь у цих «змаганнях» – хто переможе?	7	4	5	2
Інше	2	1	1	0,5
Важко відповісти	1	1	1	0

Водночас показово, що друге місце серед мотивації участі у виборах теж стабільно посідає мотивація по суті негативна – побоювання, що хтось інший може скористатися голосом респондента, тобто, просто кажучи – очікування фальсифікацій, причому у молоді у деякі роки цей мотив навіть виходив на перше місце, як правило, цей мотив найбільше виражений у тих, хто збирався проголосувати за опозиційні політичні сили. Показово, що мотив, який мав би бути основним – себто бажання проголосувати за певну політичну силу, представлений дуже слабо.

Водночас опитування показують і значне розчарування українських громадян у виборах, яке виявляється у різних питаннях. Так, стабільно серед громадян, які уникають

участі у виборах, домінує мотив розчарування в усіх політиках та політичних силах «люди вже нікому не вірять – ні партійним, ні безпартійним, ні правим, ні лівим» (табл.2).

Втім, як видно з наведеної таблиці, вже в перебігу виборчої кампанії-2012 відбувалися певні трансформації: дещо менше стало тих, хто відмовлявся брати участь у виборах через відсутність кандидата чи партії, за яких було б варто проголосувати (мабуть, такі знайшлися), натомість збільшилася кількість тих, хто збайдужів до виборів та усвідомив, що його життя від виборів не залежить. З розгортанням виборчої кампанії дещо побільшало і тих, хто не вірив у те, що вибори будуть проведені чесно.

Таблиця 2. Якщо Ви не збираєтесь брати участь у виборах, то чому? (не більше двох варіантів відповіді)

	Квітень 2012	Вересень 2012
У мене не буде такої можливості (проживаю не за місцем реєстрації, у день голосування буду зайнятий тощо)	2,9	8,8
Мені байдужі ці вибори, бо моє життя від них аж ніяк не залежить	13,8	20,4
Я не бачу жодного кандидата чи партію, за яких було б варто голосувати	39,0	30,7
Вибори нічого не змінять, бо Верховна Рада насправді нічого не вирішує	18,7	19,1
Мене взагалі не цікавить політика	19,1	16,3
Не вірю, що вибори будуть проведені чесно	21,7	25,4
Інше	3,2	5,3
Важко сказати	4,5	4,1

Достатньо песимістично ставляться українці і до перспективи поліпшення ситуації в Україні після виборів (табл.3). Більше того, перед виборами 2012 року українці зневірилися у тому, що вибори в Україні є реальним механізмом впливу громадян на владу (табл.4). Перед усіма попередніми виборами думки

українців були все ж більш оптимістичні. Коли ставилося запитання «Що заважає виборам в Україні стати механізмом демократичної участі громадян у державних справах?» – відповіді теж були стабільними після кожних виборів: невиконання тими, кого обрали, своїх виборчих обіцянок (табл. 5).

Таблиця 3. Сподівання населення на те, що вибори до Верховної Ради дадуть змогу поліпшити ситуацію в Україні (%)

Сподівання на вибори	Квітень 1998	Серпень 2002	Жовтень 2006	Грудень 2012
Вибори дадуть змогу поліпшити ситуацію	29	24	32	29
Вибори нічого не змінять	43	54	36	42
Вибори лише погіршать ситуацію	6	5	8	6
Важко сказати	20	17	24	22

Таблиця 4. Чи згодні громадяни, що вибори в Україні є реальним механізмом впливу громадян на владу? (%)

	Квітень 2004	Листопад 2005	Червень-липень 2007	Березень 2012
Зовсім не згодні	21	22	16	21
В основному не згодні	20	22	21	25
В основному згодні	33	37	35	28
Повністю згодні	17	11	16	4
Важко сказати	10	8	12	21

Таблиця 5. Думка населення про те, що заважає виборам в Україні стати механізмом демократичної участі громадян у державних справах?

(можна було зазначити будь-яку кількість чинників) % до опитаних, які не згодні з тим, що вибори в Україні є реальним механізмом впливу громадян на владу, або вагаються з відповіддю

	Травень 2004	Жовтень 2006	Червень-липень 2007	Березень 2012
Невідповідність проведення виборів демократичним стандартам	18	15.5	18	30
Формування виконавчої влади не за результатами виборів	23	22	23	31
Невиконання тими, кого обрали, своїх виборчих обіцянок	48	47	47	59
Відсутність постійного громадського контролю за обраною владою	32	24	26	38
Неконкретність виборчих програм	18	12	16,5	23
Низька якість тих, з кого доводиться обирати на виборах – кого б не обрали, краще не буде	–*	–*	–*	46
Невимогливість громадян до своїх обранців, пасивність	29	17	22	29
Інше	3	1	1	1
Ніщо не заважає, вибори в Україні є реальним механізмом участі населення у справах держави	5	6	4,5	2
Важко сказати	17	14	16	7

* Цього варіанту в опитуванні не було

У 2012 році зросло незадоволення не лише тим, що політики не виконують своїх обіцянок, а й іншими сторонами виборчого процесу. Вперше ще напередодні початку виборчої кампанії виборці зазначили невідповідність проведення виборів демократичним стандартам – це могло бути наслідком як виборів до місцевих органів влади 2010 року, так і загальними тенденціями згорання демократичних надбань, які вже в повну силу проявилися ще до початку офіційної виборчої кампанії. Населення стало більш критично ставитися до себе, надаючи більшого значення таким чинникам, як відсутність постійного громадського контролю за обраною владою та невимогливість громадян до своїх обранців, пасивність.

Отже, констатуємо загальні характеристики ставлення населення до виборів, які практично залишаються стабільними протягом усіх років проведення виборів та виборчих опитувань. Населення, з одного боку, відповідально ставиться до виборів, вважаючи своїм обов'язком брати участь у голосуванні – і на вербальному рівні, і на практичному. Водночас населення негативно сприймає реальність проведення виборів в Україні. Громадян не влаштовує: 1) нечесність проведення виборів; 2) те, що вони не чинять вирішальний вплив у змінах життя на краще; 3) те, що серед політичних вони сил часто не бачать тих, хто б виражав та обстоював їхні інтереси; 4) те, що політичні сили та політики не виконують своїх обіцянок.

2. Чинники електорального вибору

Питання про мотиви голосування за ту чи іншу партію ми ставили перед кожними парламентськими виборами, і, як свідчать дані табл. 6, за ці роки пріоритети мотивації дещо змінилися.

Якщо на перших партійних виборах у 1998 році головним у виборі було те, що партія «виражає інтереси таких людей, як я», то вже через чотири роки така мотивація впала удвічі і надалі ще зменшувалася. Натомість зросла значущість «програм, ідей, пропозицій», на які орієнтується нині половина виборців. А найвищою мотивація на лідера була після виборів 2006 року, що пов'язано, на нашу думку, насамперед з тим, що у тих виборах вперше яскраво виявилася особистість Юлії Тимошенко. У мотивації вибору 2007 року різко зросла вага такого мотиву, як «менше зло», що пов'язане з розчаруван-

ням у Верховній Раді, яка лише рік пропрацювала і була розпущена. Тож зрозумілий перед тими виборами і вищий відсоток тих, хто голосував, як і на попередніх виборах, що пройшли лише рік тому.

Динаміка зміни мотивів відбувається не лише від виборів до виборів, а й протягом однієї виборчої кампанії. Так, аналізуючи свій вибір вже після завершення виборчої кампанії, більше виборців вважали, що у їхньому виборі значущу роль відігравали ідеї та пропозиції партій, а не орієнтація на лідерів, менше зазначали виборці й такий мотив, як вибір «меншого зла». Втім, цілком імовірно, що ці громадяни, які збиралися проголосувати за «менше зло» просто не прийшли на виборчі дільниці, бо явка на виборах була меча, ніж прогнозувалося.

Таблиця 1. Причини участі громадян у виборах (% до тих, хто брав участь у виборах, вказувати можна було не більше двох причин)

Мотиви вибору партії	Березень 1998	Серпень 2002	Жовтень 2006	Червень-липень 2007	Червень 2012	Грудень 2012
Мені подобається її програма, ідеї, пропозиції	35,2	43,1	50,8	41,4	40,8	50,0
Мені подобаються її лідери	26,2	30,3	35,8	28,3	42,6	30,5
Ця партія має добрі шанси на перемогу	9,6	8,5	10,9	12,8	12,3	12,8
У списку цієї партії були кандидати, які мені подобаються	—*	—*	—*	—*	—*	8,8
Ця партія виражає інтереси таких людей, як я	45,0	20,4	25,8	22,6	18,0	19,3
Її підтримують авторитетні для мене люди	6,6	5,0	5,1	5,5	4,1	4,4
Я за цю партію голосував на минулих виборах	—*	13,6	12,5	19,6	15,1	6,7
Принаймні у порівнянні з іншими ця партія є «меншим злом»	—*	7,8	11,4	24,8	17,4	9,9
Загалом я обрав цю партію випадково	3,0	1,2	0,5	0,7	1,0	0,3
Інше	3,2	1,2	0,9	0,9	1,1	1,4
Важко відповісти	2,8	5,0	7,8	0,4	1,3	0,6

* Цього варіанту в опитуванні не було

На усіх виборах політичні сили можна поділити на ті, де переважає орієнтація на програму, ідеї, пропозиції, та ті, де виборець орієнтується переважно на лідерів. На виборах-2012 явно «лідерською» була мотивація у виборі «УДАР» Кличка, проте вже під час виборчої кампанії поступово зростала й мотивація на змістовні компоненти цієї партії, хоча лідерська мотивація все ж домінувала. Цікаво, що за типом мотивації схожими виявилися такі різні партії, як КПУ та ВО «Свобода»: виборцю КПУ найбільше подобалася програма їхньої партії (64%) та те, що ця партія виражає їхні інтереси (50%). Такою самою була й мотивація виборців ВО «Свобода»: орієнтація на програму (64%) та те, що партія виражає їхні інтереси (35%). Істотно змінилася протягом виборчої кампанії мотивація вибору у виборців ОО «Батьківщина»: у червні 2012 року, коли ще не були сформовані списки і жили сподівання, що Юлія Тимошенко йтиме на вибори на чолі партії, вочевидь переважала орієнтація на лідера (51%), у серпні така мотивація ще дещо переважала (38%), а у вересні лише 12% виборців цієї політичної сили орієнтувалися при своєму виборі на лідерів, домінуючою стала мотивація на програму та пропозиції (34%) та на те, що ця партія виражає їхні інтереси (32%). Відрізняється від решти мотивація виборців Партії регіонів: 46% орієнтувалися на програму та пропозиції цієї партії, 25% обирали її через те, що вона має шанси на успіх, 21% були готові проголосувати за неї, бо робили так і на попередніх парламентських виборах. Цікаво, що в опитуванні, проведеному у грудні 2012 року, тобто через місяць після виборів, відпо-

віді виборців щодо мотивації їхнього вибору дещо змінилася: майже в усіх категоріях електорату (за винятком виборців Комуністичної партії) різко знизився мотив того, що обрана партія виражає їхні інтереси.

Порівняно з попередніми парламентськими виборами 2007 року зменшилася кількість тих, хто у своєму виборі орієнтувався на «кольори» партій (табл. 7–8). Якщо у липні 2007 року готові були підтримати партію за ознакою «з «помаранчевого» табору» 29%, то у вересні 2012 року – 20%, за партію з «біло-блакитного» табору на виборах-2007 готові були проголосувати 34%, у 2012 році – 25%; натомість зріс відсоток тих, для кого цей поділ не має значення (з 19% до 24%) та тих, хто хотів би проголосувати за партію, яка не належить ні до «помаранчевих», ні до «біло-блакитних» (з 4% до 16%).

«Вірними» антагоністичному поділу на «помаранчевих» та «біло-блакитних» залишилися виборці «Батьківщини», серед яких 74% готові були підтримати партію, аби вона була з «помаранчевого» табору, і виборці Партії регіонів, з яких 86% готові були принципново голосувати за партію з «біло-блакитного» табору. Натомість виборці партії «УДАР» не зважають на цей поділ на «помаранчевих» чи «біло-блакитних»: для 29% цих виборців цей поділ не має значення, а 34% проголосують за партію, яке не належить до цих двох таборів. Так само і виборці Комуністичної партії – віддавали перевагу партії, яка не належить до цих двох таборів. А найбільший відсоток тих, для кого поділ на ці два табори не має значення, виявився серед невизначених – тих, хто ще не обрав партію, за яку проголосував би.

Таблиця 7. Ви збираєтесь голосувати за певну партію (блок) тому, що Вам близькі її ідеї та дії, чи щоб до влади не прийшли політики протилежного політичного табору?

	Липень 2007	Вересень 2012
Я обираю партію тому, що мені вона подобається	56,3	60,9
Я проголосую за певну партію, щоб до влади не прийшли політики протилежного політичного табору	33,6	23,3
Для мене це не має значення	10,1	15,8

Таблиця 8. Після президентських виборів 2004 року політичні сили в Україні поділилися на два основні табори, що умовно зветься «помаранчевими» та «біло-блакитними». Політичну силу з якого табору Ви підтримали б на виборах?

	Липень 2007	Жовтень 2012
Партію з «помаранчевого» табору	28,9	20,4
Партію з «біло-блакитного» табору	33,8	24,6
Партію, яка не належать ні до «помаранчевих», ні до біло-блакитних"	3,8	15,9
Партію, яка виступатиме проти і «помаранчевих», і «біло-блакитних»	3,6	5,5
Для мене взагалі не має значення цей поділ на кольори	19,3	23,8
Важко сказати	10,6	9,8

В опитуванні, проведеному в останній місяць перед голосуванням, з'ясувалося, яка саме інформація є найбільш важливою для електорального вибору виборців: пропозиції партій щодо важливих для людей проблем (важливо і дуже важливо для 93% населення), минула діяльність партії та її представників (важливо і дуже важливо для 82%), з якими партіями ця партія об'єднуватиметься у майбутньому (важливо і дуже важливо для 80%), склад першої п'ятірки партії (важливо і дуже важливо для 70%), увесь список партії (важливо і дуже важливо для 60%), за владу ця партія чи проти влади (важливо і дуже важливо для 71%), фінансові декларації кандидатів (важливо і дуже важливо для 54%). Не важливою для більшості населення виявилася інформація про приватне життя кандидатів (важливо – для 39%, не важливо – для 55%) та відомості, що компрометують

кандидатів у списку (важливо – для 40%, не важливо – для 51%).

Звичайно, найбільшою сенсацією виборів став результат партії «Свобода», що його не зміг спрогнозувати жоден із соціологів – дебати йшли здебільшого навколо того, чи пройде партія виборчий бар'єр взагалі. І хоча напередодні виборів більшість соціологів вважали, що «Свобода» таки буде у Верховній Раді, проте результату в 10% не очікував ніхто.

Тому у післявиборчому опитуванні ми поставили запитання про мотиви голосування за цю партію – як пояснюють її перемогу на виборах населення загалом та її виборці зокрема? Після виборів найбільш цікавою була мотивація голосування за цю партію – як її виборців, так і уявлення населення про мотиви – чому проголосували за цю партію.

Таблиця 9. Чому виборці проголосували за партію «Свобода»? (Можна було позначити не більше трьох можливих причин)

Можливі причини вибору	Виборці «Свободи»	Населення в цілому
Це був протест проти чинної влади, і «Свобода» здавалася найбільш радикальною	41,9	30,9
Виборці поділяли націоналістичну ідеологію цієї партії	23,7	12,9
«Свобода» підійшла близько до виборчого бар'єра, і у разі її непроходження до парламенту опозиція могла втратити до 5% голосів, тому проголосували за «Свободу»	7,5	10,3
Виборці розчарувалися в наявних політичних силах, а «Свобода» не була у Верховній Раді	27,5	19,2
«Свобода» добре себе зарекомендувала у тих місцевих радах у Західному регіоні, де має більшість	31,2	15,6
Виборці були переконані, що серед депутатів «Свободи» не буде зрадників	20,6	10,9
Виборців приваблювали пропозиції цієї партії	26,9	9,3
Тому що у суспільстві зростає національна нетерпимість і агресія	9,4	9,9
Тому що виборці хотіли, щоб у Верховній Раді була політична сила, здатна до бійок та інших силових дій	5,0	5,0
Виборців приваблювали кандидати у списку цієї партії	5,6	3,7
Мабуть, це був все-таки стихійний вибір	0,6	6,7
Інше	1,8	1,1
Важко сказати	0,6	18,4

Як видно з таблиці, і населення загалом, і виборці «Свободи», зокрема, однаково визначили, що основним мотивом голосування за «Свободу» був протест проти чинної влади, і ця партія видавалася у цьому сенсі найбільш радикальною. Водночас усі інші позитивні мотиви, що їх визначили виборці «Свободи» у своєму виборі, тим, хто не голосував за цю партію, не видавалися ваго-

мими. А от міркування щодо імовірних втрат для опозиції у разі непроходження «Свободою» виборчого бар'єра, хоч як дивно, для виборців «Свободи» були менш вагомими, ніж для тих, хто за цю партію не голосував.

Ще більше різнилася реальна мотивація голосування за Комуністичну партію її виборців та уявлення про імовірні мотиви тих, хто за КПУ не голосував (табл. 10).

Таблиця 10. Чому Комуністична партія України на виборах 2012 року отримала значно вищий результат, ніж на попередніх парламентських виборах 2007 року? (Можна було позначити більше трьох можливих причин)

Причини високого результату КПУ	Виборці КПУ	Населення загалом
У суспільстві зростає підтримка комуністичної ідеології	41,1	16,0
Це був протест проти чинної влади, і комуністи здавалися найбільш радикальними	16,4	13,3
Виборці вирішили, що саме комуністи можуть найкраще захистити їхні інтереси	35,6	15,3
Виборці розчарувалися у Партії регіонів, а іншої альтернативи, крім Комуністичної партії, не бачили	23,3	17,2
Люди все більше згадують Радянський Союз, де життя простих людей було кращим	47,9	43,8
Виборцям подобалися лідери Комуністичної партії	6,8	4,5
Виборці вважали Комуністичну партію найбільш проросійською політичною силою	11,6	7,7
Мабуть, це був все-таки стихійний вибір	2,7	8,8
Інше	0,4	1,9
Важко сказати	1,4	13,8

Як видно з таблиці, населення та виборці КПУ сходяться у тому, що «люди все більше згадують Радянський Союз, де життя простих людей було кращим», і ця причина спонукає їх голосувати за комуністів. Водночас населення не поділяє думки прихильників КПУ про те, що у суспільстві зростає підтримка комуністичної ідеології і що саме комуністи можуть найкраще захистити інтереси своїх виборців. Показово також, що «проросійськість» Комуністичної партії не вважають причиною перемоги КПУ ані її виборці, ані населення в цілому. Не вважають КПУ також радикально протестною політичною силою.

На виборах 2012 року, на відміну від попередніх парламентських виборів 2006 і 2007 років, половина депутатів обиралися

у мажоритарних округах, і ця мажоритарна складова значною мірою вплинула і на склад майбутньої Верховної Ради, і на характер виборчої кампанії. Вперше за останні десять років, що минули від виборів парламенту 2002 року (коли теж половина депутатів обиралися в округах), для багатьох багатих людей постала реальна можливість стати депутатом, оминаючи партійні списки і необхідність домовлятися з партійними лідерами. У 2002 році, за висновками експертів, «на впевнену перемогу на виборах за мажоритарними округами могли сподіватися лише справді відомі, проте не скандально, політичні особистості або господарські діячі та підприємці «великого масштабу», які серйозно тривалий час «працювали» з округом, встигли сформувати у виборців імідж

людини, яка добре розуміє проблеми пересічних громадян і систематично надає їм допомогу»¹. У 2013 році, після десяти років виборів лише за партійними списками, «своїх» округів майже ні в кого вже не було. І було зрозуміло, що «або зараз, або ніколи», бо після того, як депутати «сядуть» на «свої» округи, відкрите вікно можливостей зачиниться надовго. Звідси – й жорстока, часто на межі фолу боротьба в округах, фальсифікації й бійки при відносно поміркованій і чесній конкуренції за партійними списками.

Непередбачуваність результатів зумовлювалася ще й тим, що значна частина населення взагалі не знала про те, що половина депутатів обиратиметься в округах – на початок виборчої кампанії про це знали достеменно 48% населення, ще 29% «щось про це чули», а 23% не знали про це нічого. Не набагато більш обізнаними були й потен-

ційні виборці – ті, що висловили готовність узяти участь у виборах: серед них знали про мажоритарну складову виборів 52%, «щось про це чули» 29%, а 19% не знали узагалі.

Як же співвідносилися голосування за партійним списком і за мажоритарних депутатів? Слід сказати, що прямого однозначного зв'язку між цими складовими виборці не вбачали: Голосувати у мажоритарному окрузі за того самого кандидата, який представлятиме обрану партію, виявили готовність 34% населення, відповіли, що братимуть партійність до уваги 24%, 20% вважають, що голосування за кандидата і за партію – речі не пов'язані, а 20% певної думки не мали. Проте серед прихильників «старих» партій (тобто, тих, які вже кілька виборів перебувають на партійному полі) відсоток тих, хто пов'язував партійне та мажоритарне голосування, був істотно вищим (табл.11).

Таблиця 11. У мажоритарному окрузі чи віддасте Ви свій голос за представника тієї ж партії, за яку голосуватимете за партійним списком, чи ні? (вересень-2012)

Чи пов'язані партійне і мажоритарне голосування?	«Батьківщина»	«Свобода»	КПУ	ПР	«УДАР»	Україна загалом
Так, я голосуватиму за кандидата від партії, за яку я проголосую за партійним списком	53,1	47,7	44,1	49,1	37,2	34,5
Не обов'язково, але партійність кандидата я братиму до уваги	27,1	33,9	25,7	25,1	29,9	24,5
Ні, голосування за конкретного кандидата і за партію – то не пов'язані речі	13,3	12,3	16,2	15,0	17,7	20,3
Важко сказати	6,4	6,1	14,0	10,8	15,2	20,7

¹ Ірина Демченко. *Вибори-2002: мотивація, оцінки, постелекторальні орієнтації населення (за підсумками проведення фокус-груп)*. – *Вибори-2002: в оцінках населення і експертів*.

Традиційно, як і на попередніх виборах 1998 та 2002 рр., коли половина депутатів обиралася за мажоритарними округами, до цих депутатів висуваються інші вимоги, ніж до партійних депутатів у списках. Більшість населення – 41% – була певна, що обраний у мажоритарному окрузі депутат має на-самперед вирішувати питання свого округу, 33% вважали, що мажоритарні депутати повинні допомагати виборцям свого округу, і лише на думку 22% населення, обрані у мажоритарних округах депутати мають на-самперед законотворчою діяльністю. Причому у питанні щодо пріоритетів діяльності

солідарні виборці різних політичних сил.

У структурі мотивів головним при обранні депутатів у мажоритарних округах для населення виступали пропозиції кандидата щодо розв'язання проблем у їхньому місті (селі) – 47%, можливості у майбутньому вирішувати проблеми їхнього округу (36%), досвід попередньої діяльності (32%) і чесність кандидата, непричетність до корупції (31%). Порівняно з груднем 2011 р. зменшилася значущість особистих якостей кандидата (з 37 до 28%), натомість зросла значимість такого чинника, як здатність вирішувати проблеми округу (з 25 до 36%) (табл.12).

Таблиця 12. Що у першу чергу матиме для Вас значення, коли Ви обиратимете депутата до Верховної Ради від свого округу? (оберіть не більше п'яти найбільш важливих критеріїв)

Що найважливіше для вибору кандидата на окрузі?	Грудень 2011	Серпень 2012
Пропозиції кандидата щодо реформ в Україні	31,7	27,1
Пропозиції кандидата щодо вирішення проблем у вашому місті (селі)	41,1	46,6
Особистісні якості кандидата	37,0	28,4
Те, яка саме партія висуває чи підтримує кандидата	17,8	16,2
Досвід попередньої діяльності кандидата – чи був він успішним	30,6	32,2
Поради людей, яким Ви довіряєте	14,3	7,7
Попередня діяльність кандидата у вашому окрузі	20,2	24,4
Підтримка кандидата з боку авторитетних для Вас людей	7,3	6,1
Можливості у майбутньому вирішувати проблеми вашого округу	25,1	36,3
Допомога, яку надавав кандидат виборцям (пайки, гроші тощо)	–*	7,9
Чесність, непричетність до корупції	32,7	30,7
Зовнішньополітичні орієнтації кандидата	4,8	5,7
Проголосую за того, хто за це більше заплатить	2,0	0,5
Інше	0,6	0,2
Не братиму участі у виборах	–*	7,7
Важко сказати	3,5	2,3

У мотивації голосування за мажоритарних кандидатів виявилася різниця між прихильниками партій з переважно «програмовою» та переважно «особистісною» мотиваціями: так, для виборців партії «Свобода» відносно більше має значення такий чинник, як пропозиції кандидата щодо реформ в Україні (42%), а от особисті якості кандидата були найбільш важливі для виборців «УДАР» та Партії Королевської «Україна – вперед!». Найбільш прискіпливими до чесності і некорупційності кандидата були (принаймні, в опитуванні) виборці КПУ (46%), а найменш – Партії регіонів (27%).

Повернення до мажоритарних виборів та кандидатів в округах відновило й колишню, притаманну мажоритарним виборам, практику купівлі голосів виборців в округах. Це відбувалося у різних формах – від інтенсивної термінової «допомоги» округу (ремонт шкіл, дитячих майданчиків тощо) до роздачі продуктивних пайків та прямої грошової плати за голосування.

Опитування засвідчили доволі суперечливе ставлення до продажу та купівлі голосів на виборах. З одного боку, лише 4% населення зголосилося проголосувати за кандидата, який роздає на окрузі «допомогу» – продуктивні набори, ліки тощо. Майже третина – 32% – не проти узяти таку «допомогу», але думають, що на їхній вибір це не вплине, а більше половини – 51% – і «допомогу» не візьмуть, і голосувати за таких кандидатів принципово не будуть. Так само і з грошима – до початку виборчої кампанії у квітні 75%, а за місяць до голосування, у вересні, вже 82% виборців на питання соціологів, чи готові вони продати на виборах свій голос і за яку суму, відповіли однозначно негативно, що їхній голос не продається в принципі. Причому порівняно з президентськими виборами 2010 року громадська думка, на-чебто, налаштована ще більш негативно (табл. 13–14).

Таблиця 13. Чи готові Ви особисто продати свій голос за гроші? (%)

	Грудень 2009	Жовтень 2010	Квітень 2012	Вересень 2012
Безумовно, ні	69,4	67,7	73,0	82,9
Безумовно, так – за будь-кого і за будь-які гроші	2,0	2,9	1,7	1,5
Так, але якщо влаштуватиме сума	7,5	9,7	8,2	5,2
Так, якщо я все одно збирався голосувати за цього кандидата (партію)	12,7	9,0	7,7	4,6
Важко сказати	8,3	10,8	9,4	5,8

Таблиця 14. А за яку саме реальну суму Ви готові проголосувати за партію чи кандидата? (%)

	Грудень 2009	Жовтень 2010	Квітень 2012	Вересень 2012
Мій голос не продається в принципі	73,4	73,2	74,8	82,3
За 50 гривень	0,6	0,5	0,7	0,3
За 51–100 гривень	1,2	1,1	0,7	0,5
За 101–200 гривень	2,2	3,2	1,3	0,9
За 201–300 гривень	3,5	3,6	2,2	0,6
За 301–500 гривень	4,7	4,2	4,1	1,3
Більше 500 гривень	14,5	14,3	12,3	4,9
Важко сказати	–	–	3,8	7,9

З іншого боку, населення ставиться доволі поблажливо до тих, хто на виборах голосує за гроші: однозначно засуджує половина, третина – ставиться «з розумінням», а 10% – взагалі схвально, причому такий розклад громадської думки є доволі стабільним (табл.15).

чи ті, хто має гроші, а до них – дозвіл влади. Водночас парламентські вибори-2012 показали, що гроші далеко не всесильні. Особливий приклад подав Київ, де цей процес масового підкупу виборців відбувався надто брутально і безкарно. Проте кандидати у мажоритарних

Таблиця 15. Як відомо, іноді на виборах виборцям пропонують гроші за голосування за певного кандидата чи партію. Як Ви до цього ставитеся? (%)

	Грудень 2009	Жовтень 2010	Квітень 2012	Вересень 2012
Однозначно засуджую, не можна продавати свій голос	51,3	48,6	56,1	53,2
Загалом ставлюся негативно, але з розумінням – усякі бувають у людей ситуації	33,1	31,7	26,8	31,8
Ставлюся позитивно, чому б людям не заробити?	9,6	9,5	10,6	10,3
Важко сказати	6,1	7,0	6,6	4,7

Більше того, коли ставилося запитання «А чому люди продають голоси за гроші?», то переважало навіть деяке співчуття: «Тому що у них скрутна матеріальна ситуація» – такою була основне «пояснення» і під час президентських виборів 2010 р. (42%), і під час парламентських 2013 р. (49%). До цього ще слід додати тих, хто виправдовує продаж голосів байдужістю до усіх кандидатів – «то чому б не заробити?» (30% відповідей у 2010 р. та 26% у 2012). Однозначний осуд – «тому що вони жадібні, прагнуть заробити на усьому» – висловили лише 15% у 2010 р. і 16% у 2013р.

І оскільки у суспільстві немає однозначного осуду тих, хто продає свій голос, а фактично – своє виборче право обирати владу, то можна передбачити, що це явище поширюватиметься і на наступні вибори, особливо там, де вирішальний вибір залежатиме від того, на чий бік схиляться кілька відсотків голосів. А оскільки продаж-купівля голосів є кримінальним злочином, то зрозуміло, що наша виборче правосуддя заплещуватиме на це очі тільки в тому разі, коли до цих дій вдаватимуться кандидати від влади чи, принаймні, узгоджені з владою, і навпаки, жорстко каратиме за такі ж дії представників опозиції. Так само і більше легальні способи підкупу електорату, як-то: ремонти шкіл, дитячих садків, доріг та ін. – можливі лише за згодою місцевої влади, отже, тут теж перевагу мають кандидати від влади

округах, вклавши величезні кошти, фактично, програли кандидатам від опозиції, причому – кандидатам не надто відомим. Більше того, кияни не лише проголосували за тих, хто не платив за їхні голоси, але й вийшли на захист свого вибору, що не дало змоги сфальсифікувати результати. Проте так відбувалося далеко не всюди.

Мажоритарна складова вирішальним чином вплинула на загальний результат виборів, змінивши його на користь влади. Бо хоча за партійними списками більшість виборців підтримала політичні сили, опозиційні до влади, мотивація голосування за кандидатів в округах для більшості виборців мала не партійний характер: як засвідчували дані соціологічних опитувань, до кандидата у першу ставилися вимоги обстоювати інтереси даного округу і допомагати своїм виборцям в окрузі, при цьому головній функції депутата – ухваленню законів – громадська думка відводила другорядну роль. То ж і не дивно, що виборці у своїх округах обирали тих, хто може розв'язувати конкретні проблеми – відремонтувати школу чи надати конкретну допомогу людям. А це – насамперед ті кандидати, які мають гроші чи обіймають керівні посади. Власне, через це й був змінений Закон про вибори, бо за чисто пропорційним законом більшість голосів у Верховній Раді отримала б опозиція. Зрештою, в Україні мажоритарна корекція партійних ре-

зультатів – не новина: на виборах 1998 року опозиційні партії отримали 56,71%, провладні разом – 9,2%, проте більшість утворилася пропрезидентська за рахунок мажоритарних депутатів; у 2002 році опозиційні партії отримали у сумі 57,68%, провладні – 18,04%, проте

знов більшість утворилася пропрезидентська. Водночас, як засвідчив досвід 2004 року, така більшість не стійка, і мажоритарні депутати досить швидко змінюють свою орієнтацію під переможця президентських виборів.

3. Інформованість виборців та основні джерела інформації. Роль засобів масової інформації у виборчій кампанії

Для того, щоб вибір громадян був осмислений, потрібно, щоб вони володіли необхідною інформацією та мали вільний доступ до її джерел.

Отже, яким чином люди роблять свій електоральний вибір, де і як вони отримують потрібну інформацію? Чи існують відмінності у інформативній виборчій стратегії у виборців різних політичних сил? Ці питання ставилися під час виборчих опитувань у 2002, 2006, 2007 і 2012 рр.

Перше, що одразу впадає у вічі, порівнюючи способи обрання партії на парламентських виборах 2012 року з попередніми виборами, це зменшення відсотку виборців, які зробили свій вибір до початку виборчої кампанії (табл.16). На перший погляд, це видається нелогічним, бо, здавалося б, за цей час у виборців мали склас-

тися стабільні політичні орієнтації. Проте річ полягає у тім, що значна частина виборців розчарувалася у своїх колишніх обранцях, до того ж з'явилися нові політичні сили, які одразу здобули певну популярність («УДАР» Віталія Кличка, «Україна, вперед» Наталії Королівської).

Зі зменшенням кількості тих виборців, які вже до початку виборчої кампанії знали, за кого проголосують, природно, що зріс відсоток виборців, які вдавалися до різних шляхів вибору партії, насамперед – знайомилися з програмними матеріалами та стежили за дебатами партій у ЗМІ. Найбільше визначених у своєму виборі ще до початку виборчої кампанії було серед виборців «старих» політичних сил, найменше – серед новачків виборів (табл.17).

Таблиця 16. Спосіб електорального вибору (у %, можна було вказувати усі основні варіанти)

Спосіб обрання партії та блоку	Серпень 2002*	Жовтень 2006	Вересень 2007	Червень 2012
Я вже до початку виборчої кампанії визначився(лася) з вибором партії і голосуватиму з неї	52	66,9	66,7	45,8
Ознайомлюся з програмними матеріалами, листівками партій тощо	21	16,7	10,8	21,9
Буду знайомитися з незалежними розслідуваннями та інформацією, яку надаватимуть громадські організації	—**	—**	—**	12,2
Буду орієнтуватися на лідерів	20	21,2	10,9	14,3
Стежитиму за дебатами партій у ЗМІ	18	21,0	7,6	17,0
Запитаю порад у людей, яким довіряю	10	7,8	3,7	5,9
Ходитиму на зустрічі з лідерами партій	—**	—**	1,2	2,2
Зроблю вибір навмання	2	1,4	0,6	0,7
Інше	2	1,4	0,9	0,3

* Опитування, проведені у серпні 2002 р. та у жовтні 2006 р., були післявиборними, тому питання ставилися у минулому часі
** У цьому опитуванні даного варіанту не було

Таблиця 17. Спосіб електорального вибору виборців різних партій, червень-2012 (% , можна було вказувати усі основні варіанти)

Спосіб обрання партії	«Батьківщина»	«Свобода»	КПУ	«Україна – Вперед!»	Партія регіонів	«УДАР»	Україна загалом
Я вже до початку виборчої кампанії визначився(лася) з вибором партії і голосуватиму з неї	52,1	50,0	67,3	30,4	69,9	31,3	45,8
Ознайомлюся з програмними матеріалами, листівками партій тощо	21,9	25,0	11,5	30,4	14,7	22,7	21,9
Буду знайомитися з незалежними розслідуваннями та інформацією від громадських організацій	8,0	12,5	8,6	24,6	8,0	20,0	12,2
Буду орієнтуватися на лідерів	14,0	10,7	10,6	14,5	8,2	32,0	14,3
Стежитиму за дебатами партій у ЗМІ	12,8	14,3	11,5	29,0	12,9	22,7	17,0
Запитаю порад у людей, яким довіряю	4,8	3,6	3,0	5,8	3,7	9,3	5,9
Ходитиму на зустрічі з лідерами партій	1,4	5,4	6,7	1,4	1,7	2,0	2,2
Зроблю вибір навмання	0,2	1,8	0,0	0,0	0,5	2,7	0,7
Інше	0,0	3,6	0,0	0,0	0,2	0,0	0,3
Важко відповісти	3,9	3,6	3,8	0,0	1,5	2,0	7,2

Децю меншу частку заздалегідь визначених у партії «Батьківщина», порівняно із Партією регіонів та КПУ, можна пояснити тим, що опозиція йшла кількома колонами, і виборець вагався у виборі між «Батьківщиною», ВО «Свобода» та партією «УДАР» Віталія Кличка.

Логічно, що саме виборці цих нових політичних сил більше налаштовані на використання різних методів електорального вибору. Звертає на себе увагу й підвищена орієнтація на лідера виборців партії «УДАР» Віталія Кличка, що ще раз підтверджує ви-

снок про лідерську електоральну мотивацію цієї політичної сили. А от прихильникам Комуністичної партії інформація виявилася потрібною найменше: вони вже заздалегідь були упевнені у своєму виборі. Вочевидь, електорату комуністів не потрібні ніякі аргументи та дискусії.

Щодо інших залежностей вибору зазначимо, що серед старшого електорату відсоток тих, хто визначився з вибором до початку виборчої кампанії, був найвищий (усього лише 31% серед молоді і 53% – серед виборців старших 60 років). Помітно вирізняються

виборці з вищою освітою – вони найменше визначилися з вибором партії до початку виборчої кампанії і були більше налаштовані на отримання необхідної інформації, збираючись читати програмні документи партій (24%), стежити за дебатами партій у ЗМІ (18%), знайомитися з незалежними розслідуваннями та інформацією від громадських організацій (16%).

Які ж інформаційні джерела були вирішальними для електорального вибору і чи відбулися зміни у використанні різних інформаційних джерел за тривалий період проведення парламентських виборів? Відповідь на це запитання дає таблиця 18.

Як бачимо, безумовним лідером у виборчій кампанії було і є телебачення, причому

його роль від виборів до виборів не лише не зменшується, а, навпаки, зростає: на виборах-2012 46% населення діставали інформацію про партії з виступів представників партій у різних телепрограмах. Далі за рівнем впливовості на виборців йдуть: газетні публікації (23%), споживання яких порівняно з виборчою кампанією 2002 року зросло у півтора разу (хоча й зменшилося порівняно з останніми парламентськими виборами 2007 року). Особливо зросло інформаційне споживання телереклами (22%, зростання порівняно з 2002 роком більш ніж утричі), листівок та інших агітаційних матеріалів партій (19% – зростання удвічі). Нові медіа за впливом на виборця істотно поступаються традиційним ЗМІ: новинні або політичні

Таблиця 18. Звідки Ви берете інформацію про партії, що йдуть на вибори? (зазначте основні, найбільш важливі для Вас джерела)

Джерела інформації	Серпень 2002	Жовтень 2006	Вересень 2007	Серпень 2012
Мені не потрібна ніяка інформація, я до початку виборчої кампанії знав(ла), за кого проголосую	43	64,1	26,5	26,8
Листівки та інші агітаційні матеріали партій	10	8,4	9,7	19,3
Газетні публікації	14	13,8	29,2	23,3
Виступи представників партії на телебаченні у різних програмах	33	35,1	37,0	45,6
Виступи представників партій на радіо	7	7,1	12,0	9,2
Телереклама	9	3,9	19,7	22,0
Новинні або політичні Інтернет-сайти	–	–	1,3	8,0
Соціальні Інтернет-мережі (наприклад, «В Контакте», «Фейсбук», «Однокласники» та ін.)	–	–	–	4,0
Білборди (рекламні щити) партій та їх лідерів	–	–	6,6	4,9
Зустрічі з представниками партій	10	7,3	3,8	5,1
Обговорення з іншими людьми	22	11,7	13,1	12,9
Інше	4	1,0	0,8	1,0
Важко відповісти	2	2,1	7,3	3,8

Інтернет-сайти є джерелом інформації для 8% населення, соціальні Інтернет-мережі – для 4%. Проте на попередніх виборах 2007 року Інтернет слугував джерелом інформації лише для 1%, а ще раніше соціологи це питання навіть не ставили в опитуваннях.

Звертаємо увагу на те, що білборди партій та їхніх лідерів, на які під час виборчої кампанії витрачається значна частина виборчих фондів партій, чинять надзвичайно слабкий вплив на вибір виборців (5%). Рекламні щити справді потрібні, коли «розкручуються» невідомий загалу політик, але зовсім не зрозуміло, навіщо витрачати такі значні кошти на те, щоб в усіх кутках країни світилося обличчя людини, яку і так вся країна знає?

Увагу привертає і, на перший погляд, певна невідповідність між відповідями у таблиці 16 і 18. У першому випадку 46% виборців відповіли, що вже до початку виборчої кампанії визначилися з вибором партії, а у другому – лише 27%. Проте насправді у таблиці 18 йшлося не просто про електоральний вибір, а про непотрібність вже ніякої інформації у зв'язку з «остаточністю» вибору. Але виявляється, що й для половини з тих, хто, здавалося б, вже зробив свій вибір, інформація потрібна, і, як свідчить динаміка електорального вибору, й «остаточний» вибір все ж може бути змінений.

Тепер розглянемо, чи є відмінності у використуваних джерелах інформації виборців різних політичних сил (табл. 19).

Таблиця 19. Звідки Ви берете інформацію про партії, що йдуть на вибори?
(азначте основні, найбільш важливі для Вас джерела)

Звідки беруть інформацію?	«Батьківщина»	«Свобода»	КПУ	«Україна – Вперед!»	Партія регіонів	«УДАР»	Не визначені	Населення загалом
Мені вже не потрібна ніяка інформація, я до початку виборчої кампанії знав(ла), за кого проголосую	34,7	37,5	45,5	43,8	40,6	24,0	6,6	26,8
Листівки та інші агітаційні матеріали партій	18,7	23,4	17,2	26,4	18,4	21,1	26,2	19,3
Газетні публікації	28,5	31,2	28,4	20,8	21,5	24,0	26,9	23,3
Виступи представників партії на телебаченні у різних програмах	44,5	45,3	39,5	51,4	42,8	52,9	49,8	45,6
Виступи представників партій на радіо	13,4	14,1	13,4	4,2	7,8	8,8	11,7	9,2
Телереклама	21,8	23,4	17,9	31,9	22,8	24,5	27,4	22,0
Новинні або політичні Інтернет-сайти	7,7	14,1	5,0	13,9	5,9	16,7	6,9	8,0
Соціальні Інтернет-мережі («В Контакте», «Фейсбук», «Однокласники» та ін.)	2,6	3,1	3,7	12,5	2,3	18,2	3,1	4,0
Білборди (рекламні щити) партій та їх лідерів	3,8	9,4	1,5	15,3	4,7	5,4	6,3	4,9
Зустрічі з представниками партій	4,8	1,0	5,2	2,3	5,7	3,9	7,4	5,1
Обговорення з іншими людьми	12,4	7,8	8,2	15,3	10,1	14,7	16,1	12,9
Інше	0,2	1,0	0,0	0,7	0,0	0,6	4,4	1,0
Важко відповісти	1,2	0,0	0,0	1,4	0,2	0,0	4,4	3,8

Як видно з таблиці, відмінності у інформаційному використанні джерел інформації виборцями різних політичних сил залежать від двох чинників – чи є політична сила «новачком» чи «ветераном» виборчих баталій? У першому випадку її потенційні виборці використовують різні джерела інформації більш інтенсивно. Другий чинник – частка в електораті партії молоді: молодь більше використовує новинні Інтернет-сайти (14%) та соціальні мережі (10%), а от серед людей старших за 60 років цими джерелами інформації користуються лише 0.1%. Серед виборців різних політичних партій найбільше користуються новими медіа прихильники «УДАРу», «Свободи» та Партії Наталі Королевської «Україна – Вперед!» (14–17%), найменше – виборці КПУ та Партії регіонів (5–6%). Жителі сіл теж менше користуються у виборчій кампанії Інтернет-сайтами (5.5%) порівняно з міськими жителями (9%), менше, ніж до городян (21%), до них доходять і листівки та інші агітаційні матеріали (15%). А от обговорення з іншими людьми як джерело інформації

на селі поширене більше (16.5%), ніж у містах (11%).

Слід зазначити, що порівняно із попередніми парламентськими виборами 2007 року опитування засвідчило певний регрес щодо представленості у ЗМІ різних точок зору – влади та опозиції, хоча ситуація мала кращий вигляд, ніж напередодні президентських виборів у травні 2004 року (табл.20).

Причому виборці Партії регіонів були схильні вважати, що опозиція дуже часто чи досить часто (загалом – 73%) з'являється у ЗМІ, такої самої думки дотримуються й виборці Комуністичної партії України (64%) та виборці Партії Наталії Королевської «Україна – Вперед!» (62%). Деяко переважають «оптимісти» і серед виборців «УДАРу» (47%). А от думки виборців і «Батьківщини», і «Свободи» поділилися навпіл: 44% виборців «Батьківщини» та 42% виборців «Свободи» вважають, що точки зору влади та опозиції представлені у ЗМІ досить часто чи дуже часто і майже стільки ж – 44% та 45% – що це трапляється рідко й дуже рідко.

Таблиця 20. Чи часто у засобах масової інформації представлені різні точки зору – як влади, так і опозиції – з різних суспільних проблем?

	Травень 2004	Липень 2007	Серпень 2012
Дуже рідко	12	5,8	5,9
Досить рідко	31	14,0	22,9
Досить часто	23	38,0	39,8
Дуже часто	5	19,6	15,3
Важко сказати	29	22,6	16,0

4. Що ділить електорат? Політична і соціальна структуризація електоратів політичних партій

Вибори як демократичний механізм означають, що громадяни мають змогу обирати собі владу. На яких підставах? Насамперед – на основі пропозицій щодо майбутнього розвитку країни, розв’язання найбільш важливих для громадян проблем, причому і напрям розвитку країни, і найбільш актуальні проблеми та способи їх вирішення громадяни можуть бачити по-різному. Політичні партії за визначенням є такими об’єднаннями громадян, які ґрунтуються на єдності ідеології та програми та представляють інтереси певної частини народу (саме латинське слово «partie» означає «частина»). Для того, щоб реалізувати свої програмні цілі, партії змагаються за завоювання державної влади або за участь у її здійсненні. Визначеність ідеології та цілей дає змогу громадянам свідоми обирати ті політичні сили, які, на їхню думку, відповідають їхнім переконанням та інтересам; вона ж означає й передбачуваність політики, яку проводитиме партія, здобувши владу.

Наскільки політично та соціально структурованою є партійна побудова українського суспільства напередодні виборів 2012 року і як вона змінилась за роки президентства В. Януковича та після парламентських виборів 2007 року?

Взагалі у центрі виборчих кампаній демократичних країн стоять, як правило, проблеми, найбільш важливі для громадян, і саме навколо розв’язання цих проблем точаться виборчі баталії. Міра важливості тих чи інших проблем у суспільстві загалом та для окремих соціальних груп зокрема визначаються у соціологічних опитуваннях. Ці питання і в Україні постійно, перед усіма виборами, вміщують у дослідження громадської думки. І щоразу соціологи констатують, що десятка найбільш важливих для населення проблем стабільно охоплює соціально-економічні проблеми і є спільною для усіх регіонів України та прихильників різних політичних сил (табл.21). Це зазвичай – безробіття, подолання економічної кризи та зростання економіки, підвищення загального рівня

зарплат, пенсій, стипендій зниження цін на продукти і товари найпершої необхідності, поліпшення медичного обслуговування, соціальний захист малозабезпечених, боротьба з корупцією (причому важливість цієї проблеми у 2012 році позначило на 10% більше, ніж у 2005-му (39%), плата за квартиру та комунальні послуги, боротьба із злочинністю, земельна реформа та сільське господарство. Якщо економічні питання є пріоритетними в усіх регіонах України, то щодо важливості інших проблем існують істотні регіональні відмінності. Так, питання припинення політичних репресій, свободи для лідерів опозиції (Ю. Тимошенко та ін.) загалом увійшло до пріоритетних для 19% населення, проте на Заході України його вважають пріоритетним значно більше – 40%.

А от питання зовнішньополітичних орієнтацій і мовні питання завершували список актуальних проблем у всіх регіонах України, як, втім, і проблеми демократії та громадянських свобод.

Якби виборча кампанія будувалася відповідно до ієрархії найбільш важливих для виборців проблем, то, очевидно, вона повинна була концентруватися на пропозиціях з боку партій різних шляхів економічного розвитку України та вирішення найбільш гострих соціальних проблем. Натомість партійні програми в економічній частині були надзвичайно схожі у популізмі та нереалістичних обіцянках.

Загалом у країнах розвинутої демократії партії діляться перш за все у межах правої парадигми, залежно від тієї ролі, яка відводиться державі у економічному житті. Скажімо, у Словаччині після виборів парламенту у 2012 році ЗМІ пістрявіли заголовками «Ліві беруть владу», бо переможець – партія «Смерт» – відома в країні та за її межами як лівоцентристська партія, а після польських парламентських виборів 2011 року у ЗМІ писали про «правий поворот», бо владу зберегли партії, що обстоюють ліберальну економічну політику та продовження приватизації державної власності.

На відміну від європейських партій, еко-

номічні погляди не стали критеріями поділу політичної структури в Україні: більшість виборців майже усіх політичних партій, що мають шанси подолати виборчий бар’єр, дотримуються центристських поглядів, вважаючи,

що потрібно поєднати державне правління і ринкові методи (табл.22). Відрізняється лише електорат Комуністичної партії, де більшість вважає, що потрібно повернутися до планової державної економіки.

Таблиця 21. Чи часто у засобах масової інформації представлені різні точки зору – як влади, так і опозиції – з різних суспільних проблем?

	Жовтень 2005	Вересень 2007	Червень 2012
Подолання безробіття	56,2	54,3	59,3
Подолання кризи в економіці, економічне зростання	56,8	56,1	51,8
Підвищення загального рівня зарплат, пенсій, стипендій	58,7	54,4	51,5
Зниження цін на продукти і товари першої необхідності	43,0	45,5	43,3
Соціальний захист малозабезпечених	39,6	47,4	40,5
Поліпшення медичного обслуговування	52,7	47,3	40,0
Боротьба з корупцією	28,5	31,2	39,0
Зменшення плати за квартиру та комунальні послуги	39,5	–	31,3
Боротьба зі злочинністю	36,3	38,2	30,9
Земельна реформа, підтримка сільського господарства	29,5	24,7	29,1
Реформування пенсійного забезпечення	33,7	33,4	26,4
Зниження рівня соціального розшарування у суспільстві на бідних і багатих	20,5	26,8	25,3
Підтримка вітчизняного виробника	23,0	20,3	24,8
Охорона материнства та дитинства	19,5	22,4	18,7
Припинення політичних репресій, свобода для лідерів опозиції (Ю.Тимошенко та ін.)	–	–	18,6
Реформа правоохоронної системи, справедливе правосуддя	–	–	17,0
Розв’язання екологічних проблем, проблеми охорони природи	19,6	16,5	16,7
Подолання моральної кризи у суспільстві, боротьба з аморальністю	10,6	12,3	15,9
Боротьба з олігархами	9,2	12,3	14,8
Розвиток демократії у суспільстві, можливість для людей впливати на владу	8,4	5,8	13,2
Освітня реформа системи середньої та вищої освіти	12,8	11,0	13,0

Продовження таблиці ►

	Жовтень 2005	Вересень 2007	Червень 2012
Удосконалення податкової системи	17,5	18,1	12,8
Удосконалення державного управління, адміністративна реформа	–	–	11,9
Реформування політичної системи	8,1	7,4	11,4
Підтримка національної культури та української мови	7,6	6,5	11,2
Забезпечення прав і свобод людини – свободи слова, мітингів тощо	5,7	5,2	10,2
Вступ України до ЄС	4,0	5,6	9,7
Розвиток фізичної культури та спорту	5,7	3,3	8,0
Вступ України до Єдиного економічного простору з Росією, Білоруссю і Казахстаном	10,9	9,9	6,5
Надання регіонам, місцевій владі більших повноважень	5,3	3,0	5,4
Статус російської мови в Україні	8,9	7,5	3,9
Подолання конфлікту релігійних конфесій	2,8	2,4	3,1
Вступ України до НАТО	2,2	2,5	2,9
Інше	1,2	1,3	1,5
Нічого з переліченого не цікавить	–	–	2,3
Важко відповісти	2,8	–	0,9

Таблиця 22. Яким чином держава має брати участь в управлінні економікою? (серпень, 2012 р.)

Якою повинна бути роль держави?	КПУ	Партія регіонів	«Батьківщина»	«Свобода»	«УДАР»	«Україна – Вперед»	Україна загалом
Потрібно мінімізувати участь держави, все регулює ринок	7,4	7,9	13,8	16,9	10,3	9,7	10,5
Потрібно поєднати державне управління і ринкові методи	31,1	59,0	49,3	43,1	49,5	58,3	49,2
Повернутися до планової економіки на основі повного державного обліку і контролю	46,7	23,6	17,6	23,1	18,1	12,5	22,0
Важко відповісти і не відповіли	14,8	9,5	19,3	16,9	22,1	19,3	18,3

Водночас електорати партій – не однорідні: серед електоратів усіх партій значну частину становлять прихильники соціалістичної планової економіки (від 12,5% у партії «Україна – Вперед!» до 23% серед виборців партії «Свобода» та 24% – Партії регіонів. А найбільше прихильників ліберальної економічної політики («все врегулює ринок») – серед виборців «Свободи» та «Батьківщини». Цікаво, що у структурі електорату «Свободи» диференціація економічних поглядів найбільша, що може слугувати показником про невизначеність економічної політики цієї партії чи принаймні про те, що економічна сторона ідеології партії не вирішальна для вибору її електорату.

Реальними лініями поділу електорату, як і на попередніх виборах, були зовнішньополітичні орієнтації населення та питання статусу російської мови.

Дані, наведені у таблиці 23, чітко засвідчують поділ українського електорату на дві частини: з проєвропейськими зовнішньополітичними орієнтаціями – електорати ВО «Свобода», ВО «Батьківщина», «УДАР» Віталія Кличка, Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»; з переважними проросійськими орієнтаціями – виборці Партії регіонів та Комуністичної партії України, які підтримують приєднання України до Митного Союзу Росії, Білорусі та Казахстану і у переважній більшості проти вступу України до ЄС.

Водночас електорати усіх партій проти вступу України до НАТО, дещо більш сприятливо, порівняно з іншими, налаштовані виборці партії «Свобода», де частка прихильників вступу до НАТО сягає 36% та «Батьківщини» (23%).

Таблиця 23. Зовнішньополітичні орієнтації виборців політичних сил (серпень, 2012 р., у %)*

	Партія регіонів	КПУ	«УДАР»	«Батьківщина»	«Свобода»	«Україна – Вперед»	Україна загалом
Ставлення до вступу України до ЄС							
Позитивне	29,5	14,8	61,6	64,6	64,1	63,4	43,8
Негативне	48,8	73,3	22,7	21,5	25,0	26,8	37,9
Важко відповісти	21,7	11,9	15,8	13,9	10,9	9,9	18,2
Ставлення до приєднання України до Митного Союзу Росії, Білорусі та Казахстану							
Позитивне	69,5	78,7	28,6	24,1	23,1	33,3	45,2
Негативне	15,1	11,0	47,3	57,3	69,2	43,1	35,7
Важко відповісти	15,4	10,3	24,1	18,6	7,7	23,6	19,1
Ставлення до вступу України до НАТО							
Позитивне	6,4	3,0	17,2	23,2	35,9	18,3	13,3
Негативне	77,5	83,7	49,0	55,0	42,2	63,4	64,9
Важко відповісти	18,3	13,3	33,8	21,8	21,9	18,3	21,8

* Найбільш диференційованим електорат політичних партій виявився у питанні надання російській мові статусу офіційної (табл.24).

Таблиця 24. Ставлення виборців політичних сил до надання російській мові статусу офіційної (серпень 2012 р, у %)

Чи підтримують надання російській мові статусу офіційної?	Партія регіонів	КПУ	«УДАР»	«Батьківщина»	«Свобода»	«Україна – Вперед»	Україна загалом
Так	66,7	62	19	8,1	4,6	33,8	38,4
Ні	27,0	30	74	84,5	93,8	53,5	53,8
Важко відповісти	6,4	8	7	7,4	1,5	12,7	7,8

Абсолютна більшість виборців ВО «Свобода», ВО «Батьківщина», «УДАРу» та переважна більшість виборців «Україна – Вперед!» Н. Королевської були проти надання російській мові статусу офіційної мови, а переважна більшість виборців Партії регіонів та Комуністичної партії України – були «за». Проте, звернімо увагу, – навіть серед виборців КПУ 30%, а серед виборців Партії регіонів 27% були проти того, щоб російська мова отримала статус офіційної.

Ще однією чіткою лінією поділу було ставлення виборців різних політичних сил до імпічменту Президенту Віктору Януковичу (табл.25).

Різко опозиційні настрої були притаманні

виборцям ВО «Батьківщина» (72%) та ВО «Свобода», помірковано опозиційні – виборцям «УДАРу» (47% підтримують пропозицію щодо імпічменту, а 31% – не підтримують). Однозначно провладно налаштованими були, зрозуміло, виборці Партії регіонів, здебільшого провладними – виборці Комуністичної партії (53% не підтримують імпічмент, 27% – підтримують) та партії «Україна – Вперед!» Н. Королевської (50% не підтримують, 22% підтримують).

А от у виборі між демократією та авторитаризмом як найбільш бажаним типом політичного устрою виборці усіх політичних сил, за винятком Компартії, стали на бік демократії (табл.26).

Таблиця 25. Ставлення виборців політичних сил до імпічменту Президенту Віктору Януковичу (серпень 2012 р, у %)

Чи підтримують пропозицію імпічменту Президенту Віктору Януковичу	Партія регіонів	КПУ	«УДАР»	«Батьківщина»	«Свобода»	«Україна – Вперед»	Україна загалом
Так	2,0	26,8	46,9	72,2	73,7	21,7	34,1
Ні	92,4	53,0	30,6	14,3	12,1	50,0	47,3
Важко відповісти	5,7	20,2	22,5	13,5	14,1	28,3	18,6

Таблиця 26. Погляди виборців різних політичних сил на те, який тип державного устрою є найбільш бажаним для України? (серпень 2012 р, у %)

З яким із наведених нижче суджень Ви більш згодні?	Партія регіонів	КПУ	«УДАР»	«Батьківщина»	«Свобода»	«Україна – Вперед»	Україна загалом
Демократія є найбільш бажаним типом державного устрою для України	51,2	31,1	44,6	59,5	55,4	55,6	47,2
За певних обставин авторитарний режим може бути кращим, ніж демократичний	23,3	36,3	24,5	16,4	20,0	16,7	21,8
Для такої людини, як я, не має значення, демократичний режим в Україні чи ні	15,6	18,5	13,2	9,5	13,8	19,4	17,0
Важко відповісти	9,9	14,1	17,6	14,5	10,8	8,3	14,0

Проте чимало прихильників авторитарного устрою є не лише серед виборців Партії регіонів (23%), а й серед прихильників «УДАРу» (24,5%).

Отже, підіб'ємо деякі підсумки стосовно партійно-політичної диференціації населення України перед парламентськими виборами 2012 року. Якщо порівняти з ситуацією, яка складалася напередодні парламентських виборів 2006 та 2007 років, політична структуризація виборців не змінилася, попри те, що за шість років змінився склад партій, які можуть претендувати на обрання до Верховної Ради. Як і раніше, в Україні не діють загальноприйняті у країнах західної Європи та Балтії) розмежувальні лінії, що стосуються здійснення економічної політики, але стабільним є поділ електорального простору за зовнішньополітичними орієнтаціями, а особливо – за ставленням до мовних питань. Така структуризація та її постійне акцентування під час виборчих кампаній становить загрозу цілісності держави.

Як бачимо, вже протягом кількох виборів стабільним є поділ на, умовно кажучи, про-європейську та проросійську Україну. Проєвропейська Україна підтримує вступ України до ЄС, виступає проти приєднання

до Митного союзу з Росією, Білоруссю та Казахстаном та проти надання російській мові статусу офіційної, у економіці тримається центристських, помірковано-ринкових поглядів, вважає демократію кращим політичним режимом для України і опозиційно ставиться до нинішньої влади, підтримуючи ідею імпічменту Президенту Віктору Януковичу. Представниками цієї групи виборців у Верховній Раді є ВО «Батьківщина», партія «УДАР» Віталія Кличка та ВО «Свобода». Проросійська Україна віддає перевагу вступу України до Митного союзу з Росією, Білоруссю та Казахстаном, обстоює надання російській мові статусу офіційної, у економіці переважно тримається центристських, помірковано-ринкових поглядів, вважає демократію кращим політичним режимом для України і підтримує нинішню владу, виступаючи проти імпічменту Президенту Віктору Януковичу. Представниками цієї групи виборців у Верховній Раді є Партія регіонів та Комуністична партія України (виборці якої, проте, воліли б повернутися до централізованої державної економіки і дещо гірше, ніж виборці Партії регіонів, ставляться до демократії).

Наявність на першому полі принаймні трьох політичних сил, що мають майже по-

дібні за основними орієнтаціями структури електорату, вочевидь, спричинить значні колізії у наступних президентських виборах, оскільки лідери партій претендуватимуть на той самий електорат. Значно менша напруга прогнозується на іншому політичному полі, проте у другому турі виборів Віктору Януковичу теж буде непросто залучити на свій

бік комуністичний електорат. Втім, можна передбачити, що знову працюватиме вже звичний в українській політиці прийом поділу громадян на «своїх» та «чужих» за проблемами, аж ніяк не найважливішими, та мобілізації «свого» електорату, аби не перемиг кандидат від «чужих».

5. Оцінка діяльності громадських організацій під час виборів з боку населення

Діяльність громадських організацій є невідмінною складовою виборчих кампаній в Україні. По-перше, громадські організації виконують корисні функції щодо організації виборчих кампаній (просвіта виборців, аналіз програм партій та кандидатів тощо), по-друге, прагнуть ліквідувати недемократичні прогалини виборів, насамперед – виконуючи функції контролю за справедливістю виборчої кампанії, чесністю підрахунку голосів, дотриманням прав виборців тощо, і нарешті, по-третє, під час виборів громадські організації активізують соціальну енергію людей, залучаючи до своєї діяльності нових волонтерів, доводячи громадянам, що діяльність громадських організацій може бути ефективною і корисною.

Про ефективність роботи громадських організацій під час виборів можна судити з різних позицій. Проте найбільш правильно можуть оцінити їхню діяльність ті, для кого

вона, власне, була призначена – себто пересічні громадяни України. Питання щодо діяльності громадських організацій під час виборчих кампаній постійно ставилися в опитуваннях Фонду «Демократичні ініціативи» (табл. 27).

Як бачимо, у суспільстві завжди відчувалася потреба у діяльності громадських організацій під час виборів. Причому у необхідності виборчої діяльності НДО були переконані виборці різних політичних сил: за даними опитування, вважали діяльність НДО під час виборів потрібною та дуже потрібною виборці і партії «Батьківщина» (74%), і ВО «Свобода» (84%), і КПУ (71%), і Партії регіонів (70%), і партії «УДАР» Віталія Кличка (59%). Природно, що менш впевнені у необхідності діяльності громадських організацій під час виборів ті громадяни, які у виборах брати участі не збираються.

Слід також сказати, що суспільство покла-

Таблиця 27. Думка населення різних регіонів щодо потрібності діяльності НДО під час виборів (у%)

Чи потрібна діяльність НДО під час виборів?	Жовтень 2006	Липень 2007	Грудень 2011
Дуже потрібна	28,2	36,3	21,7
Загалом потрібна	36,7	34,4	45,3
Загалом не потрібна	5,7	7,8	10,6
Зовсім не потрібна	6,2	4,6	7,4
Важко сказати	23,1	17,0	15,0

далопевнінадіїнагромадськіорганізації.Так, на запитання опитування (грудень, 2011р.) «Чи вірите Ви, що громадські організації можуть вплинути на чесність проведення виборів?» 16% населення відповіли, що «діяльність громадських організацій може істотно вплинути на чесність проведення виборів» і ще 39.5% вважали, що «певним чином громадські організації можуть вплинути на характер виборчої кампанії», а песимістичні настрої («громадські організації нічого змінити не зможуть») висловили значно менше – 36%.

В опитуванні було й запитання щодо того,

якою саме діяльністю повинні займатися громадські організації під час виборів, причому це питання теж моніторингове, тобто ставилося в опитуваннях і під час попередніх парламентських виборів (табл.28).

Результати соціологічних опитувань виконують тут подвійну роль: по-перше, фіксують реальні пріоритети громадської думки, показуючи, які форми діяльності громадських організацій найбільш затребувані, по-друге, виявляють й «прогалини» громадської думки, щоб потім розвивати й пропонувати суспільству ті форми діяльності, які сьогодні громадська думка ще недооцінює.

Таблиця 28. Громадська думка щодо діяльності, якою повинні займатися громадські організації під час виборів (у %)

Напрями діяльності	Серпень 2002	Жовтень 2006	Липень 2007	Грудень 2011
Фіксація порушень виборчого законодавства та прав виборців	60,7	50,6	54,3	53,9
Контроль за підрахунком голосів	57,0	50,6	59,0	56,6
Роз'яснювання виборцям процедури голосування	30,0	44,0	38,5	19,6
Боротьба за рівний доступ усіх учасників вибору до ЗМІ	20,0	20,2	27,7	21,1
Контроль за фінансуванням учасників виборчого процесу	19,1	21,2	24,9	24,7
Допомога виборцям у судовому оскарженні порушень їхніх виборчих прав	14,0		20,7	27,3
Допомога виборцям у аналізованні виборчих програм	18,0	19,3	21,0	19,0
Оцінювання якості кандидатів відповідно до певних критеріїв	_*	_*	_*	13,1
Організація дебатів учасників виборчого процесу	_*	_*	_*	11,4
Проведення незалежних соціологічних опитувань	12,9	14,5	14,6	11,6
Проведення опитування у день виборів на виході з виборчих дільниць	_*	_*	_*	14,1
Інше	2,3	4,5	3,6	0,5

* Цього варіанту в опитуванні не було

Як видно з даних, наведених у табл. 28, вже стабільно головні напрями діяльності громадських організацій громадяни бачать у функціях контролю. Це пов'язано із традиційною недовірою виборців до чесності проведення виборів, тому вони вважають, що хтось (і краще – не партії) повинен контролювати порушення і підрахунок голосів. А громадські організації мають успішну традицію здійснення подібної діяльності.

Серед змін, що сталися в уявленнях населення щодо головних напрямів діяльності громадських організацій, звертає на себе увагу зменшення майже удвічі перед виборами 2012 року тих, хто визнає важливість роз'яснювання виборцям процедури голосування. На нашу думку, це пов'язане з тим, що виборці вже звикли до стабільності виборчого законодавства, яке на виборах 2007 року майже не змінилося після попередніх виборів 2006 року.

Видається дивним, але навіть після старту виборчої кампанії, коли повним ходом йшло висування кандидатів у виборчих округах, проведене у середині серпня 2012 року опитування засвідчило, що лише 48% населення знали, що, згідно з новим Законом про вибори половина депутатів на виборах до Верховної Ради обиратиметься у мажоритарних округах, ще 29% «щось про це чули», а 23% не знали про це нічого. Тобто очевидно, що напрямок роз'яснення виборцям процедури голосування був на часі.

Так само і щодо інших напрямів діяльності громадських організацій можна довести, що громадяни схильні їх недооцінювати. Наприклад, проведення опитування у день виборів на виході з виборчих дільниць віднесли до важливих напрямів діяльності 14% населення, а проте, екзит-поли є найбільш надійним компонентом тої самої контролюючої діяльності, яку населення віднесло до пріоритетних. Недооцінює громадська думка й необхідність просвітницької діяльності – аналізу програм партій та кандидатів. Пошлемося на дані передвиборного опитування, проведеного в останній місяць перед голосуванням – майже 60% населення згодилися з тим, що «важко зрозуміти, які саме позиції обстоюють різні партії» («не важко» це виявилось 30%). Зазначимо, що напередодні попередніх виборів 2007 року 52% виборців

так само були не зрозумілими позиції різних партій. Вочевидь, виховання у виборців електоральної культури свідомого вибору залишається надзвичайно актуальним завданням.

Важливим напрямом діяльності громадських організацій також мало стати оцінювання якості майбутніх кандидатів у депутати. Так, в одному з опитувань на запитання «Що заважає виборам бути демократичним механізмом впливу громадян на владу?» найбільший відсоток обрала відповідь – «низька якість тих, з кого доводиться обирати на виборах – кого б не обрали, краще не буде». На виборах-2012 цій складовій відбору кандидатів вперше громадські організації приділили достатню увагу.

Помітну роль у виборчій кампанії відіграло об'єднання громадських організацій «ЧЕСНО», яка мала на меті активізувати суспільство до очищення майбутнього парламенту від не добропорядних депутатів. Тоді до Руху увійшли понад 150 громадських організацій з усіх регіонів України, які під гаслом «Фільтруй Раду!» об'єднали свої зусилля навколо ідеї доброчесності та підзвітності народних обранців.

Був проведений мозковий штурм, в якому взяли участь відомі експерти, журналісти, лідери громадських організацій, і з-поміж безлічі запропонованих критеріїв доброчесності кандидатів у депутати на консенсусній основі залишилися шість:

1. Відсутність фактів порушення прав і свобод людини.
2. Відповідність задекларованих доходів та майна способу життя.
3. Незмінність політичної позиції відповідно до волевиявлення виборців.
4. Особисте голосування в парламенті.
5. Непричетність до корупційних дій.
6. Участь у засіданнях парламенту та роботі комітетів.

Проте залишалися сумніви – а чи є ці критерії важливими для оцінки кандидатів у депутати громадянами, чи значимі ці оцінки для виборців? Аби це з'ясувати, у грудні 2011 року Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучерів» провів загальнонаціональне дослідження громадської думки.

Результати дослідження дали підстави стверджувати, що усі критерії, виділені Гро-

Таблиця 29. Наскільки для Вас важливою є така інформація про кандидатів для Вашого вибору? (%)

Критерії оцінки	Дуже важливо	Достатньо важливо	Не дуже важливо	Зовсім не важливо	Важко сказати
Чи переходив депутат з однієї фракції депутатів до іншої?	33,0	28,3	19,1	9,9	9,7
Чи був кандидат причетний до корупційних дій?	50,2	29,6	7,6	5,1	7,5
Чи оприлюднив кандидат свою декларацію про доходи та майно?	35,5	35,8	14,2	6,4	8,1
Чи відповідає спосіб життя кандидата заявленій декларації про доходи?	38,0	35,9	11,6	6,7	7,8
Чи перешкоджав кандидат роботі журналістів?	26,6	34,1	17,7	9,5	12,2
Чи голосував депутат у Верховній Раді особисто?	35,9	30,6	13,4	8,6	11,6
Чи відвідував депутат засідання Верховної Ради?	40,9	31,9	9,2	6,9	11,1

мадських рухом «ЧЕСНО» для оцінки депутатів та кандидатів у депутати визнані громадською думкою важливими (табл. 29).

Причому для тих, хто збирався узяти участь у виборах, значимість цих критеріїв була ще вищою. І, що особливо важливо, усі виділені критерії виявилися вагомими для виборців усіх політичних сил (від 63% до 88%).

Спільно з журналістами та громадськими активістами аналітична команда руху «ЧЕСНО» перевірила спочатку 450 народних депутатів, а потім – понад 2500 кандидатів на відповідність цим критеріям. Паралельно активісти руху в усіх регіонах України розповідали виборцям про доброчесність кандидатів їхніх округів та створили окремий інструмент вимірювання доброчесності політиків «ЧЕСНОметр». За результатами кампанії, деякі кандидати не потрапили у партійні списки партії «УДАР», а Об'єднана Опозиція брала зобов'язання щодо дотримання критеріїв «ЧЕСНО» з кожного кандидата, якого підтримувала на виборах. Проте насправді майже більшість порушників з колишнього складу Верховної Ради потрапили і в списки, і до парламенту. Втім, це й зрозуміло, бо

інакше склад Верховної Ради повинен був би оновитися майже повністю, адже лише двоє з колишніх парламентарів повністю відповідали всім критеріям «ЧЕСНОметра», особливо – щодо особистого голосування.

Проте діяльність об'єднання «ЧЕСНО» мало істотні наслідки і значною мірою вплине на якість майбутньої політики. Напередодні голосування, 22 жовтня 2012 року, на громадському форумі «Чесна розмова з майбутнім парламентом» три опозиційні сили – ВО «Батьківщина», «УДАР» та «Свобода» підписали зобов'язання щодо персонального голосування. І не лише формально підписали, а й блокували роботу новообраного парламенту, домагаючись особистого голосування від усіх депутатів.

Після виборів коаліція «ЧЕСНО» не припинила своєї діяльності, а продовжувала домагатися від депутатів повної прозорості їхньої діяльності. І знову своєрідною «зброєю» громадськості, яка дає змогу чинити тиск на політиків, стали результати соціологічного опитування, яке було проведене у березні 2013 року. Справді, переконливим аргументом для політиків мають стати наступні дані

опитування: абсолютна більшість населення – майже 90% – певні, що депутат має бути доступним для виборців через оприлюднення всіх адрес приймалень, телефонів помічників та робочих контактів; 87% населення вважають, що депутат повинен вести прийом громадян особисто; 80% населення певні, що депутат має публікувати свою біографію; 81% населення переконані, що депутат повинен публічно щомісяця звітувати перед виборцями про свою роботу, а 82% потребують щомісячних звітів депутатів про використання коштів, які виділяються йому на депутатську діяльність. Причому у цьому солідарні виборці усіх партій, що пройшли до Верховної Ради.

Важливою частиною виборчої кампанії-2012, як і завжди, стала участь міжнародної громадськості – і міжнародних фондів, що фінансували українські громадські організації, і журналістів міжнародних інформаційних агентств, які інформували світ про події в Україні, і міжнародних спостерігачів, які на виборчих дільницях контролювали чесність

наших виборів. Особливо слід констатувати, що на виборах 2012 року українці найбільш ефективною вважали діяльність міжнародних західних спостерігачів (табл. 30). Порівняно з 2007 роком зменшилися сподівання виборців майже на всіх спостерігачів, особливо – від партій та кандидатів (на 6%), від країн СНД (на 4%), від громадських організацій – на 3%, і загалом на 4% зросло переконання, що «від усіх спостерігачів немає жодної користі», щоправда, таких скептиків було лише 21%. А от очікування ефективності від західних спостерігачів зросло на 6%.

Не дивина, що ставлення до західних міжнародних спостерігачів краще, ніж до спостерігачів з СНД на Заході України (57% вважають корисними західних спостерігачів, 10% – спостерігачів з СНД) та у Центральному регіоні (відповідно, 45% і 18%), але й у переважно російськомовних регіонах на західних спостерігачів теж сподівалися дещо більше: на Півдні – 30% – на західних спостерігачів і 27% – з СНД, на Сході – відповідно, 30% і 26%.

Таблиця 30. Як Ви вважаєте, діяльність яких спостерігачів на виборах була б найбільш корисна? (квітень-2012, кількість відповідей не обмежувалася)

	Липень 2007	Квітень 2012
Українських спостерігачів від партій та кандидатів	40,3	34,1
Українських спостерігачів від громадських організацій	38,6	35,2
Міжнародних західних спостерігачів	29,7	40,1
Міжнародних спостерігачів від країн СНД (Росії, Білорусі та ін.)	24,7	20,5
Від усіх спостерігачів немає жодної користі	17,1	21,2
Важко відповісти	12,8	10,7

6. Від виборів минулих – до виборів майбутніх. Проблеми і перспективи

Отже, підб'ємо деякі підсумки, які можуть бути корисними для громадського сектору у перспективі президентських виборів 2015 року.

Парламентські вибори-2012 не стали поворотним пунктом у розвитку країни, продовживши тенденцію поступового згортання демократичних прав та свобод. Масований підкуп виборців, використання адміністративного ресурсу, засилля джинси у ЗМІ та поява навіть на телебаченні фальшованих соціологічних опитувань – усі ці явища, які подекуди траплялися й на попередніх виборах, зараз розцвіли буйним квітом. Фальсифікації результатів у кількох мажоритарних округах стали «гідним» фіналом виборів-2012.

Проте остаточно той рубікон, за яким закінчується демократія, все ж не був перейдений, і в цьому значна заслуга громадського сектору, який особливо активізувався під час виборів.

Постійний моніторинг порушень, що його здійснювали громадські організації, та оприлюднення цих ганебних фактів у ЗМІ все ж діяли стримуючим чинником на учасників виборів. Значний внесок у чесність підрахунку голосів зробили вітчизняні та міжнародні спостерігачі та, особливо, екзит-поли. У партійній частині виборів якщо й були фальсифікації, то у межах, що не виходили за імовірну похибку екзит-полу. Це дало змогу опозиції отримати перемогу у партійній частині виборів. А от на мажоритарних округах, де екзит-полів не було, можливостей для фальсифікацій було набагато більше.

Водночас і у низці скандальних мажоритарних округів громадським активістам разом із журналістами та об'єднаною опозицією вдалося відстояти чесні результати виборів чи принаймні домогтися невизнання результатів сфальсифікованих. При цьому для мобілізації громадськості та якнайширшого розголосу фальсифікацій використовувалися нові медіа – Фейсбук та Твіттер, причому вдавалося навіть вести пряму

трансляцію з цих дільниць, що змусило відмінити неправомірні рішення.

Громадянське суспільство на виборах 2012 року довело, що може бути впливовим. Масована інформаційна кампанія громадського об'єднання «ЧЕСНО», яке вимагало відкритості та відповідальності політиків, кінець кінцем, змусила новообраних депутатів особисто голосувати у парламенті, що видавалося неможливим протягом усіх 20 років його існування.

Важливу роль у демократизації виборчої кампанії відіграли соціологічні дослідження громадської думки, які фінансувалися міжнародними організаціями і не залежали від партій. Ці опитування не зосереджувалися лише на рейтингах, а охоплювали широке коло питань стосовно виборчої кампанії і допомагали громадським організаціям працювати більш ефективно.

Отже, виборча кампанія довела, що громадянське суспільство може бути успішним, коли об'єднується, діє спільно з журналістами, долучає міжнародні організації.

З досвіду виборів-2012 громадському сектору слід засвоїти кілька уроків і врахувати їх при підготовці до президентських виборів-2015.

1. Коаліції громадських організацій, структурно організовані, з широким регіональним представництвом, дають значний синергетичний ефект і діють більш ефективно, ніж просто сукупність цих організацій. Коаліції мають будуватися на чітко сформульованих принципах, зрозумілій структурі і, бажано, мати спільне комплексне фінансування.

2. Критичним для ефективності діяльності громадського сектору на виборах є тісна співпраця із засобами масової інформації. В умовах, коли центральні канали телебачення належать фінансово-економічним групам, які залежні від влади, можна очікувати посилення цензури (як це було під час президентських виборів 2004 року). Отже, вже сьогодні слід планувати, як максимально використовувати альтернативні джерела

інформації, насамперед ті, щодо яких важко застосувати цензуру – Інтернет, можливо – розповсюдження листівок та вкладок до місцевих газет.

3. Важливою умовою чесних виборів в Україні є максимальне залучення міжнародної спільноти – журналістів, громадських діячів, політиків, спостерігачів. Опитування показують, що західним міжнародним спостерігачам українські громадяни довіряють більше, ніж своїм вітчизняним. Окрім того, пильна міжнародна увага до президентських виборів в Україні може відіграти профілактичну роль і стримати владу принаймні від брутальних порушень.

4. Найбільш успішним напрямом діяльності громадського сектору на виборах-2012 була контролююча функція, яка до того ж стала й найбільш затребуваною в суспільній свідомості. Проте і на цих виборах, як і на усіх попередніх, так і не вдалося домогтися того самого rational choice, раціонального голосування виборців, яке робить вибори справді демократичним механізмом добору влади. Так, аналітичні центри та громадські організації намагалися аналізувати програми та пропозиції партій та кандидатів, але здебільшого матеріалу для аналізу практично не було – загальні фрази, популістські обіцянки. Тому треба ще до початку виборчої кампанії чітко формулювати ті питання, на які згодом муситимуть відповідати усі кандидати. Зазвичай, це робиться на основі соціологічних досліджень, де виокремлюють 10 найбільш актуальних для виборців проблем. Виборча кампанія, зосереджена на змаганнях кандидатів щодо вирішення найбільш важливих суспільних проблем, які стабільно є спільними для усіх регіонів України, дасть змогу подолати вже звичну в Україні технологію розколу України за питаннями мови та зовнішньополітичних орієнтацій, які перебувають на останніх

місцях в ієрархії пріоритетів для громадян.

5. Неодмінним компонентом громадської виборчої кампанії мають стати незалежні соціологічні дослідження, які, з одного боку, дають суспільству об'єктивну картину виборчої ситуації, з другого – дозволяють громадським організаціям більш ефективно будувати свою роботу. Окрім того, під час виборчих кампаній, як правило, з'являються сфальсифіковані результати опитувань, в тому числі, як показали вибори-2012, й на телебаченні, і протистояти їм можуть лише соціологічні фірми з заслуженою репутацією та фінансуванням, яке не залежить від учасників виборів.

6. І нарешті, залишається потреба у проведеному незалежного, фінансованого міжнародними організаціями, екзит-полу. Є небезпека, що може повторитися ситуація президентських виборів 2004 року, коли під сильним тиском влади одні соціологічні служби сфальсифікували результати першого туру («віднявши» від виборки значну частину виборців західного регіону), інші – оголосили свій екзит-пол таким, що не відбувся. І лише дві соціологічні служби – Центр імені Разумкова та Київський міжнародний інститут соціології, разом з Фондом «Демократичні ініціативи» мужньо і професійно виконали свою роботу, здобувши відтоді авторитет у суспільстві.

Слід вже зараз зрозуміти, що президентські вибори 2015 року будуть вирішальними для майбутнього України, яка після виборів-2012 знову опинилася на роздоріжжі: між Сходом і Заходом, між авторитаризмом і демократією. Громадський сектор повинен зробити усе, щоб країна зробила правильний вибір і щоб цей вибір відстояти. І починати цю роботу треба сьогодні, бо інакше проблема виборів перестане існувати взагалі, як це відбулося в Росії, Білорусі та інших країнах пострадянського простору.

Юрій ЯКИМЕНКО

Заступник генерального директора – директор політико-правових програм Центру Разумкова

ВИБОРИ-2012: Наслідки для партійної системи України

Виборча кампанія 2012 може увійти в історію партійної системи України як приклад того, як у процесі її становлення досить суттєві зміни одних аспектів поєднуються з незмінністю інших.

Насамперед зміни торкнулися кількості учасників виборів та складу їх переможців. Так, у виборах 2012р. за пропорційною частиною взяли участь значно менше партій, ніж у попередніх чергових виборах 2006 р., (тоді їх було 45) і практично стільки ж, скільки у позачергових виборах 2007 р. Хоча кількість партій, які претендували на подолання виборчого бар'єру, була на всіх цих виборах приблизно однаковою.

Значних змін зазнав склад парламентських партій, тобто власне партійної системи. Так, остаточно вибули з цієї групи (і навряд чи можуть сподіватися на швидке повернення до неї) такі колись потужні сили, як Соціалістична і Селянська партії, СДПУ (о). Фактично зникла внаслідок вимушеного альянсу з Партією регіонів Народна партія (яка починалася як Аграрна партія України). Розчинився у складі «Батьківщини» Народний Рух України, одна з небагатьох партій, яка була учасником процесу здобуття Україною незалежності. Відійшла на політичний маргінес народжена Помаранчевою революцією партія «Наша Україна».

Якщо порівняти склад переможців виборів, розташованих на десятирічній відстані – 2002 та 2012 років, то серед них у «чистому вигляді» ми матимемо лише одну партію – КПУ, яка проходила до Верховної Ради оби-

два рази. У значно зміненому складі в обох складах парламенту була присутня «Батьківщина», а зі складу блоку «За Єдину Україну!» лишилася тільки Партія регіонів.

З іншого боку, до Верховної Ради пройшли партії, які раніше не були парламентськими (ВО «Свобода») або навіть не брали участі у виборах через початок фактичної діяльності після 2007 р. (партія «УДАР»). До «новачків», які пройшли у складі опозиційного утворення «Об'єднана опозиція «Батьківщина» також слід віднести партії «Фронт Змін» та «Громадянська позиція», які не брали участі у попередніх парламентських виборах.

За десятиріччя співвідношення представництва партій за ідеологічною ознакою (беручи до уваги складність ідеологічної ідентифікації більшості вітчизняних партій, а тому досить приблизний характер такого підрахунку) змінилося дуже суттєво. Десять років тому понад 26% голосів виборців за пропорційною частиною отримали ліві партії (КПУ та СПУ), які на той час позиціонувалися як опозиційні. Понад 18% голосів були віддані за центристські сили (Блок «За Єдину Україну!» та СДПУ(о), які офіційно підтримували владу. Понад 35% громадян проголосували за опозиційні сили, які були ідеологічно неоднорідними. Так, Блок Віктора Ющенка «Наша Україна», який здобув майже 23,57% голосів, на той час був конгломератом правоцентристських партій із ситуативним вкрапленням центристів (ЛПУ, «Молодіжна партія України»), Блок Юлії Тимошенко (7,26% голосів) включав

лівоцентристські ВО «Батьківщину» і УСДП та правоцентристські УНП «Собор» та УРП «Собор». На перший погляд, опозиція мала значну перевагу, проте, за несумісних ідеологічних позицій опозиційних сил (насамперед – КПУ та «Нашої України»), влада могла частково компенсувати значний недобір голосів за виборчими списками, не кажучи вже про мажоритарну частину депутатського корпусу.

На виборах 2012 р. ситуація мала інакший вигляд. Єдина ліва партія, яка декларувала себе опозиційною – КПУ – здобула понад 13% голосів. «Партія влади» – Партія регіонів (за ідеологічними ознаками її можна вважати центристською) – 30%. Опозиційні до влади сили центристського («УДАР»), правоцентристського (ВО «Батьківщина») та правого спрямування (ВО «Свобода») отримали майже 50% голосів. Але структура складу новообраної Верховної Ради з урахуванням мажоритарної частини виявилась подібною до структури 2002 р.: провладна більшість формувалася за рахунок депутатів, обраних в одномандатних округах (хоча для однопартійної більшості ПР їх не вистачило), «перебіжчиків» з опозиційних фракцій, а також за рахунок фракції КПУ, поведінка якої була набагато більш прагматичною, ніж у 2002 році.

Порівнюючи результати виборів, можна зробити кілька висновків. По-перше, ліві політичні сили значно знизили своє представництво (хоча й підвищили його порівняно з виборами 2006 і 2007 років). По-друге, значно зросло представництво провладних політичних сил (з 18 до 30%). По-третє, так само значно підвищився рівень представництва «не лівої» опозиції, а також зріс рівень ідеологічної поляризації системи (її фланги представляють КПУ та «Свобода»).

В основі відповідних змін лежать причини різного характеру. Тенденції і динаміка електоральних симпатій виборців 2002–2012 рр. та їх регіонального розподілу чітко засвідчують, що більша частина електорату КПУ, а також інших лівих партій (передусім, на Сході та Півдні), переорієнтувалися на Партію регіонів. Це стало очевидним під час виборів 2004 р. і втілювалося у результатах ПР на виборах 2006 і 2007 років. Критично налаштовані до влади виборці на Заході і в Центрі України (в тому числі частина елек-

торату лівих) у переважній більшості підтримали «Батьківщину», «УДАР» і «Свободу» – партії, які представляли опозицію різного ступеня радикалізму.

Окрім того, на останніх виборах значно менша частка голосів була віддана за партії, що не подолали виборчий бар'єр. Як виявилось, його підняття не мало значення, оскільки жодна з партій, що не подолали бар'єр, не набрала навіть понад 2% голосів. Очевидно, в даному разі більшість виборців керувалися власними усталеними симпатіями, які зміцнилися в кампаніях 2006 і 2007 років. Ті ж, у кого такі симпатії ще не сформувалися (молодь), або виборці, які розчарувалися в «старих» політичних силах, мали змогу обирати між «УДАРОм», «Свободою» та партією «Україна – вперед!». Можливо й те, що український виборець поступово звик голосувати за переможців, тобто здійснювати «стратегічне голосування». Тому не в останню чергу переможці виборів мають завдячувати соціологам, які досить регулярно оприлюднювали партійні рейтинги. Позитивну роль для уникнення розпорошення голосів відіграв і процес об'єднання близьких політичних партій – як навколо Партії регіонів (до неї влилася «Сильна Україна» та, де-факто, Народна партія), так і навколо ВО «Батьківщина» у форматі «Об'єднаної опозиції».

Чим же керувалися виборці, обираючи між політичними партіями? Як свідчать опитування Центру Разумкова¹, головними мотивами голосування були: ідеологія, виборча програма партії (її відзначили 45% респондентів, від 52% на Півдні до 41% на Заході); особа лідера партії (41%, від 53% на Заході до 26% на Півдні); позитивне ставлення до попередньої діяльності партії (34%, від 46% на Півдні до 30% у Центрі). Ці три позиції посіли чільні місця за значущістю в усіх регіонах і для всіх вікових категорій виборців. Проте між прихильниками різних партій у цьому існували відмінності. Так, для більшості виборців «Батьківщини» і «УДАРУ» істотно значення мала особа лідера партії

¹ Парламент і парламентські вибори в Україні 2012р.: політична ситуація, суспільні настрої та очікування. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, № 708, 2012, с. 55-75.

(перші позиції, 50% і 57%, відповідно), тоді як для прихильників «Свободи», КПУ, партії «Україна – Вперед!» і Партії регіонів – ідеологія та виборча програма партії (відповідно, 68%, 57% і по 48%).

Такі відмінності цілком логічні. Наприклад, для ВО «Батьківщина» тривалий час головним політичним ресурсом була особа її лідера – Ю. Тимошенко, і виборець звик орієнтуватися на неї. Для «УДАРУ» ситуація ще більш очевидна – ця партія постала як проект одного лідера – Віталія Кличка, що й відображено в її повній назві. «Свобода» та КПУ, хоча і є ідеологічними антиподами, проте мають одну спільну рису – вони залишилися чи не останніми ідеологічними партіями в українській партійній системі, і їхній базовий електорат підтримує ці партії переважно за ідеологічну зрозумілість. Що стосується Партії регіонів, то, очевидно, орієнтація виборців на її програму зумовлювалася, по-перше, відсутністю достатньо привабливого лідера списку, по-друге, інтересом до передвиборних обіцянок, оскільки ця партія фактично представляла владу.

Як засвідчили результати опитування, найбільш важливими у змістовному аспекті для виборців було ставлення партій до соціально-економічних проблем. Так, на перше місце громадяни поставили тему «добробут громадян» (середня оцінка важливості за п'ятибальною шкалою – 4,72, від 4,76 у Центрі до 4,67 на Заході); на друге – «економіка в цілому» (4,71, від 4,79 на Півдні до 4,66 на Заході і Сході); на третє – наведення порядку в державі (4,67, від 4,82 на Півдні до 4,59 на Сході). Наведений рейтинг був однаковим для всіх регіонів, за винятком Півдня, де першу позицію посіла тема «наведення порядку в державі» (4,89), другу – «економіка в цілому» (4,79), третю – «внутрішня політика» (4,72), а «добробут громадян» опинився на четвертому місці (4,71).

Слід особливо відзначити, що теми, з яких між населенням різних регіонів існують значні відмінності, за рейтингом значущості опинилися на останніх місцях: «ставлення до історії України, оцінки певних історичних постатей та осіб» громадяни поставили на дев'яту позицію з десяти (4,21 бала), а тему «ставлення до питань мови» – на останнє, десяте (4,11). І це також стосувалося усіх

вікових груп і регіонів, тільки на Заході ці теми помінялися місцями.

Це давало підстави очікувати, що кампанія 2012 р. може відбутися за іншим сценарієм, ніж попередні. Нагадаємо, що президентські вибори 2004 р. чітко розділили регіони України на підставі симпатій до двох кандидатів у Президенти: В. Ющенко (Захід і Центр) та В. Януковича (Схід і Південь). За даними соціологічних опитувань, у квітні 2005 року наявність розколу українського суспільства на дві ворогуючі частини визнала майже половина (понад 47%) громадян².

Між цими регіонами завжди існували значні соціокультурні відмінності з приводу таких тем, як мова (статус російської мови), питання «спільного слов'янського коріння», оцінка історичного минулого, окремих подій та історичних персоналій (зокрема, ставлення до СРСР, Другої світової війни, діяльності ОУН-УПА), зовнішньополітичний курс України та шляхи його реалізації (російський чи західний вектор). Однак регіональний розподіл голосів між двома кандидатами, що вийшли до другого туру президентських виборів 1994 і 1999 років, тоді безпосередньо не позначався на симпатіях до політичних партій і блоків, що відображалось б у результатах наступних за президентськими виборів до Верховної Ради. Такий зв'язок став очевидним на виборах 2006 і 2007 років у регіонах, де переміг В. Ющенко, перше місце посіли БЮТ і «Наша Україна», а у регіонах, де переміг В. Янукович, на перше місце вийшла Партія регіонів.

Результати соціологічних досліджень засвідчили наявність тісного зв'язку між політичними симпатіями та соціокультурними рисами громадян: «російська мова; російська або радянська культурна традиція; російський вектор зовнішньої політики» – Партія регіонів і КПУ; «українська мова; українська або європейська культурна традиція; західний вектор зовнішньої політики» – БЮТ і «Наша Україна»³. Ці відмінності цілком свідомо використовувалися політичними силами: на виборах 2006 року у прог-

² Якименко Ю., Литвиненко О. Регіональні особливості ідейно-політичних орієнтацій громадян в контексті виборчої кампанії. – Національна безпека і оборона, № 1, 2006, с. 2.

³ Якименко Ю. Трансформація партійної системи України у 2004–2007рр. – Політичний менеджмент, 2008, №2, с. 96-97.

рамах понад половини політичних партій і блоків були присутні теми, в оцінці яких існували суттєві міжрегіональні відмінності.

Протягом 2010–2011 років гострота відмінностей на соціокультурному ґрунті почала знижуватися. Для виборців Сходу і Півдня чинниками «заспокоєння» стали обрання главою держави В. Януковича і здобутий реванш за поразку на виборах 2004 р., зміна неприйнятної політики В. Ющенка у гуманітарній сфері, відмова від вступу до НАТО і переорієнтація на концепцію державного нейтралітету, надія на стрімке покращення відносин з Росією. Водночас для жителів Центру і Заходу, котрі підтримали сторону, яка зазнала поразки, відмова від НАТО і нейтралітет також стали прийнятним варіантом, питання статусу російської мови новою владою було заморожене, а російський вектор нової влади був компенсований деклараціями пріоритетності євроінтеграції і певним прогресом в її реалізації.

Окрім того, жителі усіх регіонів дуже скоро відчули на собі наслідки непопулярних дій нової влади у соціально-економічній сфері. Погіршення рівня добробуту, значне підвищення комунальних тарифів і зростання цін, непопулярна пенсійна реформа, невиконання прямих передвиборних обіцянок, перекладання «тягаря реформ» на більшість населення, з одночасним продовженням збагачення «олігархів», тотальна корупція владних структур, показове багатство і споживання можновладців – усе це призвело до різкого падіння популярності Партії регіонів та інших партій – учасників парламентської більшості.

Протягом 2011р. частка громадян, які мали намір голосувати за Партію регіонів на майбутніх парламентських виборах, знизилася з 20,5% у лютому до 13,5% у грудні, за партію «Сильна Україна» – відповідно з 5,6% до 3,6%. При цьому падіння рейтингу спостерігалось у всіх регіонах, у т.ч. на Сході та Півдні України, жителі яких за своїми соціокультурними орієнтаціями були мотивовані голосувати саме за провладні партії. Водночас за відповідний період зросли рівні підтримки основних опозиційних сил: «Батьківщини» – з 12,5% до 15,8%, «Фронтів Змін» – з 7,5% до 9,6%⁴.

Почали відновлювати свої позиції ліві си-

ли. Рейтинг КПУ зріс з 3,2% до 5,3%. Попри входження до складу провладної більшості у Верховній Раді V і VI-го скликань комуністи все ж сприймалися частиною виборців як представники інтересів малозабезпечених, «постраждалих» від дій влади соціальних груп. Активізувалися лівоцентристські партії (соціалісти та соціал-демократи), намагаючись відновити свої позиції. Протягом 2011р. тривали переговори щодо об'єднання лівоцентристських партій навколо двох «центрів тяжіння», якими виступали СПУ та партія «Справедливість». При цьому в них брала участь і колись провладна СДПУ(о). Партії всіляко намагалися очолити або використати в своїх інтересах акції протесту проти дій влади різних соціальних груп – підприємців, «афганців», «чорнобильців» (їх кількість протягом 2010–2011 років значно зросла), «партизувати» громадські ініціативи, чи навіть самим «ініціювати» їх.

Таким чином, в суспільстві почало посилюватися відчуття, що основна лінія поділу все ж проходить не між однаково бідними жителями різних регіонів, які говорять різними (українською або російською) мовами, а між більшістю незаможних громадян, найманих працівників чи дрібних підприємців і олігархічною, корумпованою владою. При цьому власні інтереси більшість пов'язувала саме з опозиційними партіями.

Підтвердженням цього є узагальнений образ політики провладних і опозиційних політичних сил, який склався у громадській думці протягом 2010–2011 років⁵. Провладним політичним силам громадяни приписували: у соціально-економічній політиці – державне сприяння крупному національному бізнесу, посилення прав роботодавців порівняно з найманими працівниками, підвищення податків для всіх громадян, підвищення комунальних цін і тарифів, підвищення пенсійного віку. Опозиційні сили скоріше асоціювалися із захистом громадян з низькими доходами, прав найманих працівників, сприянням розвитку малого і середнього бізнесу, стримуванням зростання цін і тарифів за рахунок

⁴ Інтернет-сайт Центру Разумкова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.razumkov.org.ua/>

⁵ Див.: Опозиція в Україні: стан, умови діяльності, відносини з владою. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, № 7-8, 2011, с. 13-19.

підвищення оподаткування великого бізнесу, «олігархів».

З огляду на наближення виборів, перед владою формувалася невтішна перспектива поєднання чинника соціального невдоволення з симпатіями до опозиційних партій, що могли би призвести до виходу у виборчому протистоянні на перший план соціально-економічного поділу. За таких умов кампанія відбувалася б за схемою «влада багатих» проти «опозиції бідних», за якою опозиція гарантовано отримала би більшість у майбутньому складі парламенту. При цьому йдеться про можливий успіх не так «старої» опозиції – ВО «Батьківщина» (через її стійку асоціацію на Сході і Півдні з «націоналістичними» поглядами), як партій, що претендували на роль «нових» політичних сил, чітко не пов'язаних у громадській думці з наявним соціокультурним поділом (партії «Фронт Змін» та «УДАР»).

Щоб запобігти такому сценарію, влада вдалася до превентивних заходів. Арешт і ув'язнення Ю. Тимошенко позбавив найбільш рейтингову опозиційну силу – БЮТ – її головного ресурсу. Аби відвернути прогнозовану поразку на виборах за пропорційною системою, було змінено виборчий закон. Головними технологічними засобами стали запровадження мажоритарної складової (покликаної компенсувати негативні результати за пропорційною частиною) та заборона виборчих блоків (це мало створити проблеми для традиційно роздроблених і не здатних до об'єднання опозиційних партій).

Складовими електоральної стратегії партії влади – Партії регіонів – у соціально-економічній площині стали: кампанія навколо «ЄВРО-2012», яка мала зняти суспільну напругу, посилити почуття єдності суспільства, відволікти увагу від соціально-економічних проблем, продемонструвати дієздатність влади; соціальні ініціативи Президента – новий набір соціальних обіцянок; адресне спрямування бюджетних коштів у базові регіони та конкретні виборчі округи з метою забезпечити перемогу кандидата від влади; дискредитація опозиції в цілому через покладання на неї відповідальності за поточну ситуацію в країні (теми «попередників», «руїни», цін на газ тощо).

Однак цих елементів було недостатньо,

щоб змінити саму схему міжпартійного протистояння. Для того, щоб зберегти сприятливий для влади поділ електорату, який склався на попередніх виборах, треба було різко підняти градус відмінностей між регіонами, знизити в структурі мотивацій виборців Сходу і Півдня значущість соціально-економічного чинника (що й зумовило падіння підтримки Партії регіонів) й різко підвищити роль соціокультурного.

Задля цього було використано процес (саме процес) ухвалення Закону «Про засади державної мовної політики», який уможливував надання російській мові статусу регіональної. Прийняття відповідного закону формально здійснювалося на виконання передвиборних зобов'язань партії, однак головною електоральною метою «мовної кампанії» було досягнення бажаних результатів на виборах-2012. Запеклі публічні дискусії навколо змісту законопроекту, силові протистояння у Верховній Раді, масові акції протесту за її межами змусили основні політичні сили чітко позиціонуватися, по суті, на підставі ставлення до можливості підвищення статусу російської мови. Відповідно, провладні політичні сили (передусім, Партія регіонів) здобули статус захисників російської мови та інтересів усього російськомовного населення України, тоді як опозиційні сили (включно з «Фронтом Змін» та «УДАРОМ») – захисників української мови та україномовного населення, а відтак – «ворогів» російськомовного. По ухваленні Закону почалася кампанія ухвалення рішень про статус російської мови місцевими радами. Відтак «інформаційна хвиля» покотилася.

У такий спосіб Партія регіонів змогла наростити власний рейтинг і значною мірою обмежити можливості просування «не лівих» опозиційних партій на Схід і Південь України. Про дієвість цього кроку можуть свідчити дані соціологічних досліджень Центру Разумкова: у жовтні 2012 р. 21,9% респондентів відзначили покращення свого ставлення до В. Януковича та Партії регіонів внаслідок прийняття і підписання мовного закону. При цьому таких виборців на Півдні України було 42,5%, а на Сході – 37,5%.

Своєю чергою, опозиційні партії, з одного боку, були змушені прийняти запропонований Партією регіонів «мовний виклик», з ін-

шого, зробили це з внутрішньою готовністю. Для БЮТ і ВО «Свобода» інших варіантів позиціонування не існувало, оскільки ці партії мали тривалу політичну історію і усталений електорат із відповідними поглядами. За даними соціологічних досліджень, серед потенційних виборців «Батьківщини» і «Свободи» були представлені насамперед прихильники національно-демократичного напрямку (28% і 39%, відповідно), тоді як загалом по Україні прихильники націонал-демократії становлять 14% (це найбільш підтримуваний ідейно-політичний напрям)⁶. Для «Фронт-у Змін» за біполярного характеру виборів («проросійська» Партія регіонів проти «проукраїнської» опозиції) також не залишалося простору для маневру. Це саме можна сказати і про «УДАР», який меншою мірою, але все ж був змушений позиціонуватися і як «проукраїнська», і як опозиційні партія.

Створення опозиційного об'єднання на основі ВО «Батьківщина» і партії «Фронт Змін», приєднання до них низки інших опозиційних партій, їх електоральний союз з ВО «Свобода» та відмова від протистояння з «УДАРОм» мали наслідком консолідацію опозиції та переведення формату виборчої кампанії з «багатополярного» чи, як мінімум «триполярного» (влада—опозиція – «нові» партії), у чітко виражений біполярний (влада (Партія регіонів) – опозиція (ВО «Батьківщина», ВО «Свобода», «УДАР», а також КПУ). Біполярний формат, своєю чергою, дав можливість консолідувати опозиційний електорат і досягти кращого результату на виборах, ніж це могло би бути за іншого варіанту. Таким чином, опозиція також електорально не прогала від розігрування владою «мовного» сценарію.

За підсумками виборів територіальний розподіл прихильників провідних політичних сил в основному зберігся. Як і на попередніх парламентських виборах, він переважно має у своїй основі відмінності соціокультурних орієнтацій жителів різних регіонів України. Зокрема, Партія регіонів та КПУ здобула першість на Сході та Півдні України, ВО

«Батьківщина» – в Центрі та на Заході, ВО «Свобода» – на Заході.

Попри певні очікування, у виборчій кампанії 2012р. не з'явилася політична сила, яка могла би претендувати на рівномірну підтримку виборців в усіх регіонах України, стала би загальнонаціональною партією. Такі надії пов'язувалися з «новими» політичними силами, зокрема, партіями «Фронт Змін» та «УДАР». Проте біполярний характер кампанії не залишив місця для «третьої сили», вимагаючи від партій визначення в координатах «влада-опозиція», які збіглися із соціокультурним поділом.

Таким чином, виборча кампанія 2012 р. відбулася за традиційним сценарієм, який характеризується збігом ліній розмежувань між партіями на підставі соціокультурного поділу та на підставі їх ставлення до влади. Як і в попередніх кампаніях, це стало наслідком свідомого вибору основними політичними силами, як провладними, так і опозиційними, найбільш «зручного» для них соціокультурного поділу як основи електоральних стратегій. Його «зручність» полягає у простоті відокремлення «власного» і «чужого» електорату на основі соціокультурних відмінностей, які мають значний мотиваційний потенціал (тим більше, за умов «компактного проживання» різних частин електорату у певних регіонах).

Але ця «зручність» обертається поглибленням фундаментальної проблеми українського суспільства – несформованості загальнонаціональної ідентичності та політичної нації. Кожні наступні вибори нагадують громадянам різних регіонів України про відмінності між ними, відвертають від спільних проблем і перешкоджають об'єднанню зусиль для їх вирішення. Політики, і в першу чергу влада, діють за принципом «розділяй і володарюй». Саме тому в Україні досі немає справжніх загальнонаціональних партій, які би представляли передусім соціально-економічні інтереси різних верств громадян в усіх регіонах країни. Але відповідальність за це лежить не лише на політиках. Її мають розділити з ними і самі громадяни, які надто легко, а іноді – і з внутрішньою готовністю стають учасниками чужої гри. Вибори 2012 року стали цьому ще одним підтвердженням.

⁶ Парламент і парламентські вибори в Україні 2012р.: політична ситуація, суспільні настрої та очікування. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, № 708, 2012, с. 55-75.

Олександр ЧЕКМИШЕВ

Доктор наук із соціальних комунікацій,
голова Комітету «Рівність можливостей»,
керівник моніторингових проектів Асоціації «Спільний простір»

ВИБОРИ-2012: Сім смертних гріхів українських мас-медіа

Що вважати чесною, а що «зріхом» – насправді усе залежить від відповідей лише на 7 запитань. Бо саме на їх підставі міжнародні спостерігачі визначають, чи були вибори (принаймні в сенсі діяльності медіа) вільними і демократичними. На них також традиційно шукають відповіді різні моніторингові місії. Саме від спроможності поставити ці запитання і отримати чесні відповіді, залежить те, наскільки вся система медіа-бізнесу (власник, менеджер, журналіст, аудиторія) є адекватною сучасним європейським стандартам і реаліям. Ось ці запитання:

- **Якою була частка виборчого контенту і чи отримали громадяни достатньо інформації, щоб зробити усвідомлений вибір?**
- **Наскільки збалансовано ЗМІ (і особливо телебачення) представляли учасників перегонів та забезпечували їм рівний доступ?**
- **Чи змогли медіа провести повноцінні дебати між основними гравцями та чи аналізували вони перебіг кампанії, наслідки діяльності парламенту і влади попередньої каденції, а також виборчі програми та обіцянки?**
- **Наскільки медіа змогли розмежувати представлення посадовців як виконав-**

ців своїх обов'язків та як агітаторів?

- **Чи були журналісти вільними у реалізації своєї місії та кому була підпорядкована редакційна політика – аудиторії чи медіа-власникам?**
- **Наскільки прозорим було фінансування виборчої агітації у ЗМІ та чи вдалося відмовитися від прихованої реклами («джинси»)?**
- **Чи змогли медіа відмовитися від чорного піару, використання медіаефектів та маніпуляційних технологій?**

Як відомо, спостерігачі від ОБСЄ, http://tsn.ua/vybory_2012/obsye-rozkritikuvala-vybory-2012-buv-adminresurs-i-brudni-groshi.html.

ПАРЕ http://news.zn.ua/POLITICS/pase_prizvala_ukrainu_rassledovat_narusheniya_na_vyborah_i_nakazat_vinovnyh-112996.html.

Ради Європи <http://www.prostir-monitor.org/index2.php?PGID=165>.

ENEMO http://www.enemo.eu/press/Ukraine2012/ENEMO_preliminary_statement_Ukraine_2012_29.10.2012_UKR.pdf.

Канадської місії http://canademissions.ca/ukraine/images/documents/Preliminary%20Report_UK.pdf та ще багатьох інших оцінили діяльність українських медіа під час виборів більш ніж критично.

Спробуймо розібратися, чому...

Наскільки щедрим шматком новинного пирога ЗМІ пригостили виборців

Частка виборчого контенту в новинах справді нагадує шматок пирога. Увесь той пиріг – це всі новини кожного окремо взятого телеканалу, газети чи Інтернет-сайту. Окремий шматок – це те, скільки уваги телеканал, газета чи Інтернет-сайт присвятили виборам. Зрозуміло, у кожного ЗМІ, не кажучи про різні їх види, формати подачі новин можуть суттєво відрізнятися – у когось це може бути 40 хвилин ефіру, в когось – 10. Але незалежно від формату, саме частка виборчих новин – один із критеріїв, за допомогою якого з'ясовують, чи отримали виборці достатньо інформації, щоб їхній вибір був свідомим та адекватним.

В українських медіа ця частка справді може бути дуже різною. Скажімо, у провідних загальнонаціональних та мережевих телеканалів – від 42% до 10%. Приміром, телеканал Інтер упродовж усієї офіційної частини виборчих перегонів (30 липня – 28 жовтня) мав частку виборчих новин на рівні 19%. У свою чергу, так звані телеканали групи Віктора Пінчука, на рівні 27–12%: Новий канал – 27%, ICTV – 21%, СТБ – 12%.

Найактивніше вибори висвітлювали два антиподи – Канал ТВі (42%) та Перший національний (36%). Один, традиційно (попри намагання нової команди топ-менеджерів), – найменш популярний, незважаючи на майже 100% покриття української території. Другий, навпаки, популярний, незважаючи на те, що, зусиллями центральної й регіональної влади, його покриття, зокрема в кабельних мережах, останнім часом постійно зменшувалося.

Частка виборчого контенту решти телеканалів була такою: 5 канал – 33%, ТРК «Україна» – 26%, а найменшою вона була на каналі 1+1 – 10%, причому в окремі періоди навіть падала до менш ніж 7%. Згадані дані про рівень забезпечення медійної аудиторії інформацією про вибори були отримані за допомогою моніторингу, що його в рамках проекту Європейського Союзу та Ради Європи «Сприяння європейським стандартам в українському медійному середовищі» [http://](http://coe.kiev.ua/projects/short%20fact.html)

coe.kiev.ua/projects/short%20fact.html проводив консорціум Асоціація «Спільний простір/Комітет «Рівність можливостей» <http://www.prostir-monitor.org>.

Не кращим був стан і у пресі. Так у парламентській газеті «Голос України» частка виборчого контенту за три місяці моніторингу становила 12,03% усіх матеріалів видання. У «Дзеркалі тижня» – 14,46%, «Комментарии» – 18,69%, «Сьогодні» – 11%, «Сільські Вісті» – 13,36%, «Факты и комментарии» – 9,45%. Інтернет, хоч як це дивно, з огляду на прогнози (мовляв, саме з цього джерела «присунуті» виборці отримуватимуть необхідну їм інформацію), також не радував особливо увагою до парламентських перегонів.

Неоднозначною ситуація була й у регіонах. Є тут і свої «чемпіони» і «аутсайтери». Наприклад, на телебаченні Запорізької області про вибори звучало до 80% новин, а на Інтернет-сайтах – 5,9%. Активним було і телебачення на Миколаївщині – до 90%, Житомирщині – 70–80%, Криму – 85%. Однак, попри те, що регіональні ЗМІ загалом були дещо активніші за столичні, проглядало лише дві головні тенденції. Першу ілюструє Одещина, де середня частка виборчого контенту на телеканалах області сягала 55–60%. Проте на комерційній ТК Нова Одеса вона становила 80%, а на ООДТРК, навпаки, практично не було політичних новин, а середня частка виборчого контенту лише інколи досягала показника у 20%. Приклад другої тенденції – Полтавська область. Там частка інформаційного виборчого контенту на ТК «Візит» становила 3–5%, а рекламних сюжетів самовисувачів наприкінці кампанії – близько 90%.

Згідно з інформацією, якою володіє автор, світовий досвід свідчить, що увага ЗМІ до виборів у різних країнах також різна. Зазвичай, справджується закономірність: чим стабільніша демократія, тим менше медіа й громадяни цікавляться виборчою тематикою: як правило, у таких розвинутих країнах, як США, Канада, Японія, країнах ЄС виборчий контент у новинах рідко перевищує показник у 20%. І, навпаки, у бідних, нестабільних, чи навіть стабільних але авторитарних країнах, кожні вибори привертають особливу увагу, бо стимулюють високі соціальні очікування та прагнення до змін. Тому спостережниць-

кі місії традиційно ставляться насторожено до того, коли виборчий «градус» у згаданих країнах із незрозумілих причин невисокий – як за результатами соціологічних досліджень, так і моніторингу ЗМІ. Зазвичай тривожним показником є те, коли частка виборчого контенту падає нижче 40%. І вже зовсім незбагненими виглядають 10, 5, 3 і менше відсотків. А саме такі показники були як у загальнонаціонального телеканалу 1+1, так і багатьох регіональних.

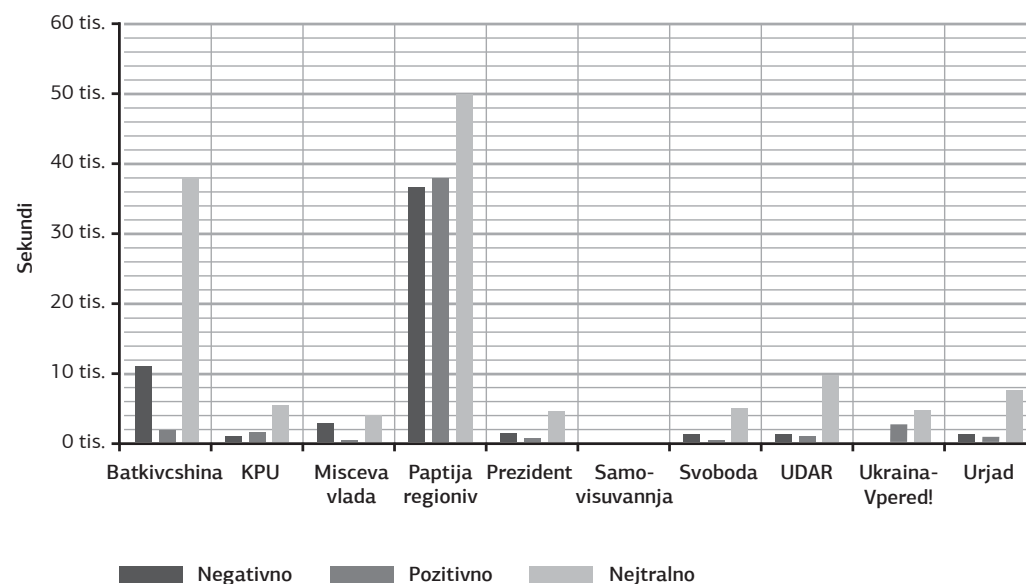
Тому більшість спостережницьких місій зробили негативний висновок щодо ролі українських ЗМІ із забезпеченням громадян інформацією, достатньою для усвідомленого вибору. Наприклад у звіті Ради Європи <http://www.prostir-monitor.org/index2.php?PGID=165> (як уже згадувалося, за результатами моніторингу консорціуму Асоціація «Спільний простір/Комітет «Рівність можливостей» <http://www.prostir-monitor.org>) зазначалося: «Отримуючи інформацію зі ЗМІ, виборцям було складно зробити усвідомлений вибір, оскільки загалом більшість телевізійних медіа не приділяли належної уваги виборчій тематиці в інформаційних та підсумкових програмах.» <http://www.prostir-monitor.org/index2.php?PGID=165>. Інакше кажучи – шматок виборчого пирога виявився замалим...

Яким боком подавати пиріг, щоб доступ був рівним

Звичайно, автор не абсолютизує якогось уявного канону щодо обсягу виборчого контенту для тієї чи іншої країни і не вважає, що винятково від цього залежить свідомий вибір громадян. Продовжуючи аналогію з пирогом, навіть якщо відрізати тоненьку скибочку, все одно можна розкуштувати усі його шари й інгредієнти. Але, справді, тільки тоді, коли пиріг різати, так би мовити, за правилами – по вертикалі, щоб скибка була на всю товщу пирога. Бо коли уявити, що пиріг ділитимуть «по горизонталі», тобто, приміром, подадуть до столу тільки верхню, середню, або нижню частину, навряд чи можна буде стверджувати, що гості повною мірою скуштували пиріг.

Щось подібне відбулося під час цих виборів. Результати вже згаданого моніторингу консорціуму Асоціація «Спільний простір/Комітет «Рівність можливостей», твердять, що на 9-ти загальнонаціональних телеканалах інформації про Партію регіонів було у 20 разів більше, ніж про опозицію за позитивною тональністю, у 1,34 раза – за нейтральною. <http://www.prostir-monitor.org/index2.php?PGID=165>.

ТВ

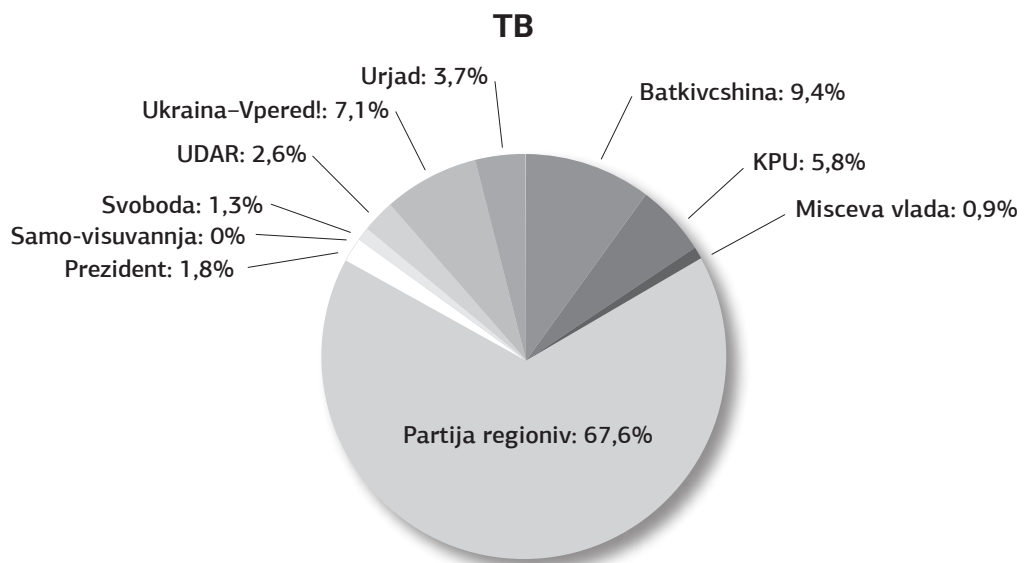
А ще перевага партії влади була помітна також у тому, що її спікерів показували першими в теленовинах та їм же надавали найбільше прямої мови – у 5–10 разів більше, ніж опозиції, а на Першому національному телеканалі – взагалі без синхронів упродовж кількох тижнів кампанії.

Інакше кажучи, мова йде про баланс. При цьому баланс і пропорційне представлення (ще кажуть рівний доступ) – це не одне й те саме. Ну ніхто не вимагає, щоб цукру, борошна, вишень та глазуrowаного оздоблен-

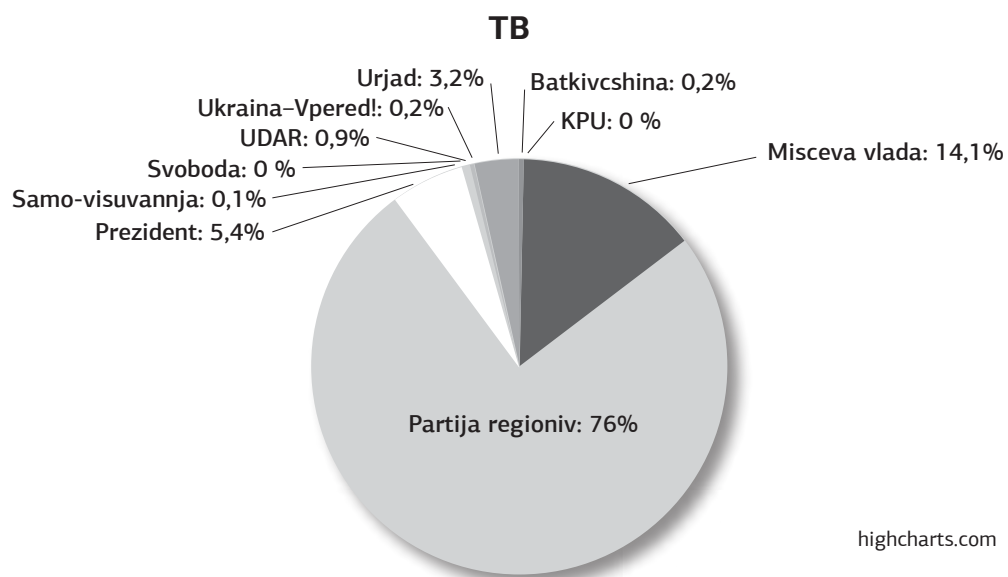
ня згори пирога було однаково. Але усього має бути рівно стільки, скільки треба, щоб відчутти смак найдрібнішого інгредієнта.

Усіх, хто моніторить вибори, традиційно цікавить кілька параметрів, що визначають рівність доступу до ЗМІ головних політичних гравців (скажімо 5–6 лідерів перегонів, котрі мають шанс подолати бар'єр).

Перший – це баланс у відносних показниках (у відсотках). Ось, наприклад, який він має вигляд **на Першому національному телеканалі:**

Або на Херсонській державній телекомпанії «Скіфія»:

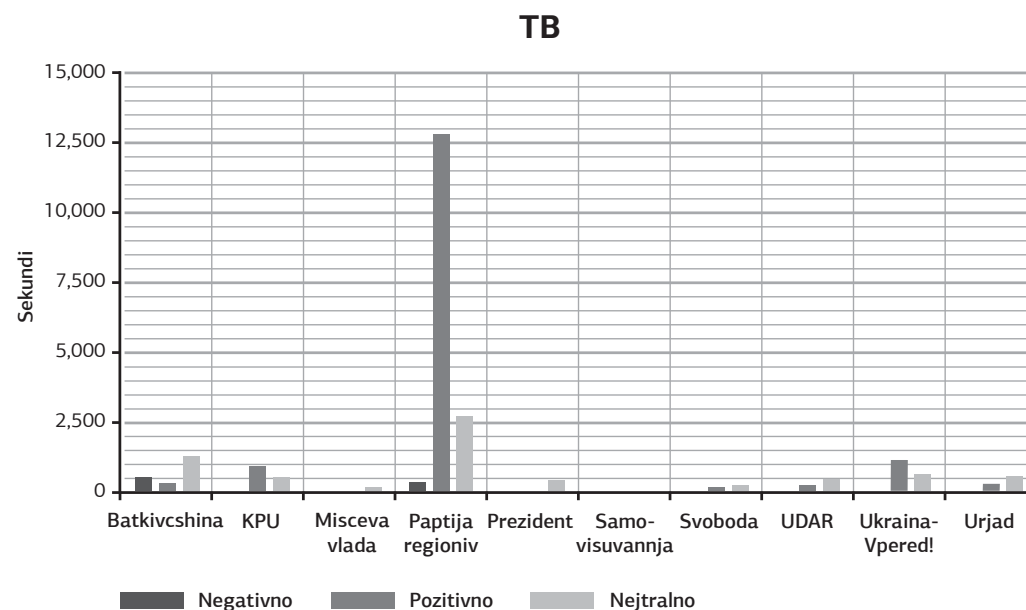
highcharts.com

Звісно, те, скільки кому відсотків дісталось в новинах телеканалу, газети чи Інтернет-сайту, не є визначальним. Адже відносні показники не показують тональності – тобто як кого хвалили, ляяли, чи представляли нейтрально.

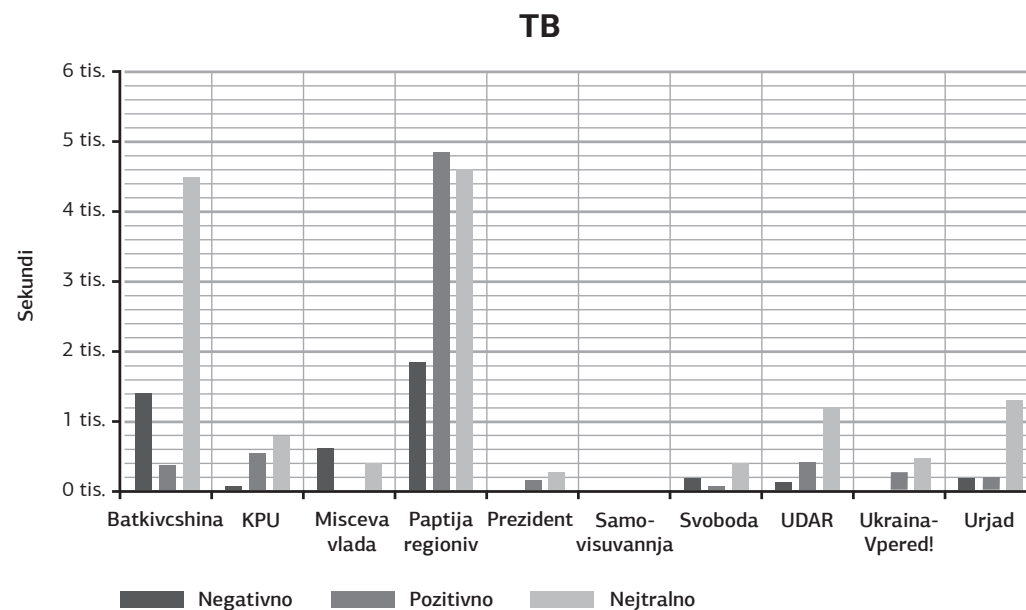
Тому другим параметром заміру рівності доступу є баланс в абсолютних показниках

(секунди для телебачення, друковані знаки для преси, символи для Інтернет-сайтів) та за тональністю (нейтральна, позитивна, негативна).

Для порівняння, так виглядає цей баланс вже на згаданому **Першому національному телеканалі:**

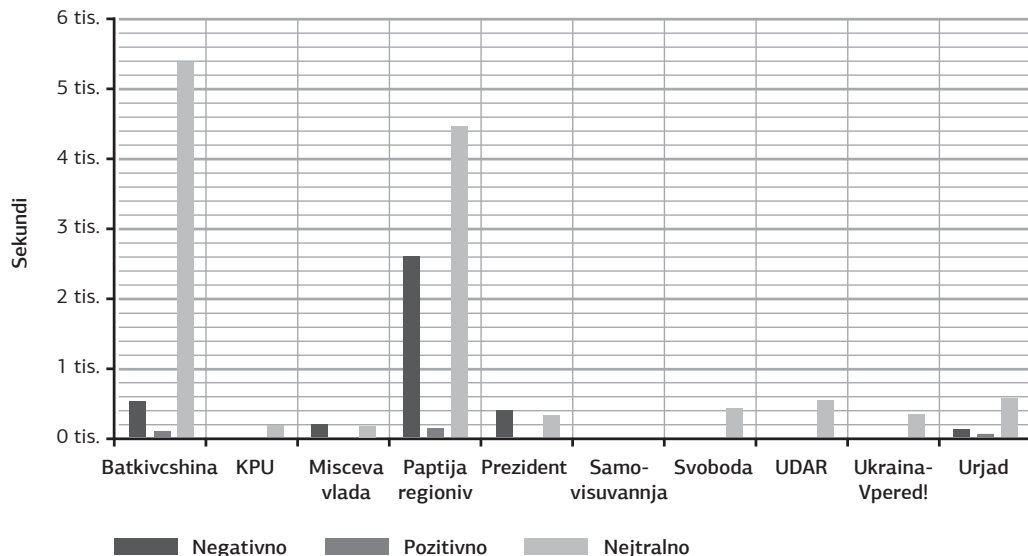

А так на телеканалі «Інтер»:

І на 5-му каналі:

ТВ

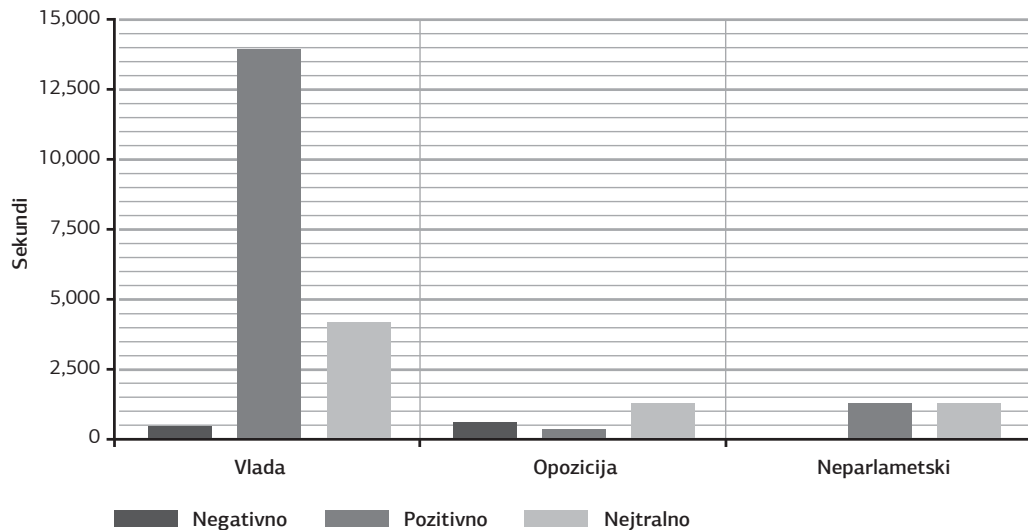

Третім параметром рівності доступу є баланс влада-опозиція. Адже «нерівна рівність» враховує такі реалії, як різна вага політичних гравців, наявність партій, як у попередньому парламенті (який залишається

чинним упродовж усього терміну перегонів), наявність опозиційних партій, а також нових непарламентських гравців.

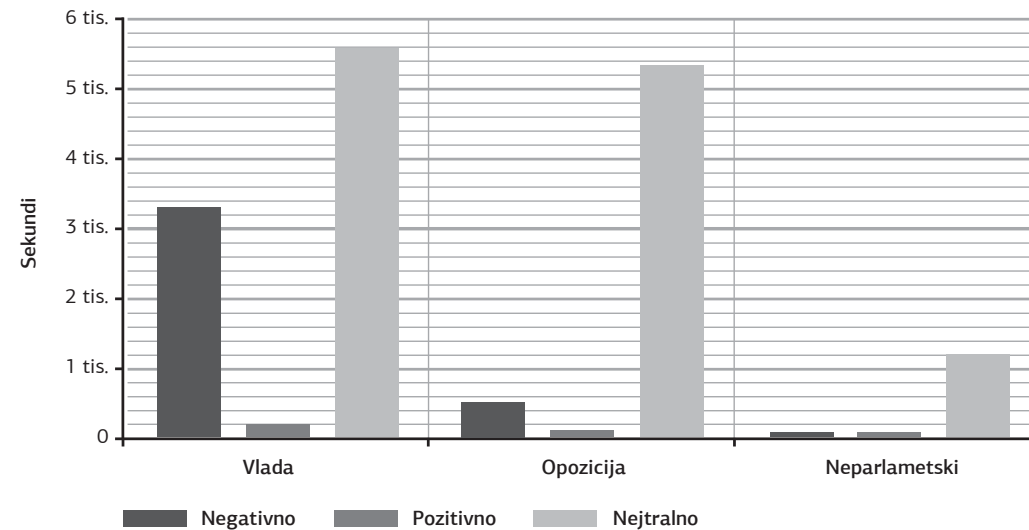
Ось приклад такого дисбалансу на **Першому національному телеканалі**:

ТВ

Чи балансу на 5-му каналі:

ТВ

Ще один показник визначення рівного доступу – це баланс уваги ЗМІ та електоральних симпатій.

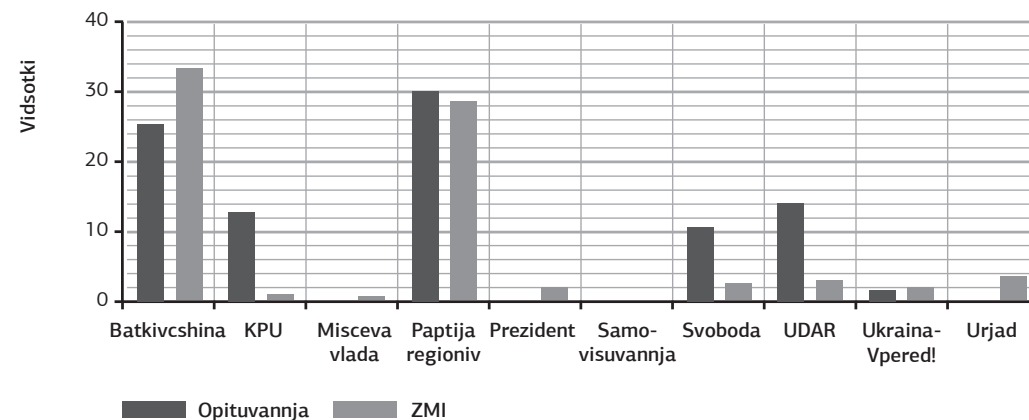
Зазвичай під час кампанії його вираховують, сумуючи обсяги інформації у нейтральній і позитивній тональності у відсотковому вираженні та порівнюючи їх із соціологічними рейтингами. А от після оголошення результатів виборів показником електоральних симпатій є результат кожної

партії-суб'єкта моніторингу за партійними списками.

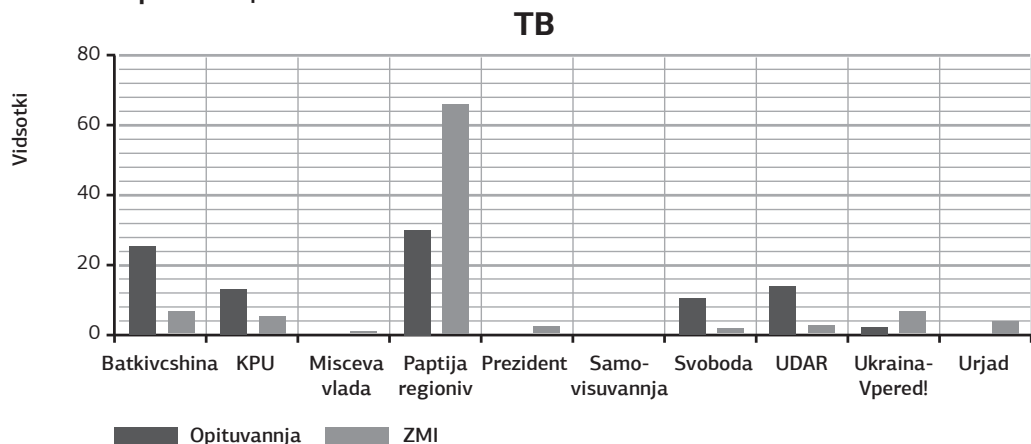
Зважаючи на прописну істину, мовляв ідеальні медіа відповідають інтересам своєї аудиторії, баланс уваги ЗМІ та симпатій виборців дає змогу краще визначити і проілюструвати симпатії тих чи інших груп за інтересами в інформаційному просторі країни.

Ось так упродовж усієї кампанії **цього балансу дотримувався 5 канал**:

ТВ

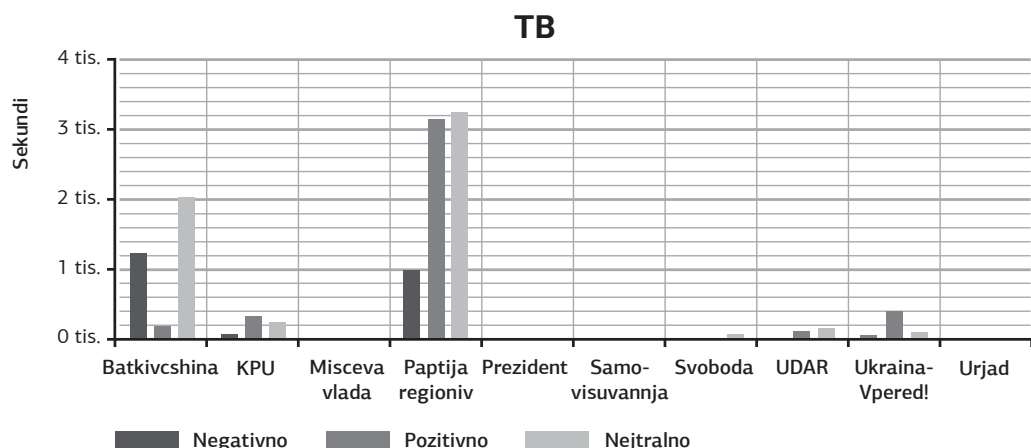

А так Перший національний:

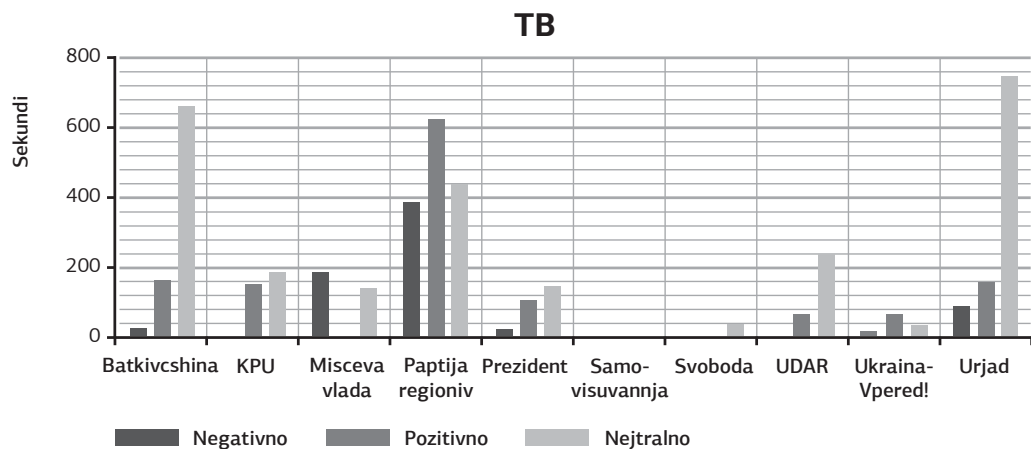

Варто наголосити, що міжнародні спостерігачі відзначали певне покращення балансу на центральних телеканалах на останній

фазі кампанії. Ось так це виглядало на телеканалі Інтер у період 30 липня – 23 вересня:

А так у період 24 вересня – 7 жовтня:

Такі зміни відбулися після того, як 19 вересня 7 загальнонаціональних телеканалів (ICTV, «Інтер», ТРК «Україна», Новий канал, СТБ, Перший національний та 5 канал) підписали Меморандум «Відкриті новини заради чесних виборів» разом із фаховими моніторинговими організаціями (Академія української преси, Асоціація «Спільний простір» / Комітет «Рівність можливостей», ГО «Телекритика», Інститут масової інформації). Топ-менеджери телеканалів, очевидно, отримавши відповідні сигнали від власників, пообіцяли забезпечити політичним партіям і кандидатам пропорційний доступ до ефіру, розподіляючи увагу до учасників виборчих перегонів, враховувати результати незалежних соціологічних досліджень та зауваження експертів медіа-моніторингу.

І хоч телеканал Інтер та інші підписанти меморандуму про чесні вибори активно «піарили» ці зміни своєї редакційної політики в бік більшого плюралізму та збалансованості, це вже не могло змінити загального враження від кампанії. Фактично телеканали поділилися на 3 групи. Найменш збалансовані з домінуванням Партії регіонів у позитивній та нейтральній тональності та мінімально критичні – Перший національний і ТРК «Україна». Переважно критичні до Партії регіонів – ТВі, СТБ, Новий канал і 5 канал. Відносно збалансовані за нейтральною тональністю щодо Партії регіонів та «Батьківщини» – «Інтер», ICTV та 1+1. <http://www.prostir-monitor.org/index2.php?PGID=162>. Тож у моніторингових звітах різних місій практично в однаковій інтерпретації було зроблено висновок, що: «Незначне покращення балансу представлення провідними телеканалами головних політичних гравців в останній місяць не змінило загального домінування партії влади (як в особі представників влади, так і в особі кандидатів), що не дало змогу забезпечити рівний доступ.» <http://www.prostir-monitor.org/index2.php?PGID=169>.

Однак і збалансованість контенту – це ще не запорука чесних і демократичних виборів. Виборець повинен мати змогу порівняти партії і кандидатів, їхні програми, ідеї та обіцянки. Іншими словами, пиріг потребує начинки. Без неї він не пиріг. Без дебатов вибори – не вибори. Однак попри різноформатні ток-шоу на провідних телеканалах, справ-

жніх дебатів між головними політичними гравцями українці так і не побачили. Що знову ж таки, змусило моніторників зробити висновок: «Виборча кампанія відбувалася без дебатів щодо головних проблем країни і суспільства, а також без змагальності програм». <http://www.prostir-monitor.org/index2.php?PGID=169>.

А ще складниками балансу є співмірність синхронів та пріоритетність представлення (право першого слова). Але це тема окремого дослідження.

Хто в начинці найголовніший

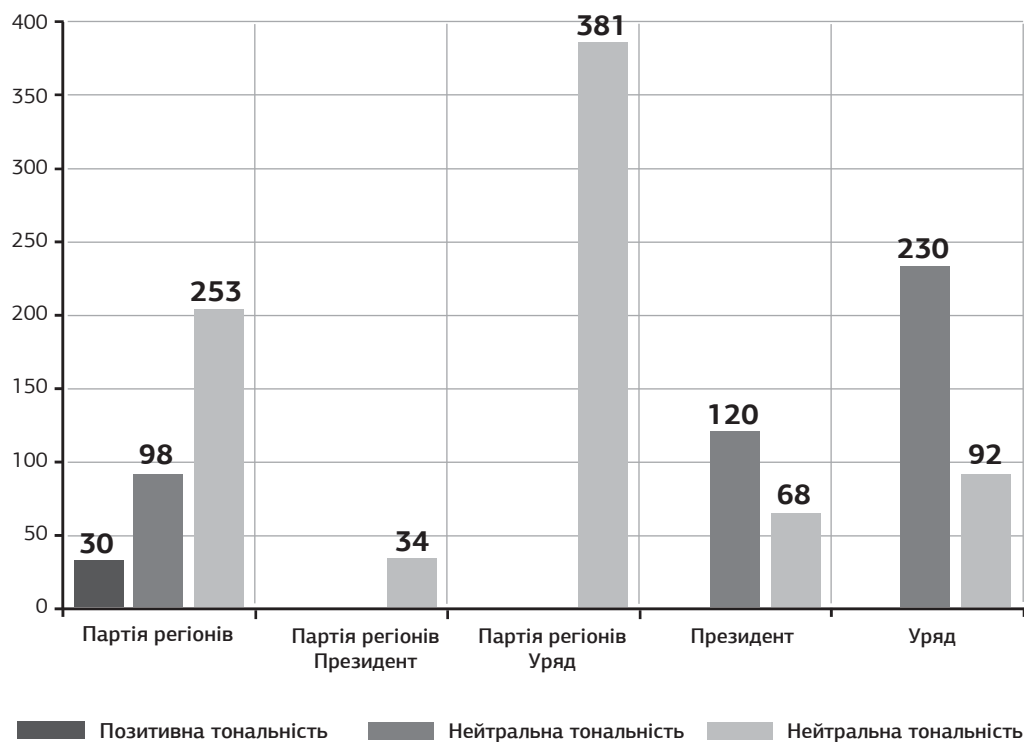
Ще один тест на демократію – представлення у ЗМІ під час виборчих перегонів посадових осіб, зокрема президента, прем'єра, керівників державних адміністрацій у регіонах. Чітко визначити – де посадовець справді інформує про свою роботу і виконання обов'язків, а де піариться із виборчою метою, – традиційно складно. Українські телеменеджери, редактори та й самі журналісти практично нічого не знають, що з цим робити. Найпоширеніша думка представників каналів: якщо я заберу з ефіру посадовців, вийде, що одна з партій взагалі не бере участі у виборах (в даному разі Партія регіонів з огляду на те, що її стратегія ґрунтувалася на агітації через рапорти про «покращення» та про «виконану роботу»).

Насправді європейські стандарти, як було роз'яснено українським журналістам і топ-менеджерам ще в процесі моніторингу <http://www.prostir-monitor.org/index2.php?PGID=151>, передбачають чіткі правила представлення посадових осіб у ЗМІ під час виборчих кампаній. Наприклад, французький регулятор (аналог нашої Нацради з питань телебачення та радіомовлення) дуже чітко все пропи- сав ще напередодні президентських виборів 2002-го року. Згідно з цим документом, інформація про посадовця у ЗМІ у виборчий період рахується в рамках ефірного часу кандидата (суб'єкта). Це правило застосовують також до тих посадовців, які не є кандидатами, але підтримують одного з учасників електоральних перегонів. Єдиний виняток: коли кандидати виступають у межах своїх інституційних обов'язків (без згадки про попередню діяльність, опонентів або будь-які

пункти політичної платформи). У нашому варіанті – це ті кілька секунд представлення на телебаченні, чи кількість знаків у пресі й Інтернеті, де представляють особу (президента чи прем'єра). Крім того, за рішенням французької «Нацради», часом на користь кандидата вважаються зйомки в офіційних будівлях, на тлі офіційних символів. Тобто, коли президент не згадує свою партію, але говорить про досягнення уряду або щось обіцяє в будівлі АПУ або якоїсь обласної держадміністрації, це, за логікою французів, зараховується як час суб'єкта, тобто як агітація за партію в позитивній чи нейтральній тональності. Те саме правило діє, коли мер або голова ОДА сам не йде на вибори, але

хвалить соціальні ініціативи уряду – це теж записується у хронометраж партії.

Керуючись описаними стандартами, аналітики консорціуму Асоціація «Спільний простір/Комітет «Рівність можливостей» окремо визначили, скільки та в якій тональності ЗМІ представляли Партію регіонів саму по собі, Партію регіонів за рахунок прямої чи опосередкованої агітації за неї з боку президента, прем'єра (та міністрів), представників місцевої влади, а також президента, прем'єра (та міністрів) і представників місцевої влади як винятково виконавців своїх обов'язків. Наприклад, **на Першому національному телеканалі в період 24–30 вересня це виглядало так:**

Оскільки таких чи подібних правил в Україні досі нема, моніториники зробили відповідні висновки: «ЗМІ не забезпечили аналітичного висвітлення кампанії, зокрема діяльності посадових осіб, а тому більшість телеканалів не розмежовували діяльність Президента, прем'єра (міністрів) та представників міс-

цевої влади як виконавців своїх обов'язків та як агітаторів, що справляло вплив як непряма підтримка партії влади». <http://www.prostir-monitor.org/index2.php?PGID=169>.

Скільки коштує пиріг і його реклама

Як зазначено у звіті Global Integrity, проблемою №1 у сфері протидії корупції в усьому світі й в Україні є фінансування політичних партій http://zib.com.ua/ua/12738-prozorist_finansuvannya_politichnih_partiy_problema_1_u_vso.html. За різними оцінками, які доводилося чути автору, на агітаційно-медійний компонент виборів 2012-го року було витрачено 2–2,5 мільярда доларів.

За результатами моніторингу фінансових витрат кандидатів у народні депутати у 3-х пілотних округах (222 – Київ, 42 – Донецьк, 73 – Закарпаття), які разом репрезентують всю електоральну Україну, експерти Громадянської мережі ОПОРА представили моніторинг польових витрат політиків на виборчу кампанію, а консорціум Асоціація «Спільний простір/Комітет «Рівність можливостей» – аналіз інвестицій в агітацію за посередництва ЗМІ. Як констатували експерти, фінансовий ресурс продовжував відігравати чи не найвизначальнішу роль в успіху на виборчих перегонах.

Як засвідчила координатор виборчих програм громадянської мережі ОПОРА Ольга Айвазовська, перемогу в пілотних округах, які досліджувались організацією, отримали ті кандидати, які найбільше витратили коштів на польову частину, зокрема Тетяна Бахтєєва (округ 42, місто Донецьк) та Іван Бушко (округ 73, Закарпаття). Винятком став лише 222 округ міста Київ, де депутатський мандат отримав кандидат Дмитро Андрієвський, який згідно з оцінками спостерігачів ОПОРИ, посів 2 місце за рівнем витрат на передвиборчу агітацію. Водночас, кандидат Максим Луцький, який став лідером серед найбільш витратних політиків, посів лише третє місце за результатами волевиявлення виборців. Утім, столиця є винятковим регіоном і така тенденція не показова для всієї України.

Ольга Айвазовська також вказала на непрозорість походження виборчих фондів кандидатів. За її словами, «всі без винятку кандидати витратили в декілька разів більше коштів, ніж задекларували прибутків за 2011 рік. Крім того, жоден із них не організував широкомасштабних кампаній збо-

ру коштів з населення на кампанію, тому походження фінансів вкрай непрозоре та корупціогенне у політичній перспективі для народних депутатів. На жаль, фінансування кампаній всіх кандидатів та партій залишається у тіншовому секторі економіки».

Усі без винятку кандидати витратили в декілька разів більше коштів, ніж задекларували прибутків за 2011 рік. На думку експертів, така тенденція триватиме доти, доки фінансування виборчих кампаній не буде врегульовано юридично. Передовсім слід встановити чітку відповідальність за фінансову прозорість кампанії. Адже нині кандидати жодним чином не несуть відповідальності за недостовірні дані про витрати на кампанію, які вони надавали у підсумкових деклараціях Центральної виборчій комісії. З одного боку, вибіркові перевірки банківських виплат із виборчого фонду кандидатів на агітаційні заходи не можуть забезпечити встановлення правдивої інформації, з іншого – юридичної відповідальності за порушення правил фінансування теж не передбачено.

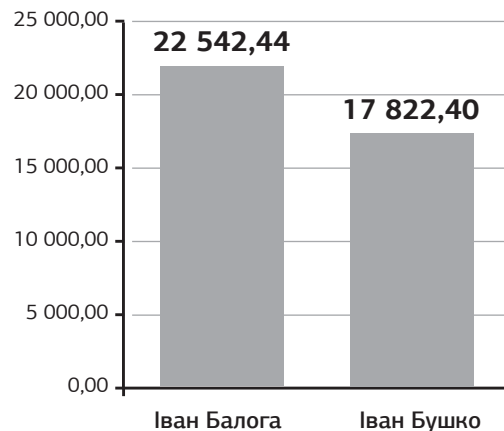
«Ми вважаємо, що джерела фінансування виборчих кампаній кандидатів мають бути хоча б настільки прозорими й відкритими, як і фінансово-матеріальний стан кандидатів та їхні автобіографії. Закритість джерел фінансування політичних кампаній спричиняє необмежену політичну корупцію. Крім того, вважаємо, що держава має повернутися до розгляду питань фінансування політичних партій з державного бюджету, навіть незважаючи на скрутне фінансово-економічне становище країни. Адже в кінцевому підсумку корупційні схеми фінансування політики обходяться значно дорожче», – прокоментував питання політичного фінансування Костянтин Квурт, Голова Правління Міжнародної громадської організації «Інтерньюз-Україна».

Хоча структура витрат кожного кандидата залежить від специфіки округу – регіон (Захід, Схід, Центр), щільність населення, сільська чи міська місцевість, рівень релігійності та освіти виборців, доступ до ЗМІ, – однією з найбільших статей виборчого бюджету є витрати на рекламу в медіа. Гроші, витрачені на політичну рекламу 2012-го року, мають шанси стати найбільшими в історії України. Потенційно (за обсягами відмонітореної ре-

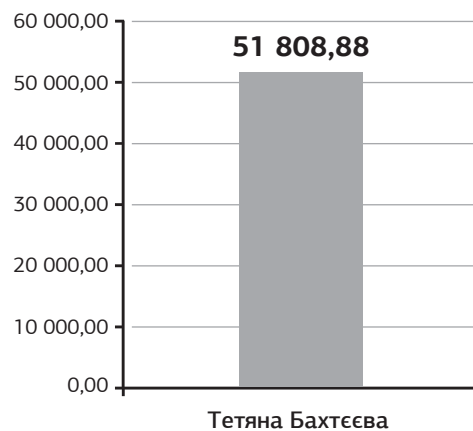
клами та її вартістю) загальний кошторис на агітацію в друкованих ЗМІ Донецька, Ужгорода та Києва сягнув 185 059,90 грн. До цього слід також додати витрати на приховану рекламу, так звану джинсу. Тому вартість реклами з урахуванням коефіцієнта «політичної джинси» (1,2) ставить 222 071,88 грн. На телебаченні цифри ще більші, загальна

вартість реклами за звітний період на ТБ Донецька, Ужгорода та Києва сягнула 5 008 290,60 грн., а з урахуванням коефіцієнта «політичної джинси» (1,2) – 6 009 948,72 грн. <http://opora.ua.org/news/3567-polityky-zaplatyly-za-vybory-bilshe-groshej-nizh-oficijno-zaroblajut-a-dzherela-cyh-koshtiv-pryhovujut>.

Округ №73 Преса:

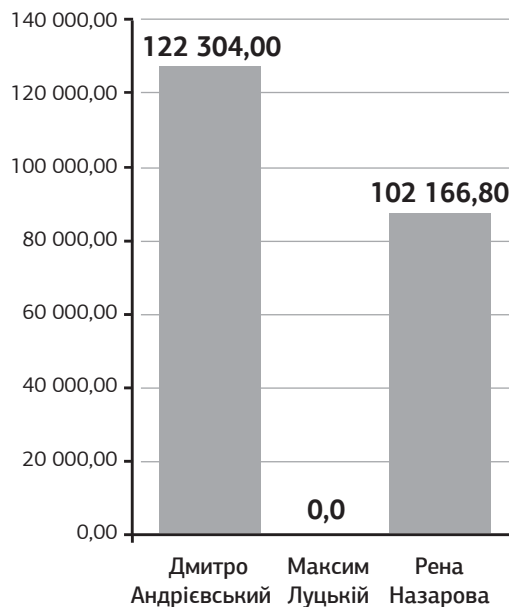

Округ №42 Преса:

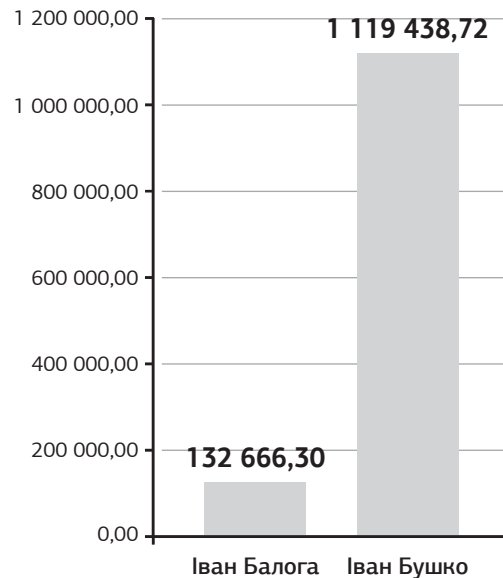

Вартість реклами у пресі, грн.

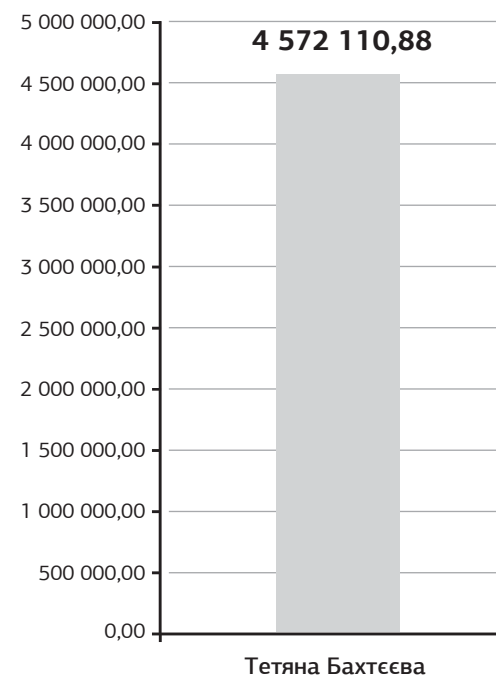
Округ №222 Преса:

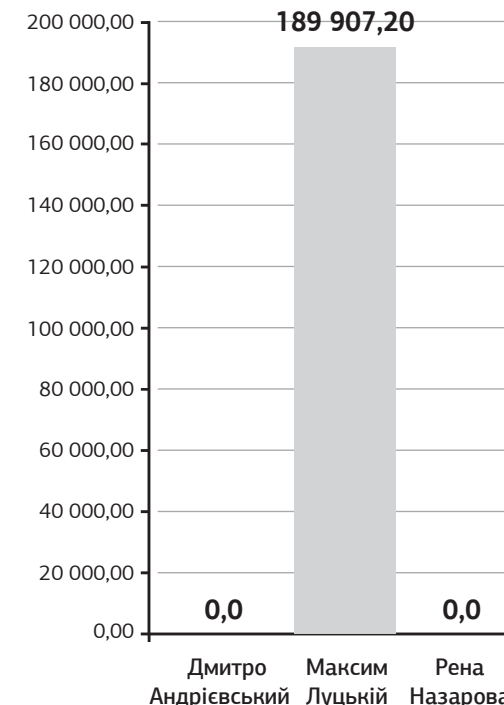
Округ №73 Телебачення:

Округ № 42 Телебачення:

Округ №222 Телебачення:

Вартість реклами на ТБ, грн.

Таким чином, якщо провести суто гіпотетичні розрахунки, то оприлюднені цифри свідчать, що на кожного обраного кандидата партії-переможниці витратили на медіа-супровід по 10 мільйонів доларів, а кандидати-мажоритарники за свою перемогу – десь по 200 тисяч.

Особливістю приготування українського виборчого пирога є те, що врешті-решт за все платять самі виборці – або у вигляді прямих податків, які йдуть на утримання державних ЗМІ, або через податкові преференції, які отримують олігархи, вибудовуючи оптимальні передовсім для себе, експортно-імпортні моделі, валютні курси. Таким чином, виборцю подарували ним же оплачений пиріг.

Отруйні інгредієнти

За аналогією із приготуванням пирога, отруйними компонентами контенту і контексту є так звані медіа-ефекти, або маніпуляційні технології, за допомогою яких

аудиторії нав'язують ті чи ніші варіанти інтерпретації подій.

Однією з найбільш застосовуваних стала технологія формування та поширення образів. Її суть полягає в тому, що за допомогою ЗМК формуються і поширюються сконструйовані образи персон осіб чи політичних об'єднань. Здебільшого ці образи не відповідають дійсності. Відтак, у такий спосіб масову аудиторію дезорієнтують. <http://www.ji.lviv.ua/n30texts/chekmyshev.htm>

А ще є технологія відволікання уваги, або як її ще означають «техніка копченого оселедця», детально проілюстрована у фільмі «Шахрайство» з Річардом Гіром у головній ролі. Її суть – відволікання уваги масової аудиторії від якоїсь події за допомогою створення нових інформаційних приводів та надання сенсаційного забарвлення іншій, не пов'язаній з першою. За сюжетом фільму публіку відволікають від факту непристойної поведінки президента з дівчиною-підлітком за допомогою поширення сенсаційних

відомостей про війну в Албанії та терористів з ядерною зброєю на канадському кордоні. Щось подібне було застосовано і в Україні, коли під час вже неодноразово згадуваних виборів 2002 року телеканал «Інтер» «відтінив» факт автомобільної аварії одного з лідерів владного блоку за допомогою низки сюжетів про жахливі катастрофи в інших країнах.

Ці та інші технології спостережницькі місії також виявляли за допомогою як кількісного, так і переважно якісного моніторингу. Наприклад, до уваги бралось те, як журналіст чи коментатор залишає за собою останнє слово і при цьому обирає бік лише однієї сторони конфлікту чи суперечки.

Так само фіксувалися методи застосування подвійного стандарту чи дозування інформаційної бази, коли до одного співрозмовника застосовуються запитання чи оціночні судження у формі, яку до інших учасників не вживають, а також метод фільтрації інформації, коли думки однієї зі сторін просто не подаються.

Аналогічно об'єктом моніторингу були різного роду фальсифікації – наприклад, коли несприятлива думка чи факт про одну зі сторін нівелюється позитивним початком і закінченням сюжету («солодкий сандвіч»); або навпаки, коли сприятлива думка про опонента маскується негативним початком і закінченням («отруйний сандвіч»); або ж коли просто гіпертрофується деталь (як американське громадянство дружини відомого політика чи виділення ним коштів на зйомки нібито порнографічного фільму) – приклади із 2004-го.

Ще одним методом перегонів 2012-го була технологія, коли об'єктом критики ставала не постать відомої особи, а її оточення. І, звичайно, ж здавна відомий метод наклеювання ярликів, коли «свої» – обов'язково розвідники, а «чужі» – обов'язково шпигуни.

Найчастіше на загальнонаціональних телеканалах застосовувалися такі маніпуляції як повтор інформації, плекання симпатій та антипатій, створення позитивного або негативного контексту за допомогою послідовності сюжетів, оціночні судження, іронія. <http://www.prostir-monitor.org/index2.php?PGID=169>.

ТРК «Україна». Підсумкові програми «Події тижня»: у висловлюваннях ведучого і журналістів простежувалися оціночні судження, іронічний стиль подачі підсилював негативне

зabarвлення повідомлень. Сюжети політичного блоку зазвичай підверстувалися легкою музикою, часто штучно прискорювали відеофрагменти, що створювало у глядача негативне враження. Тому серед усієї негативної інформації велика частка критики припадала саме на підсумкові програми.

Перший національний, програма Підсумки дня та Підсумки тижня. простежувалося використання маніпуляцій, зокрема медіа-ефекту «повтор інформації». Часто у програмі з'являлися сюжети про підписання меморандуму між Кабінетом міністрів та українськими фармацевтичними компаніями. Результат – ціни на медичні вироби суттєво знизилися і ліки стають доступнішими.

ICTV, програма Факти та Факти тижня з Оксаною Соколовою. Завдяки використанню маніпуляційних технологій, зокрема повтору негативної інформації у сюжетах, досягається так би мовити ефект «бомбування», вкладення потрібних тез у вуха глядачів.

«Газета по-українськи» за допомогою маніпуляцій плекала негативний імідж Віктора Януковича через специфічні інформаційні приводи – як то годинник президента, еротичний календар, що з'явився в Інтернеті, чергові обмовки, факти біографії. Ці повідомлення підкріплювалися фотографіями, необхідними коментарями психологів чи політологів.

Тексти щодо опозиціонерів були завжди маніпулятивні. Головна мета маніпуляції – плекання негативного іміджу лідерів опозиції. Інформаційні приводи були часто штучним («рік вироку», «100 днів без Юлі», «місяць у колонії», «тиждень у лікарні» тощо), з посиленням на анонімні джерела, непідтвержені факти. Відтак більшість інформації подавалась у негативній тональності.

Значно менше під час виборів-2012 було, так би мовити, технологій «вищої кляси» маніпуляцій – маніпулювання семантичною структурою висловлювань (підбором слів, які опосередковано викликають ті чи інші емоції); маніпулювання кольором, світлом, образами (які також опосередковано навіюють позитивний чи негативний настрій); маніпулювання за допомогою 180-ти градусної осі спілкування (так дві демонстрації, які рухаються назустріч, можна показати як такі, що простують в одному напрямку і навпаки).

Отож пиріг міг бути й отруйнішим...

ВИБОРИ ОЧИМА ЕКСПЕРТІВ

Виборча кампанія починається: експертне опитування

Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва з 16 по 25 липня 2012 року провів опитування експертів «Виборча кампанія починається». Усього було опитано 144 експерти, що представляють три групи: політологи та соціологи; представники громадських організацій; журналісти. Результати опитування експертів порівнюються з даними загальнонаціональних опитувань, що були проведені Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно з Центром імені Разумкова у квітні та червні 2012 року.

Експертне опитування фінансувалося за рахунок проекту, підтриманого NED (Національний Фонд підтримки демократії (США), загальнонаціональні опитування – за фінансової підтримки PACT, проекту UNITER.

• Переважна більшість опитаних експертів (61%) припускають, що результати на виборах до Верховної Ради 2012 року можуть бути перекручені, а 29% експертів впевнені, що вони неодмінно будуть підтасовані. Серед населення теж переважають подібні настрої: 37% припускають, що результати можуть бути перекручені, а 24% впевнені в цьому. Проте оптимізму у населення трохи більше: 6% населення певні, що вибори пройдуть повністю чесно (серед експертів таких оптимістів не знайшлося) і ще 24% – що будуть окремі порушення, які не вплинуть на кінцевий результат (серед експертів так вважають лише 9%).

• Більшість населення (46%) не вважає, що вибори в Україні є реальним механізмом впливу громадян на владу (протилегної думки дотримуються 32% населення). Думки експертів поділилися майже навпіл: 48% бачать у виборах важіль впливу на владу, а 45% – ні. Причому думка експерта істотно залежить від його фаху: більшість політологів та соціологів вважають вибори механізмом впливу на владу, а більшість представників громадських організацій та журналістів – ні.

• На думку експертів, основними чинниками, що заважають виборам в Україні стати механізмом впливу громадян на владу, є такі: невимогливість громадян до своїх обранців (69%), відсутність постійного громадського контролю за обраною владою (69%) і невиконання тими, кого обрали, своїх виборчих обіцянок (57%). Населення вважає такими причинами: невиконання тими, кого обрали, своїх виборчих обіцянок (59%), низьку якість тих політиків, з кого доводиться обирати на виборах (45%), та відсутність громадського контролю за обраною владою (38%).

• Основними заходами для забезпечення демократичності майбутніх парламентських виборів опитані експерти вважають: встановлення контролю громадських організацій (70%), гарантування, що всі причетні до фальсифікації виборів, нестимуть кримінальну відповідальність (68%) та проведення екзит-полів (62%). Для населення головним є гарантування притягнення до відповідаль-

ності всіх фальсифікаторів (46%). Крім того, певний запобіжник громадяни бачать у залученні міжнародних спостерігачів (30%) та контролі громадськості (28%).

• Більшість експертів вважає, що найчастіше виборчі порушення набуватимуть вигляду використання державних ресурсів в інтересах окремих партій чи політиків (92%) та підкupu виборців (88%). Серед інших порушень експерти також часто згадували пряму фальсифікацію результатів при підрахунку голосів чи написанні протоколів (69%), застосування санкцій проти суб'єктів підприємницької діяльності, які братимуть участь у виборчій кампанії або виступатимуть донорами політиків чи партій (65%), прямий чи прихований тиск на кандидатів і активістів політичних партій (64%), тиск на ЗМІ (66%) та махінації зі списками виборців (60%).

• Найбільш небезпечними порушеннями з огляду на викривлення волі виборців, на думку експертів, можуть стати: пряма фальсифікація результатів при підрахунку голосів чи написанні протоколів (74%), використання державних ресурсів в інтересах окремих партій чи політиків (53%), підкуп виборців (44%) та кримінальне переслідування чи адміністративне покарання політиків (44%).

• Основними питаннями, які експерти хотіли б поставити відповідним фахівцям, були такі:

- 1) Якими заходами чи засобами можна протистояти фальсифікаціям?
- 2) Як визначити рівень викривлення волевиявлення виборців?
- 3) Чи будуть внесені зміни до виборчого законодавства напередодні виборів?
- 4) Як вплине на перебіг волевиявлення присутність міжнародних спостерігачів?

Список опитаних експертів

1. Аблятіф Рустем	30. Желябіна Яна	59. Лупачій Володимир
2. Айвазовська Ольга	31. Жолобович Інна	60. Лячинський Станіслав
3. Антипович Олексій	32. Захаров Євген	61. Ляшенко Олексій
4. Антонюк Олексій	33. Зеленіна Олена	62. Макєєв Сергій
5. Ануфрієв Юрій	34. Кабачій Роман	63. Максимович Володимир
6. Арабаджієв Дмитро	35. Калниш Валерій	64. Малетин Андрій
7. Бадряк Євгенія	36. Касьянов Георгій	65. Мамалига Олександр
8. Бардин Михайло	37. Кіпень Володимир	66. Марчук Іван
9. Безкоровайна Ольга	38. Клепко Сергій	67. Михайленко Поліна
10. Безпятчук Жанна	39. Клічук Святослав	68. Михлик Максим
11. Биченко Андрій	40. Кобєлева Іванна	69. Міщенко Михайло
12. Бобиренко Віктор	41. Кобилянська Вікторія	70. Мойсієнко Василь
13. Богатир Володимир	42. Когут Ігор	71. Надольська Валентина
14. Бузак Тарас	43. Коркодим Володимир	72. Наєм Мустафа
15. Бухалов Олександр	44. Колісник Віктор	73. Наход Михайло
16. Вінніков Олександр	45. Колісник Оксана	74. Нікітюк Тимофій
17. Галяс Олександр	46. Коліушко Ігор	75. Новосад Олександр
18. Гарбар Віктор	47. Конончук Світлана	76. Носа Михайло
19. Гнатюк Олександра	48. Костенко Людмила	77. Однорал Оксана
20. Гончар Сергій	49. Котигоренко Віктор	78. Онішків Юрій
21. Гонюкова Лілія	50. Кресак Юрій	79. П'ятигорець Роман
22. Гребенчук Юрій	51. Кривенко Юлія	80. Павленко Ростислав
23. Гуменюк Вікторія	52. Кулініч Надія	81. Палій Олександр
24. Гуменюк Наталія	53. Куляс Ігор	82. Парфьонова Ганна
25. Гусякова Людмила	54. Кульчицький Роман	83. Пашков Михайло
26. Даниленко Сергій	55. Купрій Володимир	84. Пирожук Марина
27. Довгич Віталій	56. Кутєпов Богдан	85. Пінковський Володимир
28. Довгопол Ярослав	57. Лисюк Юрій	86. Поліщук Ігор
29. Дуднік Інґа	58. Лиховій Дмитро	87. Полуїко Василь

88. Полулях Лариса	107. Смірнова Галина	126. Хмелько Валерій
89. Пономаренко Володимир	108. Солодкий Сергій	127. Ходаковська Світлана
90. Попадин Богдан	109. Сорочан Григорій	128. Хоменко Олег
91. Процик Ігор	110. Стегній Олександр	129. Хоруженко Олександр
92. Резнік Олександр	111. Степанець Вадим	130. Цимбал Петро
93. Рекун Анатолій	112. Стоякін Василь	131. Чайка Роман
94. Рибаченко Віктор	113. Таран Віктор	132. Черкашин Максим
95. Рибачук Віктор	114. Тарасов Денис	133. Черненко Олександр
96. Рихун Тетяна	115. Терімов Юрій	134. Чорнозуб Ярослав
97. Руденко Сергій	116. Тимошук Віктор	135. Чумак Юрій
98. Савісько Сергій	117. Ткаченко Сергій	136. Шамайда Тарас
99. Сас Юрій	118. Ткачук Анатолій	137. Шаповалов Євгеній
100. Свистович Михайло	119. Тодоров Ігор	138. Шевченко Ірина
101. Семиволос Ігор	120. Тонарський Андрій	139. Шелеп Михайло
102. Сидоренко Олександр	121. Третяк Юрій	140. Шиятий Володимир
103. Сидорчук Олексій	122. Тхір Анатолій	141. Ямщикова Людмила
104. Сінченко Дмитро	123. Федорина Алла	142. Ярош Оксана
105. Сітенко Олександр	124. Феофілова Вікторія	143. Ятсков Микола
106. Случик Тарас	125. Харченко Анна	144. Яхно Олена

Експертне опитування «Вибори-2012 – якість списків, основні відмінності та несподіванки»

Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» провів з 8 по 15 серпня 2012 р. експертне опитування на тему «Вибори-2012 – якість списків, основні відмінності та несподіванки». Всього було опитано 50 експертів, з яких 25 – журналісти та 25 – політологи, соціологи, громадські діячі. Опитування експертів виконано за фінансової підтримки NED (Національний Фонд підтримки демократії (США)).

• Оприлюднені партіями виборчі списки не задовольняють більшість опитаних експертів – 29 експертів вказали, що списки їх «переважно не задовольняють», та ще троє – що «не задовольняють зовсім». Переважно задоволені партійними списками 7 експертів, 8 – задоволені списками одних партій та водночас не задоволені списками інших. Жоден експерт не обрав варіант «цілком задовольняють».

• Більше за інші списки експертів задовольняє список Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина» (19 експертів), партії «УДАР» Віталія Кличка (14 експертів) та Всеукраїнського об'єднання «Свобода» (11 експертів). Водночас 9 експертів вказали, що список

жодної партії їх не задовольняє більше, аніж списки інших політичних сил.

• Менше, порівняно зі списками інших партій, респонденти задоволені списком Партії Регіонів (21 експерт), Партії Наталії Королевської «Україна – Вперед!» (12) та партії «УДАР» Віталія Кличка (11). Список жодної партії не задовольняє 9 респондентів.

• Серед причин незадоволеності експертів виборчими списками партій найбільш згадуваними варіантами стали:

- вкрай недемократичний та закритий спосіб укладання списків (38 згадувань);
- потрапляння у списки негідних того кандидатур (38 згадувань);

- зарахування до списку «зірок», які не братимуть участі у законотворчості (33 згадувань);

- обґрунтована підозра, що місця в списках продавалися (27 згадувань).

• Серед тих, хто заслуговує на право бути у Верховній Раді, проте не потрапив до виборчих списків, найбільша кількість експертів назвала Олесья Донія (20) та Тараса Стецьківа (17).

• Негативний рейтинг – список людей, які ніяк не повинні бути у новому парламенті,

але потрапили до прохідних частин списків, – очолила Таїсія Повалій (Партія регіонів), яку назвали 14 експертів (11 журналістів та 3 експерти). Друге місце посів Андрій Шевченко (партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»). На третьому місці – Тетяна Донець (Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина») – 8 експертів. Дещо меншою була кількість експертів, що проти таких майбутніх депутатів, як Сергій Куніцин («УДАР» Віталія Кличка) – 7 експертів, Остап Ступка («Україна – Вперед!») – 6 експертів. Крім того, 6 експертів вказали, що майже весь список Партії регіонів складається з кандидатів, що аж ніяк не повинні бути у Верховній Раді нового скликання. Відмовилися відповідати на це запитання 9 із 50 експертів.

• На думку абсолютної більшості експертів, вибори-2012 відрізнятимуться від виборів-2007. Так, 37 опитаних експертів вважають, що вибори-2012 істотно відрізнятимуться від попередніх, і ще 9 експертів – що відмінність буде, але неістотна. Тільки 5 експертів дотримуються думки, що вибори цього року практично не відрізнятимуться від попередніх.

• На думку експертів, вибори 2012 р. насамперед відрізнятимуться від виборів 2007 р. застосуванням адміністративного ресурсу

з боку влади і тиском на опозиційних кандидатів, масштабними фальсифікаціями під час підрахунку голосів. Зміну виборчої системи та пов'язані із цим особливості виборчої кампанії саме за змішаної системи було також названо однією з основних відмінностей виборів цього року від виборів 2007 р. Причому журналісти пов'язують специфіку змішаної виборчої системи передовсім з «брудними» технологіями та маніпуляціями, а експерти – із політико-правовими аспектами використання пропорційної та мажоритарної складовими одночасно.

• Для перемоги на виборах партії необхідні, на думку експертів, насамперед великі фінансові можливості та наявність відомих лідерів. Дещо менша важливість була відведена доступу до засобів масової інформації, наявності нових ідей та людей, а також кваліфікованої команди. Лише 3 з 50 експертів вважають, що для перемоги потрібна гарна виборча програма.

• П'ята частина опитаних експертів вважає, що жодних несподіванок на виборах-2012 не буде: таку відповідь дали 11 респондентів, більшість з яких журналісти (9). Перемогу опозиції як несподіванку зазначили 7 респондентів, дуже низький результат Партії регіонів – 5 (всі журналісти).

Експертне опитування «Виборча кампанія -2012»

Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» провів з 24 по 28 вересня 2012 р. експертне опитування на тему «Вибори-2012». Всього було опитано 49 експертів. Опитування проведено за підтримки NED (Національний Фонд підтримки демократії (США)).

• На думку абсолютної більшості експертів, на виборах-2012 р. 5%-й виборчий бар'єр подолають такі партії, як Партія регіонів, Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», «УДАР» Віталія Кличка, Комуністична партія України. При цьому думки експертів майже поділилися щодо першості Партії регіонів чи ВО «Батьківщина» і щодо третього місця «УДАРу» чи Комуністичної партії. Менше половини експертів прогнозують проходження до Верховної Ради ВО «Свобода» і лише четверо з 49 – проходження партії Наталії Королевської «Україна – Вперед!».

• Найбільш успішно виборчу кампанію, на думку більшості експертів, реалізують Комуністична партія України, партія «УДАР» та Партія регіонів. Виборчі кампанії партії Наталії Королевської «Україна – Вперед!», об'єднання «Батьківщина» та політичної партії «Наша Україна» експерти вважають найменш успішними.

• Найкращу виборчу програму, на думку експертів, має партія «УДАР» Віталія Кличка. На другому місці – об'єднання «Батьківщина». Але значна частина експертів вказали, що жодна партія не має хорошої виборчої програми.

• Абсолютна більшість експертів вважає, що найкращими фінансовими можливостями володіє Партія Регіонів, а також партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!». Так само абсолютна більшість експертів вважає,

що саме Партія регіонів має найбільший адміністративний ресурс.

• Найбільш відомі лідери – у Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина», Партії регіонів та партії «УДАР» Віталія Кличка.

• Попередня діяльність Партії регіонів та Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина» є найбільш успішною порівняно з іншими політичними партіями – так вважає частина експертів. Проте ще більше експертів зазначили, що жодна політична партія не мала успішної попередньої діяльності.

• Найбільш кваліфіковану команду, на думку експертів, мають Партія регіонів, «УДАР» та «Батьківщина».

• «Брудні» методи та технології щодо політичних суперників найбільше застосовує Партія регіонів. Інші партії згадувалися експертами у 5 разів рідше.

• На переконання експертів, партійна система України в основному або зовсім не відповідає демократичним стандартам. Ця невідповідність має прояв передовсім у тісному зв'язку партій з олігархічними структурами, відсутності ідеології та чіткої програмної складової в діяльності українських партій. Серед інших факторів недемократичності партійної системи в Україні експерти зазначили непрозорість фінансування партій, відсутність комунікації із громадянами та внутрішньопартійної демократії.

• Задля формування в Україні партійної системи на базі демократичних стандартів необхідним експерти вважають зміну системи фінансування партій і виборів, всебічне сприяння розвитку учасницької політичної культури, аби суспільство робило вибір конструктивно та цілком свідомо, а також запровадження відкритих партійних списків.

Список опитаних експертів

Список експертів-політологів, соціологів

1. Березовець Тарас	10. Гонюкова Лілія	19. Рибаченко Віктор
2. Ляпін Дмитро	11. Гребенчук Юрій	20. Стоякін Василь
3. Захаров Євген	12. Жданов Ігор	21. Тимків Ярополк
4. Чалий Валерій	13. Кисельов Сергій	22. Тодоров Ігор
5. Вишняк Олександр	14. Конончук Світлана	23. Третяк Юрій
6. Бураковський Ігор	15. Мироненко Петро	24. Чумак Віктор
7. Вінніков Олександр	16. Міщенко Михайло	25. Яворський Володимир
8. Гарань Олексій	17. Павлюк Святослав	
9. Гончар Михайло	18. Полуйко Василь	

Список експертів-журналістів

1. Безпятчук Жанна	10. Зеленіна Олена	19. Несенюк Микола
2. Горбань Юрій	11. Золотарьов Володимир	20. Руденко Сергій
3. Даниленко Сергій	12. Квурт Костянтин	21. Рябошапка Світлана
4. Денисенко Лідія	13. Коркодим Володимир	22. Сінченко Дмитро
5. Довгич Віталій	14. Костюк Богдан	23. Чайка Роман
6. Дорош Світлана	15. Куликов Андрій	24. Луканов Юрій
7. Дуцик Діана	16. Лиховій Дмитро	25. Яніцький Андрій
8. Жолобович Інна	17. Лігачова Наталя	
9. Зам'ятін Віктор	18. Марциновський Анатолій	

Список експертів

1. Антипович Олексій	9. Гребенчук Юрій	17. Колодій Антоніна
2. Вишняк Олександр	10. Даниленко Сергій	18. Конончук Світлана
3. Вінніков Олександр	11. Денисенко Лідія	19. Коркодим Володимир
4. Гарань Олексій	12. Довгич Віталій	20. Лиховій Дмитро
5. Гончар Михайло	13. Жолобович Інна	21. Лігачова Наталя
6. Гонюкова Лілія	14. Захаров Євген	22. Ляпін Дмитро
7. Горбанський Павло	15. Квурт Костянтин	23. Макеев Сергій
8. Горбань Юрій	16. Кіпіані Вахтанг	24. Максак Геннадій

25. Мироненко Петро	33. Стегній Олександр	41. Чекмишев Олександр
26. Міщенко Михайло	34. Стоякін Василь	42. Якушик Валентин
27. Палій Олександр	35. Сюмар Вікторія	43. Яніцький Андрій
28. Петрук Ігор	36. Тищенко Юлія	44. - 49:
29. Попов Ігор	37. Тодоров Ігор	6 експертів – тележурналістів виявили бажання заповнити анкети анонімно
30. Радченко Євген	38. Трацевич Тамара	
31. Сінченко Дмитро	39. Третяк Юрій	
32. Солодкий Сергій	40. Фесенко Володимир	

Виборча кампанія в оцінках лідерів українських соціологічних служб

Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» провів 9–14 жовтня 2012 р. експрес-опитування керівників загальнонаціональних соціологічних служб, які брали активну участь у виборчій кампанії. Соціологам було поставлено запитання щодо явки на виборах, сучасної диспозиції політичних сил і ймовірних результатів виборів за партійними списками та мажоритарними округами, а також щодо особливостей громадської думки стосовно виборів та виборчої кампанії. Такі самі запитання ставилися керівникам соціологічних служб напередодні попередніх парламентських виборів (окрім, звичайно, мажоритарних округів).

Усього було опитано вісім керівників соціологічних служб:

Олексій Антипович – керівник соціологічної фірми «Рейтинг»;

Ірина Бекешкіна – директор Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», старший науковий співробітник Інституту соціології НАН України;

Гліб Вишлінський – заступник директора GfK Ukraine;

Олександр Вишняк – керівник соціологічної фірми «Ukrainian sociology service», завідувач відділу Інституту соціології НАН України;

Михайло Міщенко – заступник директора соціологічної служби Українського Центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова;

Володимир Паніотто – генеральний директор Київського міжнародного інституту соціології, професор Університету «Києво-Могилянська Академія»;

Наталія Харченко – виконавчий директор Київського міжнародного Інституту соціології;

Валерій Хмелько – президент Київського міжнародного Інституту соціології, професор Університету «Києво-Могилянська Академія»;

Миколи Чурилов – генеральний директор ООО TNS Ukraine, генеральний директор компанії «СОЦИС»;

Публікуємо усі відповіді в авторській редакції.

Анкета

1. Як Ви вважаєте, якою буде явка на виборах? Вона буде нижчою чи вищою, ніж на попередніх парламентських виборах? В яких регіонах вона буде вищою і в яких – нижчою?

Антипович Олексій:

Близько 65%. Вища на Заході, нижча на Півдні і Донбасі.

Бекешкіна Ірина:

Явка буде приблизно такою самою, як і на попередніх виборах 2007 року: 63–68%. Найвищою вона буде у Західному регіоні, найнижчою – в Південному.

Вишлінський Гліб:

За даними останнього опитування, проведеного GfK Ukraine разом з GfK NOP UK, 73% точно або скоріше прийдуть на вибори. На мою думку, явка суттєво не зміниться до попередніх років і становитиме 60–65%. Най-

вищою вона буде у Західному, Центральному та Східному регіонах.

Вишняк Олександр:

З яким роком порівнювати? В 2007 році були дострокові вибори, в 2006 – чергові. Буде вище, ніж в 2007 р., нижче, ніж у 2006-му. Найвище – в Західній Україні, найнижче – Південній.

Міщенко Михайло:

Вважаю, що вона буде приблизно такою ж, що й на виборах 2007 року, найвищою – у Західному регіоні, нижчою – на Півдні і Сході.

Паніотто Володимир:

Явка буде, мабуть, десь 61–63%, це трохи вище, ніж у 2006 чи 2007 роках. Щодо регіонів – можливо, явка буде трохи нижча на сході (в нас є регресійна модель для прогнозування, але зараз немає часу розраховувати, може, пізніше).

Харченко Наталія:

Орієнтовна явка 60–62%. За нашими оцінками, вона буде трохи нижчою за попередні парламентські вибори. Найвища явка буде на заході і зменшуватиметься на схід.

Хмелько Валерій:

Думаю, що явка буде не вищою, ніж на попередніх парламентських виборах 2007 року, коли вона становила 62%, а нижчою – в межах від 57% до 62% (60 ± 3%). Найвища явка на Заході і на Сході, найнижча – в Центрі.

Чурилов Микола:

Явка избирателей на выборы будет на уровне 58–60 процентов. Она будет несколько ниже, чем на предыдущих парламентских выборах – очень интенсивно и «грязно» проводится нынешняя избирательная кампания. Явка в западных регионах страны будет несколько выше.

2. Якою на сьогодні є рейтингова диспозиція політичних сил? Якою Ви передбачаєте розстановку сил за партійними списками у майбутній Верховній Раді?

Антипович Олексій: 225 депутатів: 119 – Батьківщина, «УДАР» і «Свобода», 106 – ПР+КПУ.

	Серед усіх опитаних	Серед тих, хто має намір взяти участь у виборах
Партія регіонів	19,2	23,0
«УДАР»	15,2	17,9
Батьківщина	13,9	16,5
КПУ	10,8	12,8
Свобода	4,9	6,0
Україна – Вперед	2,6	3,1
Наша Україна	0,9	1,0
Радикальна партія	0,4	0,5
Руський блок	0,4	0,5
Партія пенсіонерів України	0,4	0,5
Зелена планета	0,3	0,3
СПУ	0,2	0,3
Інші	0,5	0,5
Не братимуть участі у виборах	11,7	—
Важко відповісти	18,6	17,2

Бекешкіна Ірина:

Дані останнього опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» разом з Київським міжнародним Інститутом соціології (18 вересня – 1 жовтня), засвідчують, що лідером виборчих перегонів є Партія регіонів (23%), друге-третє місце ділять «УДАР» та ОО «Батьківщина» (16% і 15%), далі йде КПУ (10%), і вперше за увесь час опитувань виборчий бар'єр перетнула ВО «Свобода». Чимала частина респондентів – 24% – не визначилася з вибором, отже, залишається значний резерв. Як може змінитися ситуа-

ція і хто має шанси наростити свій результат? Немає сумнівів, що лідером виборів залишиться Партія регіонів (можливий результат – 30–33%), оскільки опозиція, яка протистоїть Партії регіонів, йде двома колонами. Друге місце більш імовірно посяде ОО «Батьківщина» (19–21%), оскільки у структурі виборців «УДАРу» значна частина молоді, яка часто у великих містах проживає не за місцем реєстрації, а на цих виборах змінити місце голосування можна лише у межах одного округу (тому – 18–20%). Комуністи матимуть 11–13%. У «Свободи» непогані шанси пройти у Верховну Раду (5–8%), бо можна припустити, що «Свобода» має деяку частину прихованих прихильників у східних та південних областях, які приховують свій вибір під час опитувань. Мало імовірно, що Партія Наталі Королевської «Україна – вперед» зможе досягти виборчого бар'єра.

За партійними списками деяку невелику перевагу матиме опозиція (за рахунок проходження «Свободи»).

Вишлінський Гліб:

Дані останнього опитування, проведеного GfK Ukraine разом з GfK NOP UK, свідчать, що Партію регіонів підтримують 25% виборців, «УДАР» – 17%, «Батьківщину» – 15%, КПУ – 9%, «Свобода» і «Україна – вперед» не проходять до ВР з рейтингами на рівні 3%. Інші респонденти проголосують за інші партії, ще не визначилися, або відмовилися відповідати.

На мою думку, за партійними списками владна коаліція і опозиційні сили наберуть у ВР приблизно рівну кількість виборців. Водночас, якщо до ВР несподівано пройде «Свобода», то можлива перевага опозиційних сил.

Вишняк Олександр:

Досліджень загальнонаціональних не проводили, а провели дослідження тільки в 9 округах. Сказати нічого.

Міщенко Михайло:

Передбачаю, що за партійними списками дещо більше місць буде в опозиційних партій, ніж у Партії регіонів та КПУ.

Паніотто Володимир:

Партія регіонів (31% усіх поданих голосів),

Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» – 24%, Партія «УДАР Віталія Кличка» – 20%, Комуністична партія України – 12%, Всеукраїнське об'єднання «Свобода» – 7%.

Це означає, що з 225 місць, що розподіляються за пропорційною системою, від цих партій до парламенту пройшла б приблизно така кількість депутатів:

Партія регіонів – 75, Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» – 58, Партія «УДАР Віталія Кличка» – 48, Комуністична партія України – 27, Всеукраїнське об'єднання «Свобода» – 17.

Від Партії регіонів і Компартії разом – 102, від опозиції – 123 депутата.

Харченко Наталія:

Останні дані показують, що в парламент за партійними списками потрапляє 5 політичних сил. Партія регіонів посяде перше місце, 2–3 з приблизно однаковим результатом посядуть «Батьківщина» і «УДАР». Четверте – КПУ. На межі прохідного бар'єра – партія «Свобода». Сумарна підтримка сил опозиції трохи перевищить сумарну підтримку Партії регіонів і КПУ.

Хмелько Валерій:

Найбільшу підтримку має Партія регіонів, яка може набрати близько третини поданих голосів. Друге місце поділяють Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» та партія «УДАР Віталія Кличка», кожна з яких може отримати близько 20% поданих голосів. Компартія може отримати 12–13% голосів, ВО «Свобода» – 7–9% голосів. Проходження інших партій до ВРУ не очікую.

Чурилов Микола:

Партия регионов – 33%, Об'єднання «Батьківщина» – 24%, Партия «УДАР» – 16%, Комунистическая партия – 12%.

3. Які є особливості виборів у мажоритарних округах? Як Ви вважаєте – яких кандидатів пройде більше – від влади, від опозиції чи самовисуванців?

Антипович Олексій:

Порівню! І яка дефініція від влади? Від опозиції? Самовисуванці? Є самовисуванці від влади і від опозиції. А є від опозиції майбутні «тушки»...

Бекешкіна Ірина:

У мажоритарних округах відбувається справжня ваханалія. Вперше за 10 років відчинилося «вікно» для входу у велику політику, і надто багато бажуючих туди прорватися за будь-яку ціну. Про «ціну» йдеться буквально – підкуп виборців, адміністративний тиск, маніпуляції та «джинса» у ЗМІ, фальшовані результати соціологічних опитувань та ще багато іншого є повсякденною реальністю на округах. З іншого боку, у ситуації, коли за місяць до голосування майже кожен п'ятий виборець не знає взагалі, що на виборах буде два бюлетені, а кількість невизначених на округах становить 30–50%, результат може бути непередбачуваним, зокрема, зросте вагомість партійності кандидатів.

Проте у будь-якому разі більшість мажоритарників (за рахунок представників бізнесу, які балотуються як самовисуванці), кінець-кінцем, опиняться (формально чи неформально) союзниками Партії регіонів.

Вишлінський Гліб:

На мою думку, в разі ефективного завершення виборчої кампанії, зокрема, зняття менш рейтингових кандидатів «Батьківщиною»/«УДАРОм», разом з опозицію за ключові законопроекти голосуватимуть близько третини мажоритарників.

Вишняк Олександр:

В округах від ПР від 100 до 130, від опозиції від 30 до 35, від «УДАРу» – до 15, від «Свободи» – до 10, від КПУ до – 3, від дрібних партій – 15, самовисуванців – від 40 до 55. Буде мало самовисуванців – переможців.

Міщенко Михайло:

За мажоритарними округами більше місць отримають провладні кандидати (до них можна віднести більшість «високорейтингових» самовисуванців).

Паніотто Володимир:

Формально більше пройде самовисуванців, але реально – від влади.

Харченко Наталія:

Вибори у мажоритарних округах відрізняються значним використанням брудних технологій. Формально від влади і опозиції

може пройти приблизно однакова кількість кандидатів, але за рахунок самовисуванців і наближених до влади партійних кандидатів перевага буде за владою.

Хмелько Валерій: Не маю уявлення.

Чурилов Микола:

По всей видимости, от партии власти.

4. Які особливості громадської думки напередодні виборів Ви б відзначили (вказіть не більше 3-х)

Антипович Олексій:

Перевтома від політики і соціології.

Бекешкіна Ірина:

- 1) Втома суспільства від політики і політиків, велике розчарування і у пост «помаранчевих», і у пост «біло-блакитних». Запит на нових політиків «третьої сили».
- 2) Зростання цинізму у суспільстві, схильність бути купленими за пайки чи гроші.
- 3) Перші спроби представників громадянського суспільства брати участь у виборах не лише як спостерігачі, а й як учасників виборчих перегонів.

Вишлінський Гліб:

- 1) Високий рівень недовіри до партій та політичних лідерів
- 2) Не до кінця задоволений суспільний запит на «третьої сили»
- 3) Різка прагматизація виборців завдяки активності кандидатів-мажоритарників.

Вишняк Олександр:

- 1) Громадська думка нікого зараз не цікавить. Сильний вплив партійних брендів в округах;
- 2) Особливо у ПР та «УДАРу»;
- 3) Слабка робота самовисуванців;
- 4) Величезні кошти на рекламу та акції у мажоритарних округах.

Міщенко Михайло:

- 1) Недовіра до політиків загалом і голосування за принципом «меншого зла»;
- 2) Невдоволеність владою поєднується із невдоволеністю опозицією і невірою в те, що опозиційні партії можуть запро-

понувати альтернативні шляхи розвитку країни.

Паніотто Володимир:

- 1) Недовіра до всіх соціальних інститутів, партій, громадянського суспільства, крім церкви і ЗМІ;
- 2) Зниження довіри до соціологів, хоча на початку кампанії він був вищий за довіру до ЗМІ (може й зараз вище, ми не перевіряли, це гіпотеза – на відміну від першого твердження);
- 3) Зневіра у справедливості, демократії і низька готовність захищати свободу.

Харченко Наталія:

- 1) Зростання недовіри до представників влади і опозиції.
- 2) В суспільстві домінують скептичні очкування щодо виборів і песимістичні прогнози на майбутнє.

ЗМІ на виборах-2012: оцінки журналістів

Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» з 21 по 30 листопада 2012 року провів опитування журналістів «ЗМІ на виборах-2012: оцінки журналістів». Усього було опитано 50 журналістів: 27 – з Києва, 23 – з усіх регіонів України.

• На думку більшості журналістів, на парламентських виборах 2012 року частина результатів була підтасована. Діяльність ЗМІ під час виборчої кампанії журналісти переважно оцінили як 50х50 (тобто як позитивно, так і негативно).

• Серед основних негативів діяльності ЗМІ під час виборів було названо: велику кількість джінси та незбалансованість новин на телеканалах; малу кількість об'єктивних аналітичних матеріалів та нерівномірний доступ до основних ЗМІ з боку влади та опозиції.

• Серед основних позитивів діяльності ЗМІ під час виборів було названо: дотримання хоч якогось балансу поглядів та принципова позиція окремих журналістів та телеканалів.

• Найгіршими у висвітленні виборчої кампанії ЗМІ, на думку опитаних, стали Перший

Хмелько Валерій:

- 1) Непересічна популярність нової політичної сили – партії «УДАР Віталія Кличка».
- 2) Помітне зростання популярності ідеологічно акцентованих партій – і правого ухилу, і, особливо, лівого.
- 3) Збереження того ж територіального поділу електоральних преференцій двох частин країни – про«помаранчевої» та про«біло-блакитної».

Чурилов Микола:

- 1) «Эти постоянные выборы «задрали» нас всех».
- 2) «Я не верю никому, но за кого-то надо же голосовать».
- 3) «Лучше было бы деньги, потраченные на выборы, потратить на что-то более полезное для людей».

національний телеканал, телеканал «Інтер» та газета «Комсомольская правда в Україні». А найкращими було названо: Інтернет-видання «Українська правда», телеканали ТВі та 5 канал.

• Журналісти оцінили стан свободи слова на 4,3 бала за 10-бальною шкалою.

• Близько половини опитаних журналістів відчували на собі тиск і прояви цензури під час виборчої кампанії. Третина опитаних журналістів не практикувала розміщення замовних матеріалів під час виборчої кампанії, а інші вказали, що це було або іноді, або постійно.

• Найбільше заважає забезпеченню свободи слова та преси в Україні, на думку журналістів, позиція власників ЗМІ та позиція влади. Важливими перепонами також є економічна неспроможність, збитковість ЗМІ та неспроможність журналістів відстоювати свої професійні інтереси та роботу за стандартами журналістики.

• Опитані журналісти вважають, що для покращення ситуації зі свободою слова в Україні потрібно «змінити владу», а також фінансову залежність ЗМІ.

Список опитаних журналістів:

1. Алтухов Вадим	18. Куликов Андрій	35. Соколенко Наталія
2. Безпятчук Жанна	19. Куляс Ігор	36. Стельмах Богдана
3. Билина Юлія	20. Лиховій Дмитро	37. Столярчук Дмитро
4. Горбанський Павло	21. Луканов Юрій	38. Тиран Ірина
5. Горбань Юрій	22. Мустафін Олексій	39. Федорина Алла
6. Даниленко Сергій	23. Несенюк Микола	40. Циценко Олександр
7. Довгич Віталій	24. Носа Михайло	41. Чайка Роман
8. Довженко Отар	25. Овсянкін Дмитро	42. Чугаєвський Микола
9. Дроздов Остап	26. Онишків Юрій	43. Шевченко Ірина
10. Дуцик Діана	27. Опанасенко Максим	44. Шлінчан Віктор
11. Жолобович Інна	28. Пирожко Ольга	45. Шрайк Роман
12. Зеленіна Олена	29. Пирожук Мірина	46. Яіцький Анатолій
13. Зінченко Олександр	30. Притула Володимир	47. Ямщикова Людмила
14. Іваночко Ярослав	31. Рябошапка Світлана	48. Яхно Олена
15. Калниш Валерій	32. Самохвалова Лана	49. – 50. два журналісти відмовились вказати своє прізвище.
16. Квурт Костянтин	33. Сінченко Дмитро	
17. Коркодим Володимир	34. Скорик Михайлина	

Майбутній парламент: оцінки експертів

Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» 7–14 грудня 2012 року провів експертне опитування «Майбутній парламент: оцінки експертів». Метою опитування було спрогнозувати на підставі думок експертів, яким буде парламент нового скликання. Усього було опитано 30 експертів.

• Останні парламентські вибори стали кроком назад з точки зору демократичного розвитку України – так вважає переважна більшість експертів. Така оцінка обґрунтовується наявністю численних фальсифікацій та порушень під час виборів, поверненням мажоритарної складової у виборчий процес та недемократичністю виборчого законодавства.

• Більшість експертів у цілому негативно оцінюють вплив мажоритарної складової на якість нового складу парламенту. Серед основних аргументів – адміністративний вплив влади на вибори у мажоритарних округах, фальсифікації та порушення виборчих норм передовсім у мажоритарній частині виборів, а також викривлення через мажоритарну компоненту справжніх електоральних настроїв у суспільстві.

• Переважна більшість опитаних експертів вважає, що Партія регіонів зможе створити

більшість у парламенті, проте вона не буде стійкою.

• На думку експертів, Верховна Рада нового скликання працюватиме увесь належний термін і ймовірність дострокових виборів не висока. Таке ж питання про тривалість роботи новообраної Верховної Ради було включено до загальнонаціонального опитування. Половина населення (50%) вважає, що нова Верховна Рада пропрацює весь належний термін, при чому найбільша частка впевнених у роботі ВР до листопада 2017 р. – серед виборців Партії регіонів (75%); 17% населення вважають, що відбудуться дострокові вибори, і прихильників цієї думки найбільше серед виборців «Свободи» – 28,5% її електорату; але майже третина респондентів (32%) не може чітко дати відповідь, як довго працюватиме нова ВР, причому частка таких людей є значною в електораті всіх партій (найменше – 18% серед виборців Партії регіонів).

• Жоден із опитаних експертів не вважає, що парламенту вдасться стати цілком незалежним від Президента, проте, на думку більшості експертів, вплив Президента на нову Верховну Раду послабиться порівняно з попередньою.

• Рівень конфліктності у новому парламен-

ті експерти прогнозують вищим, аніж у попередньому складі, а от щодо ефективності – думки поділилися майже навпіл: одні експерти вважають, що ефективність буде такою самою, інші – що буде нижчою.

• Серед законів, що їх в першу чергу має ухвалити нова Верховна Рада, експерти вказують на зміни до Податкового Кодексу, зміни до Державного бюджету-2013, Закон «Про імпичмент Президенту», а також закон (и) про захист української мови та культури.

• Експерти прогнозують, що у Верховній Раді нового скликання порівняно з попереднім складом:

• Кращим буде загальне представництво інтересів населення, ефективність роботи депутатів в округах, дотримання принципу персонального голосування, а також фракційна дисципліна.

• На тому самому рівні залишаться: ухвалення важливих для країни законів, контрольні функції парламенту, рівень незалежності від інших владних інститутів, ефективність взаємодії з Президентом, взаємодії більшості та опозиції, а також підзвітності перед суспільством.

• Гіршою буде: ефективність взаємодії парламенту з урядом.

• Щодо двох показників діяльності Верховної Ради позиції експертів поділилися навпіл: одні вважають, що новий парламент виконуватиме контрольні функції краще, ніж попередній, інші – що на тому самому рівні. Так само і ефективність взаємодії парламенту з Президентом половина експертів прогнозує на тому ж рівні, що й раніше, а половина експертів вважає, що ефективність такої взаємодії буде гіршою.

Список експертів:

1. Ірина Бекешкіна	11. Антоніна Колодій	21. Олександр Потехін
2. Наталія Беліцер	12. Світлана Конончук	22. Віктор Рибаченко
3. Андрій Биченко	13. Дмитро Ляпін	23. Олег Рибачук
4. Олександр Бухалов	14. Святослав Лячинський	24. Олексій Сидорчук
5. Олександр Вінніков	15. Олексій Ляшенко	25. Анатолій Ткачук
6. Олексій Гарань	16. Сергій Макєєв	26. Ігор Тодоров
7. Роман Головенко	17. Михайло Міщенко	27. Володимир Фесенко
8. Лілія Гонюкова	18. Ірина Озимок	28. Валерій Хмелько
9. Юрій Гребенчук	19. Ростислав Павленко	29. Сергій Штукарін
10. Павло Жовніренко	20. Олександр Палій	30. Валентин Якушич

Післявиборче експертне опитування «Вибори-2012: сподіване і несподіване»

Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва 31 жовтня – 5 листопада 2012 року провів експертне опитування «Вибори-2012: сподіване і несподіване». Усього було опитано 19 експертів.

1. Партія регіонів набирала на виборах 2006 р. 32.14%, 2007 р. – 34.4%, а на виборах 2012 р. – близько 30% голосів.

1.1. Як Ви вважаєте, результат Партії регіонів на виборах-2012 — це поразка чи перемога?

Костянтин Бондаренко: Це насамперед об'єктивна реальність. У 2006 – 2007 роках Партія регіонів перебувала в опозиції, що давало змогу активно залучати на свій бік протестний електорат Сходу України. Зараз ПР – партія влади, що призводить до відтоку протестних голосів – насамперед до Комуністичної партії. Важливим моментом є те, що вперше в історії України правляча партія на виборах отримує відносно більшість голосів виборців, що само по собі може вважатися феноменом.

Олександр Вишняк: Це повна поразка, враховуючи фінансові затрати, адмінресурс, фальсифікації та домінування у ЗМІ.

Олексій Гарань: Безумовно, результати виборів за партійними списками показують, що Партія регіонів, навіть разом з комуністами, прогнала сумарно опозиції. Власне, це і є причина того, чому була змінена виборча система. Якби вибори відбувалися за старою пропорційною системою, тоді б опозиція повністю ці вибори виграла.

Партія регіонів залишилася найбільшою силою, яка посіла перше місце за партійними списками. У об'єднаній опозиції був шанс її обійти, і соціологічні опитування на початку літа показували, що об'єднана опозиція може обійти Партію регіонів. Але, я думаю, тут діяла ціла низка факторів. І насамперед той, що зростання рейтингу «УДАРу» автоматично призвело до певного зменшення кількості тих, хто голосував би за об'єднану опозицію, а в результаті Партія регіонів вийшла на перше місце. Однак це не може приховати того факту, що популярність цієї партії впала навіть в її базових регіонах, де опозиція набрала, скажімо, в Донецькій області майже 20% голосів, і що колосальна кількість прихильників Партії регіонів була розчарована її діями.

Ігор Жданов: Справді, як свідчить аналіз результатів Партії регіонів за три останні парламентські кампанії, вибори 2012 р. стали найгіршими для цієї політичної сили з часів виборів 2006 року за кількістю набраних відсотків за партійними списками. Та це лише один вимір. Якщо глянути на результати Партії регіонів в інших розрізах, ситуація ще гірша.

В базових електоральних вотчинах Партії регіонів на виборах 2012 року за цю політичну силу проголосувало в середньому на 30–40% менше людей, ніж у 2007-му. Зокрема, в Луганській області відтік виборців становив 350 тис. голосів, у Донецькій – майже 500 тис. Це також пояснює і надзвичайно низьку явку виборців, зафіксовану в Східних областях – люди, які розчарувалися в Партії регіонів, та не хотіли голосувати за комуністів просто не прийшли на вибори. На Донеччині, Луганщині, Харківщині, Дніпро-

петровщині, Запоріжжі, у Криму та Севастополі «регіонали» загалом не дорахувались понад 4,6 млн голосів.

Електоральні втрати Партії регіонів

Регіон	2012	2007	Втрати
Донецька обл.	1274915 (65.09%)	1720073 (72.05%)	- 445158 (6,96%)
Луганська обл.	578761 (57.06%)	932833 (73.53%)	- 354072 (16,47%)
Харківська обл.	463960 (40.97%)	659324 (49.61%)	- 195364 (8,6%)
Дніпропетровська обл.	497542 (35.79%)	789955 (48.15%)	- 292406 (12,36%)
Крим	384052 (52.34%)	536569 (60.98%)	- 152517 (8,64%)
Запорізька обл.	327160 (40.95%)	516345 (55.45%)	- 189185 (15%)
Севастополь обл.	68945 (46.90%)	118917 (64.53%)	- 49972 (17%)

Партія регіонів прогнала не лише статистично, але й політично та психологічно. По-перше, півкраїни, якщо врахувати спільний результат опозиції, висловилося проти курсу цієї партії та її уряду. Фактично це був референдум недовіри Віктору Януковичу та партії влади, яку він очолює як почесний президент та на яку він спирається. По-друге, Партії регіонів не вдалося виконати поставлене перед виборами завдання – самостійно набрати 226 депутатських мандатів. По-третє, було з тріском програно столицю України – Київ. По-четверте, саме на Партію регіонів ляже весь негатив фальсифікацій та брудної боротьби на окремих виборчих округах, свідками якої стала Україна після завершення виборів.

На мій погляд, не витримує критики й теза Партії регіонів про те, що вперше в історії України на виборах 2012 р. найбільше голосів отримала партія влади. Варто нагадати, що до виборів 2007-го року Партія регіонів підійшла також у статусі партії влади. Вона сформувала уряд та мала свого прем'єр-міністра. Просто у ПР така доля посідати перше місце на виборах за фактом, але в підсумку програвати політично й стратегічно.

Ігор Когут: Це збереження Status Quo.

Світлана Конончук: Загалом як для владної партії непогано, але виклик для Партії регіонів полягає не у загальному результаті (він ще зростає за рахунок передбачуваного приходу у фракцію та у пропрезидентську більшість одномандатників, про що завбачливо подбала ПР, скасовуючи пропорційну виборчу систему), а в неспіврозмірності витрачених коштів і у показовій втраті Києва. У жодному з 13 округів Києва ПР не посіла навіть третього місця, віддавши все «Батьківщині», «УДАРу» і «Свободі». Встановлено, що привабливість «стабільності» нижча, ніж ідея свободи та республіканізму.

Євген Копатько: Конечно это победа. Это даже не обсуждается без отрыва от того, что Партия регионов находится у власти и Партия Регионов побеждает на выборах, это есть победа.

Володимир Кіпень: Можна сказати, що це перемога відповідно до тих різких протестних настроїв, які відображали широкі невдоволення політикою партії влади впродовж останніх двох років. Отримати такий результат (30%) – це їх перемога.

Михайло Міщенко: Я назвав би це невдачею. Загалом для України (як і для багатьох країн) характерне зниження з часом популярності правлячої партії. Невдачею такий результат є насамперед, виходячи з того, яку мету ставила перед собою Партія регіонів на цих виборах – їй явно не вдалося досягти бажаного результату.

Ростислав Павленко: У пропорційній частині – поразка; загалом – перемога за рахунок мажоритарних кандидатів.

Олександр Резнік: Це – негативний результат, але не поразка.

Олександр Стегній: Прямолінійне запитання, оскільки мінялась законодавча база виборів. Тому за багатомандатними округами результат посередній, а за одномандатними однозначно переможний, як мінімум 114 мандатів!

Василь Стоякін: Безумовна перемога, оскільки йдеться про результат, отриманий партією влади в умовах проведення непопулярних реформ.

Юлія Тищенко: Це поразка, адже немає конституційної більшості, ПРУ не покращила свій результат за кількістю депутатів під час попередніх парламентських виборів також. Але ця ситуація суттєво не відобразиться на можливостях формування простої пропрезидентської більшості. ПРУ зможе це зробити за результатами мажоритарних виборів та за рахунок «незалежних кандидатів», адже саме нинішня виборча система заклала подібні можливості. Проте після скасування попередньої версії Конституції політичній системі, сьогодні події розвиваються так, що й більшість суттєво не впливає на політику уряду та його кадровий склад.

Володимир Фесенко: Формально, це перемога: перше місце за партійними списками, більшість депутатських мандатів (порівняно з іншими партіями), можливість створити навколо себе парламентську більшість у новому складі Верховної Ради. Але якщо б вибори проходили як раніше (за пропорційною виборчою системою), то їх би виграла опозиція. Якщо це перемога, то «піррова», яка досягнута завдяки зміні виборчої системи, консолідації адміністративного та фінансового ресурсу на користь правлячої партії. І це лише відносна перемога, яка не гарантує регіоналам стійкої і стабільної більшості у новій Верховній Раді. А поразка кандидатів правлячої партії та їх потенційних союзників у багатьох мажоритарних округах, зокрема в Києві, лише засвідчила наявні слабкості та все більші проблеми Партії регіонів. Правляча партія виявилась не такою сильною та непохитною, як здавалося до виборів.

Павло Фролов: Ні перше, ні друге. Виборці, які за своїми політичними, соціально-психологічними та ментальними особливостями становлять електорат Партії регіонів просто не мали альтернативи і були приречені обирати саме її або ж взагалі відмовлятися брати участь у виборах.

Валерій Хмелько: Вважаю, що без врахування частки депутатських мандатів, отриманих у мажоритарних округах, цей результат не означає ані поразки, ані перемоги – лише деяке зменшення (приблизно на 1/8) частки прихильників Партії регіонів серед тих виборців, що брали участь у голосуванні.

1.2. У чому полягає причина того, що Партія регіонів стабільно має підтримку майже третини виборців?

Тарас Березовець: Опора на базові регіони, де у ПР немає альтернативи.

Андрій Биченко: Партія регіонів намагається підтримати своїх виборців за рахунок «несвоїх».

Костянтин Бондаренко: У цього феномену кілька причин. По-перше, на Сході та Півдні України не сформувалися альтернативні бренди та політичні сили, які могли би скласти серйозну конкуренцію ПР; по-друге, ПР – єдина політична сила, яка не мала негативного досвіду розколів та взаємного поборювання, демонструвала показну стабільність; по-третє, ПР – сформована консервативна сила, яка має свій – консервативний – електорат на Сході України; по-четверте, це партія великого бізнесу з можливістю впливу на групи виборців, задіяних у роботі великих промислових корпорацій; по-п'яте, це партія, що робить ставку на урбаністичні процеси (і насамперед на міський електорат Сходу), а не на рустикально орієнтовані групи; по-шосте, результат ПР – це результат недовіри до опозиційного табору, протест проти нав'язування «галицької» моделі України.

Олександр Вишняк: Бо вона своя для виборців Південно-Східної України, як і КПУ.

Олексій Гарань: Насамперед це пов'язано з тим, що все-таки в базових районах Партії регіонів немає вільної конкуренції, немає вільного доступу до ЗМІ. На жаль, там ще домінує доволі специфічна політична культура, така собі пострадянська, певною мірою «совкова». Але я б сказав, що головна причина полягає в тому, що в тих регіонах

виборець ще не може знайти для себе альтернативу Партії регіонів. Він не хоче голосувати за Партію регіонів, він проголосував би за інші політичні сили – але серед цих інших сил якась частина пішла Комуністичній партії, за «помаранчевих» він не хоче голосувати, а «Сильна країна» Тігіпка зникла, розчинилася в Партії регіонів. Виходить так, що виборець, навіть коли розчарований і не хоче голосувати за Партію регіонів, все ж голосує «за своїх». Але при цьому ми бачимо тенденцію цих виборів: вона показує, що і в цих регіонах відбувається падіння рейтингу Партії регіонів. Показники, які отримала опозиція, свідчать про те, що навіть у тих регіонах є потенціал для неї. Головна проблема полягає в тому, що опозиція має знайти гасло, з яким виходити до виборців тих регіонів.

Ігор Жданов: Тут є декілька факторів. Перший – відсутність альтернативи в базових електоральних регіонах Партії регіонів. Такою перспективною альтернативою могла стати «Сильна Україна» С.Тігіпка, але її було нейтралізовано шляхом поглинання цього проекту.

Другий фактор полягає в тому, що перед кожними виборами Партія регіонів досить вміло розігрує такі штучні карти, як «мовне питання», «загроза західноукраїнського націоналізму» тощо. Ця політична технологія дає змогу їм мобілізувати електорат Донбасу та Криму, змушує виборців голосувати за «своїх», хай би які вони були погані, зате «свої».

Ігор Когут: Бідність, неосвіченість, залежність електорату.

Світлана Конончук: Партія регіонів пройшла декілька виборчих кампаній (з 2004–2006 років), будуючись як цілісна партія, розвиваючись організаційно, поглинаючи політичні проекти, які могли суперничати з нею на електоральному полі («Нова демократія», фактично «Віче», блок «Не ТАК!», «Сильна Україна»), працюючи над вдосконаленням технологій представлення лідерів (з паном Манафортом, зокрема). Вона підійшла до виборчої кампанії 2012 року з результативним показником на прапорі

«захисту російської мови», демонстрацією фінансової стабільності (виплата тисячі гривень компенсації вкладів Ощадбанку СРСР), масованим PR діяльності уряду та «соціальними ініціативами Президента». Зумисне деполітизована кампанія була покликана привернути такого ж деполітизованого і боязкого виборця, зацікавленого в патерналістській практиці.

Євген Копатько: Потому что у Партии регионов есть постоянный стабильный электорат на Юго-Востоке и частично в Центре, и я полагаю, что за последние несколько лет Партия регионов несколько расширила свою электоральную базу за счет Центральных регионов Украины.

Володимир Кіпень: Причин кілька. Перша причина – це та, яка стосується традиційності в голосуваннях Сходу і Півдня України і, незважаючи на невдоволення соціально-економічною політикою влади, яке поширилося і на ці регіони, залишається достатньо багато тих, хто не бачить інших політичних сил, які б могли замінити цю політичну силу, Партію регіонів. Друга причина це відлагодженість машини, що забезпечує необхідні результати виборів, яка добре працює в найбільш густонаселених районах країни і дає змогу досягати необхідного результату.

Михайло Міщенко: Електоральні орієнтації в Україні тісно пов'язані з етнокультурною та регіональною ідентичністю. За таких обставин електорат провідних політичних сил є відносно стабільним. Однак стосовно «помаранчевого» електорального поля, то тут спостерігається істотна конкуренція, раніше – між ВО «Батьківщина» (БЮТ) та «Нашою Україною», зараз – між «Батьківщиною», «Свободою» і «УДАРом». На «біло-блакитному» електоральному полі така конкуренція менш виражена – тут конкурентом Партії регіонів може бути лише КПУ.

Ростислав Павленко: Сталість електоральних запитів «ядра» виборців + можливість істотно впливати на їхній рівень життя (зважаючи на залежність Сходу і Півдня від підприємств і галузей, підконтрольних ПР).

Олександр Резнік: Причина полягає в політичній ідентичності цих людей. Ідентичність складається з певних ідентитетів (етно-культурні, геополітичні пріоритети), які відстоює Партія регіонів. Тому навіть погіршення економічного становища не перешкоджає цим людям далі голосувати за цю політичну силу. Водночас на виборах 2012 року частина голосів відійшла до КПУ, оскільки вони сповідують подібні погляди.

Олександр Стегній: Комплексне запитання, яке потребує системного аналізу всього соціально-економічного та політичного розвитку країни з часів набуття незалежності. Тому у першому наближенні кілька думок. Головна причина – правляча політична «еліта» зацікавлена підтримувати ідеологему про існування ДВОХ українських світів, і тим самим отримувати політичні дивіденди. Звідси всебічна підтримка регіонального патріотизму та особливості Донбасу («годувальника всієї країни»), яка додатково посилюється маркерами свого інформаційного простору (телевізійного та друкованих видань), культивуванням своїх лідерів, поміж яких виокремлюється Р.Ахметов з футбольним клубом «Шахтар». Нарешті навіювання своїм прихильникам небезпеки втрати стабільності після «помаранчевих» безладів. Але ця стабільність, у виконанні ПР, може призвести і вже починає призводити до стагнації радянського зразка, в першу чергу в сфері захисту свободи слова, доступу до неупередженої суспільно значимої інформації. Дається також взнаки недостатня поінформованість переважної більшості прихильників Партії регіонів щодо РЕАЛЬНОГО життя за межами свого краю.

Василь Стоякін: Низька конкуренція у відповідному електоральному сегменті. Фактично конкурентом ПР на Південному Сході є тільки КПУ, але такої вибір є можливим не для всіх виборців. Так само будь-яка націоналістична партія отримує значний відсоток в Галичині.

Юлія Тищенко: Регіональні звичаї, амбівалентність українського суспільства, різні версії розвитку України у різних сегментах суспільства. Адмін, слабка робота опозиції.

Володимир Фесенко: У Партії регіонів є стійке електоральне ядро в російськомовних регіонах. Для відносно більшості мешканців східних та південних регіонів України, та частини російськомовних мешканців інших областей країни це – партія російськомовних громадян України. Взагалі правильна назва цієї партії мала б бути такою – Партія російськомовних регіонів України.

Павло Фролов: Така стабільність пояснюється ментальними особливостями потенційного електорату Партії регіонів. Вона зберігатиметься доти, доки на політичному ринку не з'явиться проект, альтернативний регіоналам або ж не станеться певний «зсув» у менталітеті цієї частини виборців.

Валерій Хмелько: Партія регіонів не має стабільної підтримки майже третини виборців. Серед усіх виборців (а не лише серед учасників голосування) на виборах 2006 року Партію регіонів підтримували 21,7%, на виборах 2007 року – 21,3%, а в цьому році – лише близько 17,4% виборців. Так що за останні 5 років Партія регіонів втратила майже п'яту частину своїх прихильників.

2. БЮТ набрав на виборах 2006 р. 22.3%, 2007-го – 30.7%, ОО «Батьківщина» у 2012-му – майже 25.5%.

2.1. Як Ви вважаєте, результат ОО «Батьківщина» на виборах-2012 – це поразка чи перемога?

Тарас Березовець: Це тактична поразка, яка може стати стратегічною перемогою.

Андрій Биченко: Не поразка і не перемога.

Костянтин Бондаренко: Це об'єктивний результат, який складається з: а) недовіри до влади; б) наявності у суспільстві протестних настроїв; в) усвідомлення того, що Яценюк – це не Тимошенко (інакше результат опозиції міг би бути значно вищим).

Олександр Вишняк: Після неефективної кампанії – це перемога.

Олексій Гарань: Це не поразка, безумовно, але можна було набрати і більше. На початку літа казали, що не треба об'єднуватися «Батьківщині» і «Фронту змін», щоб вони окремо набрали більше. Але це доволі суперечливий погляд. Якщо уявити собі ситуацію, що «Батьківщина» і «Фронт змін» йшли б окремо, то електорат був би ще більш розгублений і подрібнений. Ми бачили, як влада намагалася зіграти в інформаційному просторі проти різних представників опозиції, тому якби не було цього об'єднаного списку, ситуація могла би бути ще гіршою. Я думаю, що на початку це об'єднання дало ефект, і наприкінці літа Об'єднана опозиція посіла перше місце. Але потім почалося перетікання голосів – частина «помаранчевого» електорату перетекла до «УДАРу», частина – до «Свободи», до того ж була й проблема, пов'язана з тим, що і Тимошенко, і Луценко перебували у в'язниці, тобто вони не могли брати участі у виборчій кампанії. Все це теж вплинуло, однак навіть на деяких мажоритарних округах на Півдні і в Центрі країни ми бачимо, що кандидати від влади програли або програють, якщо не буде фальсифікацій. Те, що відбулося в Києві, дуже-дуже показово, практично всі експерти сказали, що неможливо буде перебити ресурс Довгого, Гереги, Шлапак, Пилипишина, а виявилось, що можна. Це свідчить про те, що перемога можлива, тільки треба справді виходити з чіткими і зрозумілими посланнями до виборців.

Ігор Жданов: Якщо розглядати результат партії «Батьківщина» окремо від всієї опозиції, то ці вибори для політичної сили Юлії Тимошенко не стали ні перемогою ні поразкою. Вони підтвердили її статус-кво як головної опозиційної партії, головного опонента президента Януковича, навколо якої повинні гуртуватися інші політичні сили, що виступають проти чинної влади. З одного боку, на виборах 2012 р. «Батьківщина» набрала менше, ніж у 2007 році. З іншого – ці вибори стали кроком вперед порівняно із 2006 роком. Показово, що «Батьківщина», за результатами виборів, пододала 5-відсотковий бар'єр у всіх без винятку регіонах країни. Таким чином де-факто це на сьогодні єдина загальнонаціональна партія, а не політична сила одного регіону.

Зрозуміло також, що якби Юлія Тимошенко була на волі результат «Батьківщини» був би набагато кращим, і ця політична партія по-сіла би перше місце на виборах.

Однак я не розглядав би результат «Батьківщини» окремо від інших опозиційних партій. Адже ще до виборів «Батьківщина» підписала Угоду про створення коаліції демократичних сил із партією «Свобода». Фактично у «Батьківщини» була спільна команда, спільна програма, спільна виборча кампанія, і саме тому вони мають спільний результат на двох – 36%, який є більшим, ніж у Партії регіонів. Таким чином, команда опозиції перемогла команду влади за партійними списками.

Ігор Когут: Як на виборах 2012 – то це позитивний результат.

Світлана Конончук: Якщо оцінювати з точки зору відновлення довіри виборця, втраченої внаслідок недостатньо продуктивної та ефективної політики «помаранчевих», то перемога. Якщо з точки зору появи у себе під боком на електоральному полі двох нових гравців – «УДАР» і «Свободи», то недогляд і наслідок слабкої кампанії.

Євген Копатько: Я полагаю, что это их результат и он довольно-таки не плохой в условиях сложившейся политической ситуации объединение различных политических сил под одним брендом. Считаю, что для них это вполне достойный и неплохой результат, учитывая, что на этом поле работают сильные политические проекты, такие как «УДАР» и «Свобода», в которых в принципе частично пересекается электоральное поле. Уникальность этой избирательной кампании, и для «Батьківщини» в том числе, и для всех общих выборов и всех политических проектов, состоит в том, что нет тех, кто получил 3% и еле-еле перешагнули проходной барьер. Речь идет о 10% и выше. Это говорит о том, что не сработали темы с другими политическими проектами. На этом фоне у «Батьківщини» очень приличный и достойный результат.

Володимир Кіпень: Якщо чисто формально, то це, звичайно, поразка. Відсоток, на-

браний «Батьківщиною» в достатньо сприятливих для виборів умовах для опозиції все-таки нижчий від правлячої партії за партійними списками. Ті ж результати, які отримані за мажоритарними округами, ще більше мінімізують результат об'єднаної опозиції. Так що це не досить хороший результат, і можна сказати, що втрати із очікуваних за оптимальним сценарієм протікання виборів достатньо значні.

Михайло Міщенко: Це – відносна невдача. Вона пов'язана з тим, що, по-перше, «Батьківщині» не вдалося оновити стиль своєї політичної діяльності, зробити її більш «наступальною», активною, насамперед на місцях, на низовому рівні. Але гостра конкуренція з «УДАРОм» стимулювала зростання активності партії на останньому етапі виборчої кампанії, що принесло певний позитивний результат. Разом з тим, «Свободі» і «УДАР» вдалося схилити на свій бік значну частину потенційного електорату «Батьківщини».

Ростислав Павленко: Перемога – особливо порівняно із передвиборчими оцінками.

Олександр Резнік – Не відповів.

Олександр Стегній: Знов-таки, занадто прямолінійне запитання. В цілому результат посередній з огляду на кількість обранців цієї політичної сили за одномандатними округами. Відповідь отримаємо лише після результатів перемов щодо створення єдиного опозиційного блоку в парламенті з консолідованим голосуванням із критично важливих питань суспільного життя України.

Василь Стоякін: Поразка, оскільки метою створення ОО було якраз охоплення значно більшого кола опозиційних виборців, ніж у попередні роки, і отримання кращого результату, ніж у ПР. Нічого подібного не відбулося. Помірний успіх полягає винятково в тому, що ОО зберегла друге місце і практично весь свій електорат, незважаючи на відсутність Тимошенко. Проте цей результат навряд чи пов'язаний із зусиллями власне ОО.

Юлія Тищенко: Це – втрата, поразка, адже БЮТ ще й до того приростився ФЗ. Втім,

«Батьківщина» зможе відігравати свою роль в опозиції, як і раніше. Інша справа, чи буде вона ефективною.

Володимир Фесенко: За електоральними результатами для «Батьківщини» ці вибори – крок назад (порівняно з результатом на виборах 2007 р.), для об'єднаної опозиції – це поразка, оскільки об'єднувались для перемоги за партійними списками і цієї мети не було досягнуто.

Павло Фролов: Скоріше перемога, оскільки «Батьківщина» була змушена доводити, що вона є кращою за конкурентів, які претендували на дуже схожий за багатьма політичними та ментальними характеристиками електорат.

Валерій Хмелько: Без врахування частки депутатських мандатів, отриманих у мажоритарних округах, цей результат теж не означає ані поразки, ані перемоги – лише зменшення приблизно на 1/6 частки прихильників ОО «Батьківщина» на виборах-2012 серед тих виборців, що брали участь у голосуванні, порівняно з виборами-2007.

2.2. За місяць до виборів рейтинги ОО «Батьківщина» та партії «УДАР» зрівнялися, а у деяких соціологічних дослідженнях «УДАР» навіть мав перевагу. Як Ви вважаєте, що саме допомогло ОО «Батьківщина» поліпшити свій результат та істотно випередити «УДАР»?

Тарас Березовець: Провал мобілізації в «УДАР». Інформаційно «УДАР» провалив останні 2 тижні кампанії.

Андрій Биченко: Стійкість електорату і певні прорахунки «УДАР».

Костянтин Бондаренко: Насамперед те, що вперше в історії України практично всі ті виборці, які перебували у невизначеності, підтримали «Батьківщину» або «Свободу». Тобто загальна радикалізація суспільства призвела до електоральних втрат у середовищі поміркованої опозиції.

Олександр Вишняк: Те, що соціологи не виміряли прихованих прихильників кандидатів та те, що в останній місяць у рекламі активніше «працювала» Тимошенко, а не Яценюк.

Олексій Гарань: По-перше, у «Батьківщини» був прихований електорат, так як це фіксується соціологічними опитуваннями практично на всіх виборах. По-друге, я думаю, що підтримка «Батьківщини» була вищою, ніж підтримка «УДАР»у. Все-таки для людей позиція «Батьківщини» була зрозумілішою, ніж позиції «УДАР»у в сенсі опозиційності нинішньої влади. Останні події, пов'язані з узгодженням кандидатів, зрештою зіграли на користь якраз «Батьківщини», а не «УДАР»у. Чому? Тому що напередодні 16 жовтня, останнього терміну зняття кандидатів, «УДАР» фактично виступив з ультиматумом «Батьківщині». Саме це й зіграло в мінус, тому що було своєрідним зривом переговорного процесу. Звичайно, добре, що вони узгодили мажоритарників бодай на 50 округах, а на решті виглядало так, що саме «УДАР», приміром, як у Києві, виступив з ультимативною заявою. Насправді результати київських виборів згодом підтвердили перевагу «Батьківщини», адже саме її кандидати вигравали і виграли (за винятком Чумака від «УДАР»у). Така нечіткість позиції «УДАР»у і такі політтехнологічні маневри зрештою призвели до того, що позиція «Батьківщини» для опозиційно налаштованого виборця виглядала більш кристалізованою.

Ігор Жданов: «Батьківщина» традиційно є найбільш недооціненою партією серед соціологів. Здатність нарощувати результат буквально в останні дні виборчої кампанії – це феномен лідерства та харизми Юлії Тимошенко і в ньому не варто шукати раціонального пояснення.

Інший аспект полягає в тому, що соціологи зафіксували, в тому числі й на цих виборах, одну закономірність – кількість людей, які висловлюються на підтримку «Батьківщини», є більшою при анонімних опитуваннях, ніж при опитуваннях на дому. Очевидно, частина виборців боїться відкрито зізнаватися у своїх симпатіях найбільш опозиційній партії, особливо в тих регіонах, де домінує Партія

Чергові вибори 2006 р.

Партія	Усереднені показники опитувань 26–31 січня	Усереднені показники опитувань 15 лютого – 6 березня	Результати виборів	Приблизний приріст порівняно з прогнозами
Партія регіонів	27,4%	28,1%	32,14%	4%
БЮТ	12,7%	12,9%	22,29%	10%
НУ	16,9%	17,1%	13,94%	-3%

Позачергові вибори 2007 р.

Партія	Усереднені показники опитувань 1–10 вересня	Усереднені показники опитувань 11–17 вересня	Результати виборів	Приблизний приріст порівняно з прогнозами
Партія регіонів	30,5%	31,5%	33,37%	2%
БЮТ	21,1%	21,5%	30,71%	4%
НУ	12,0%	10,0%	14,15%	9%

регіонів. Це вочевидь є тим прихованим резервом, який постійно грає на руку «Батьківщині». Збільшення результату партії сталося й завдяки протестному голосуванню. Виборці, які не визначилися, але хотіли проголосувати проти партії влади, в останній момент віддавали перевагу «Батьківщині».

Не можна не відзначити й те, що в останні тижні перед виборами більш активну роль в медіа і рекламній кампанії партії відіграла її лідер Юлія Тимошенко. Окрім того, на кінець виборчої кампанії прийшовся пік виборчих поїздок Арсенія Яценюка по регіонах, тобто спрацював ефект особистого спілкування із виборцями. Це, безумовно, посприяло додатковій мобілізації голосів за «Батьківщину».

Ігор Когут: Традиційно – електорат опозиції «Батьківщини» не виявляв своєї прихильності через можливість переслідувань, «УДАР» – втратив через відмову блокування з опозицією.

Світлана Конончук: Опитування могли фіксувати якісь коливання настроїв, що безвідносно до якості опитувань свідчить, що електорат «УДАРУ» не сталий. Він міг ще зростати, а міг і падати залежно від перебігу кампанії. «УДАРУ» слід було би більш чітко позиціонувати лідера у вимірі «влада-опозиція», бути готовим гнучко дезавувувати атаки на себе з боку опонентів, більше уваги приділити організаційним моментам побудови кампанії, питанням кадрового добору. «УДАР» міг би реально наростити свій остаточний результат, якби дані опитувань сприймав як трамплін для спурту, а не снодійне для заколисування.

Євген Копатько: Это была борьба внутри одного электорального поля. Во-первых, на последнем этапе избирательной кампании образ Юлии Тимошенко был инсталлирован в политической рекламе, что сыграло свою роль. Во-вторых, «УДАРа», даже при том, что у них шел неплохой рост электората, все-таки имеет меньшее электоральное ядро. Например, более 20% электората «УДАРа» это люди до 30 лет, те, кому более 60-ти, составили менее 10%, тогда как у «Батькивщины» – с точностью наоборот. Это как один из аргументов, который свидетельствует о том, что хоть партия «УДАР» и «Батькивщина» и имеют одно электоральное поле, но у «Батькивщины» все-таки больше возможностей наростит электорат, прежде всего благодаря старшей возрастной группе, у которой готовность голосовать на 15–20% выше, чем среди молодых людей. Я не считаю, что это поражение или победа «УДАРа» или «Батькивщины», просто внутри одного поля произошло перераспределение голосов.

На последнем этапе избирательной кампании со стороны «Свободы» и «Батькивщины» на Кличка обрушилась жесточайшая критика, что и создало условия для просадки рейтинга. Ведь союзники по оппозиции очень сильно, иногда за гранью фола, выражали критику в сторону Кличка, особенно на За-

падной Украине, когда увидели, что Кличко опережает их.

Володимир Кіпень: Я думаю, що «Батьківщина» не надто істотно поліпшила свій результат, 25% – це приблизно те, що було на попередніх виборах, хоча в 2007 році відсоток сягав за 30.

Михайло Міщенко: Зростання рейтингу «УДАРУ» було пов'язано з тим, що лідерам цієї партії вдалося довести значній частині опозиційного електорату, що вони є не «підставною» (приховано-провладною), а справді опозиційною політичною силою. Однак відмова укласти угоду про коаліцію в майбутньому парламенті з «Батьківщиною» і «Свободою» примусило частину потенційних виборців «УДАРУ» засумніватися у щирості позиції лідерів «УДАРУ». Цим, насамперед, скористалася «Батьківщина».

Ростислав Павленко: Активна медійна робота проти «УДАРУ»; «УДАР» не провів масової мобілізаційної кампанії.

Олександр Резнік: ОО «Батьківщина» застосувала проти «УДАРУ» негативну пропаганду: що частина ударівців стануть «тушками»; що «УДАР» не хоче підписувати перед виборами коаліційну угоду і т.д.

Олександр Стегній: Ознайомлення зі списком кандидатів у народні депутати від «УДАРУ» – пересторога певної частини інформованих та свідомо налаштованих виборців щодо поповнення лав Партії регіонів за рахунок депутатів від цієї новоствореної партії, а також молодосвідченість самого лідера «УДАРУ». Свідченням останнього виявились неузгодження у висуванні спільних кандидатів на одномандатних округах і виникнення ситуації, коли кандидати від «УДАРУ» і Об'єднаної опозиції конкурували між собою і тим самим послаблювали свої позиції.

Василь Стоякін: Особисто я прогнозував, що «УДАР» у будь-якому разі отримає менше голосів, ніж ОО. Це було очевидно виходячи із специфіки виборця «УДАРУ» та слабкої роботи із мобілізації виборців. Така ситуація прогнозувалася ще за кілька місяців до виборів.

ОО абсолютно нічого для поліпшення результату не робила, та це і не було потрібно – специфіка електорату «Батьківщини» є такою, що протягом кампанії він не повністю відображується в соціологічних даних (ця особливість відома із 2002 року, проте пов'язувалася із специфікою сприйняття Ю. Тимошенко). До речі, кінцевий результат ОО практично відповідає результатам серпневих досліджень.

Юлія Тищенко: Я не знаю цих соціологічних досліджень. Втім, «УДАР» в останні тижні перед виборами нечітко артикулював свою позицію – з ПРУ він чи ні; це були лише спорадичні нагадування, в які виборці не повірили.

Володимир Фесенко: Треба мати на увазі, що близько половини опозиційно налаштованих виборців протягом всієї виборчої кампанії не мали стійких партійних симпатій, вагалися у своєму виборі між різними опозиційними силами і визначились лише на фініші. «Батьківщині», скоріше за все, на фінішному етапі допомогло чітке позиціонування як ініціатора та лідера створення опозиційної коаліції, а також використання образу Юлії Тимошенко у своїй рекламній кампанії. Рекламна та агітаційна кампанія ОО «Батьківщина» у жовтні (з використанням образу Ю.Тимошенко) була адекватною настроям її потенційних виборців та достатньо ефективною, на відміну від провальної реклами та агітації цієї партії у серпні та вересні.

Павло Фролов: За великим рахунком спрацював принцип: «старий друг краще нових двох». «Батьківщина» виявилася більш знаною, передбачуваною, такою, що вже довела свою послідовність у боротьбі з регіоналами.

Валерій Хмелько: Допомогло те, що піднесення популярності партії «УДАР» у вересні було ситуативним, воно сформувалося після перемоги лідера партії «УДАР» в бою з Мануелем Чарром 8 вересня, в основному, за рахунок прихильників опозиції. До кінця жовтня рейтинги ОО «Батьківщина» та партії «УДАР» повернулися до тих пропорцій, які

вони мали за декілька місяців до бою, коли за даними КМІС, оприлюдненими 26 червня, за ОО «Батьківщина» готові були проголосувати 26,2%, а за партію «УДАР» – 14,5% тих виборців, що визначилися зі своїм вибором.

3. Партія «УДАР» Віталія Кличка вперше бере участь у загальнонаціональних виборах і набрала майже 14%.

3.1. Як Ви вважаєте, чим зумовлений такий значний результат партії-новачка?

Тарас Березовець: Запит на нові обличчя та втома від старих політичних партій (ПР і «Батьківщини»).

Андрій Биченко: Партії вдалося досить непогано реалізувати очікувану в суспільстві ідею «нової сили» з «новими обличчями».

Костянтин Бондаренко: В суспільстві є запит на нові політичні сили та нові обличчя. Плюс до всього, в «УДАРУ» є харизматичний лідер – Віталій Кличко. «Батьківщина» має лише віртуального харизматичного лідера – Юлію Тимошенко, яка реальної участі в політичному житті не бере. Яценюк і Турчинов позбавлені харизми, хоч і є близькими до харизматичних релігійних культів.

Олександр Вишняк: Популярність В. Кличка, попит на новеньких, ефективна медіа-кампанія.

Олексій Гарань: Це полягає в тому, що справді є запит на нові обличчя, нові політичні сили і значною мірою це – довіра до самого Кличка особисто.

Ігор Жданов: Фундамент електорального успіху партії «УДАР» лежить у площині позитивного рейтингу її лідера Віталія Кличка. За ним поки що немає серйозного негативу. Проти нього насправді не велося активної дискредитаційної та брудної контркампанії, адже влада здебільшого орієнтувалася на боротьбу із «Батьківщиною». Свою спортивну популярність та незаплямоване ім'я Віталій Кличко конвертував у рейтинг «УДАРУ». Однак, вже працюючи в парламенті, люди

оцінюватимуть ефективність Віталія Кличка не як спортсмена, а як політика. І тут вирішальну роль відіграватиме те, наскільки Віталій Кличко не помилився в своїй команді, яку він провів до ВР завдяки своїй репутації. Якщо фракцію Кличка почнуть залишати депутати та приєднуватися до інших фракцій і груп, голосуючи синхронно із ПР, це стане серйозним ударом по рейтингу цієї політичної сили.

Ігор Когут: Очікування нової якості політики та політичних партій.

Світлана Конончук: В «УДАРУ» логічно вбудована партійна програма з фіксацією ліберального характеру партії. Він вловлює запит тієї частини суспільства, що прагне змін в дусі прозорої політики, відкритої конкурентності, рівності перед законом, відкритого суспільства. В «УДАРУ» є лідер, який дорожить своєю репутацією та не розмінюватиме своє ім'я в бюджетних торгах. Водночас «УДАР», який ще не потрапляв під яскраві софіти реальної практичної політики, увібрив у себе авансові сподівання, які слід буде підкріпити. Інакше нестійкий електорат партії швидко відійде до «Батьківщини» або якогось нового ліберального проекту, що неодмінно постане на цьому неораному полі.

Євген Копатько: Они, во-первых, не совсем новички. На местных выборах 2010 года они уже вошли во власть. Во-вторых, относительно высокий успех связан с тем, что отчасти на Кличка и его политическую силу возлагается ожидание как на «третью» политическую силу, которая в принципе не совсем оппозиционная и не совсем провластна. Им более-менее равномерно удалось распределить голоса в масштабах страны. В-третьих, при всех издержках они не сваливались на чернуху.

На последнем этапе избирательной кампании со стороны «Свободы» и «Батьківщини» на Кличка обрушилась жесточайшая критика – союзники по оппозиции очень сильно, иногда за гранью фола, выражали критику в сторону Кличка, особенно на Западной Украине, где Кличко показывал высокие результаты. Высокий рейтинг Кличка связан

с тем, что часть людей, как раз увидев эту ситуацию, и отдали им предпочтение. Сработал некий фактор парадокса.

Володимир Кіпень: Це абсолютно вдалий для цієї партії – новачка в політиці – тренд «третьої сили». На тлі значного сегменту виборців, які не готові були голосувати ані за правлячу партію, ані за опозицію, Кличко якраз і підібрав ці відсотки.

Михайло Міщенко: Багато представників опозиційного електорату голосували за «УДАР» під впливом особистості його лідера, якого вважають спроможним внести «дух оновлення» в діяльність опозиції. Голосування за партію «УДАР» значною мірою було пов'язано з надією на те, що її позиція буде більш активною, ніж позиція «Батьківщини» протягом останніх років.

Ростислав Павленко: Високі очікування у суспільстві на нову, «чисту» політичну силу.

Олександр Резнік: Суспільство потребує нових, незаплямованих політиків. У Віталія Кличка, як в одного з небагатьох політиків – найнижчий показник недовіри.

Олександр Стегній: Позитивний імідж самого лідера та суспільний попит на нову силу, яка перебувала б між лівими і правими і не була б обтяжена політичними помилками на відміну від старожилів Верховної Ради.

Василь Стоякін: Рейтинг «УДАРУ» – відображення невдачі ОО в об'єднанні опозиційно налаштованого електорату. Фактично Кличко перетягнув на свій бік значну кількість виборців, які 2010 року голосували за Тигіпка та Яценюка. В ОО вони розчарувались (або навіть ніколи не були зчаровані), а «Свобода» для них надто радикальна.

Юлія Тищенко: Лідерський характер партії, особа лідера партії, який асоціюється в суспільстві з перемогою та впевненістю. Потреба в нових обличчях, розчарування в опозиції та владі. Для Києва – київський бекграунд партії, якщо завгодно, Кличко сформувався саме в Києві та області, а не Житомирі, Донецьку чи Сумах.

Володимир Фесенко: Цей результат справді є першим великим політичним успіхом партії «УДАР», яка була створена лише у 2010 р. Ще рік тому рейтинг цієї партії був на рівні близько 5%. Причини такого успіху: 1) величезний суспільний попит на нову опозицію (зокрема, в травні-червні 2012 р. партію В.Кличка підтримали деякі прихильники «Фронту змін», які були не задоволені його об'єднанням з партією Ю.Тимошенко, а в серпні-вересні підтримали ті, хто був незадоволений виборчим списком та політичним образом «Об'єднаної опозиції»); 2) особиста популярність Віталія Кличка, якого частина виборців почала сприймати як нову політичну надію (порівняно з політиками, в яких вже встигли розчаруватись), але не як професійного політика (проте враховували наявність у нього власного політичного досвіду), сприйняття його як успішної людини, яка досягла суспільного та бізнесового успіху не тільки в Україні, а й Німеччині; 3) правильне і чітке позиціонування партії «УДАР» як нової опозиції до офіційного початку виборчої кампанії та на першому її етапі; 4) достатньо функціональний склад верхівки партійного списку (за деякими винятками), який створював образ команди та надавав можливість ефективної участі у виборчій кампанії цілій групі відомих і досвідчених ВІП-агітаторів.

Павло Фролов: Тут мав місце збіг щонайменше двох факторів: запит на так звану «третю силу» + особистий рейтинг, харизма самого Віталія Кличка.

Валерій Хмелько: Думаю, що основною причиною такого результату є відсутність іншого вибору для тих близько трьох мільйонів виборців, які на виборах 2007 року голосували за Блок Юлії Тимошенко або Блок «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА», розчарувалися в їх діяльності після виборів та не схильні підтримувати такі ідеологічні позиції, які пропонує партія «Свобода».

3.2. Соціологічні опитування, що були проведені за місяць до дня виборів, засвідчили вищий рейтинг «УДАРУ», ніж він реально отримав на виборах.

Що завадило цій партії зберегти той рівень, який за місяць до виборів зафіксували соціологи?

Тарас Березовець: Недосвіченість керівників кампанії. В «УДАР» тільки формується ядерний виборець.

Андрій Биченко: Потенційні виборці не почували однозначної відповіді, щодо неприпустимості співпраці з ПР.

Костянтин Бондаренко: Чотири моменти. По-перше, широкомасштабна кампанія опозиційних сил, спрямованих проти «УДАР» (звинувачення у співпраці з владою, у штучності проекту, у керованості з боку Банкової тощо); по-друге, загальна радикалізація настроїв у суспільстві та несприйняття поміркованої позиції; по-третє, орієнтованість на молодіжний електорат, який виявився не надто активним під час кампанії; по-четверте, запуск у ефір фільму студії V-TV, який переглянули 7 мільйонів глядачів в Україні, де лідери опозиції негативно і відверто говорять про вади та хиби «УДАР», натомість партія «Свобода» постає в образі чесної та порядної організації.

Олександр Вишняк: Те, що віртуальні чи напіввіртуальні партії завжди дещо знижують результат перед голосуванням.

Олексій Гарань: Коли ми говорили про те, що на Сході немає альтернативи, за кого голосувати, я якраз думав, що «УДАР» міг би там провести достатньо ефективну кампанію, але ми бачимо, що «УДАР» обрав іншу стратегію, вирішив працювати на полі здебільшого пост-помаранчевого електорату: тому і включив знакові постаті націонал-демократії у верхню частину свого списку. Це призвело до того, що рейтинг «УДАР» різко зріс якраз за рахунок Заходу і Центру країни, де «УДАР» був дуже успішний, але це не дало синергетичного ефекту. Для опозиції це просто означало перерозподіл на постпомаранчевому полі.

Ігор Жданов: Хотілося б зазначити, що поряд з фаховими соціологічними опитуваннями, перед виборами з'явилося багато мані-

пулятивної соціології від маловідомих фірм, які віддавали друге місце «УДАР», серйозно занижуючи рейтинг «Батьківщини» та ВО «Свобода». Важливо зрозуміти, що це була спеціальна технологія, мета якої полягала в тому, щоби зіштовхнути лобами «УДАР» і «Батьківщину», змусити їх оголосити один одному виборчу війну. Це не вдалося зробити.

Що стосується рейтингів. Ключовим фактором, що вплинув на отримання меншого результату, ніж очікувалося, стала відмова «УДАР» та Віталія Кличка підписувати коаліційну угоду із «Батьківщиною» та «Свободою» до виборів. Це викликало певну недовіру до партії «УДАР», породило сумніви в її опозиційності у тих виборців, які хотіли б бачити чіткий та міцний союз трьох опозиційних партій протичинної влади. Також не можна не згадати вимоги «УДАР» зняти найбільш сильних кандидатів на мажоритарних округах від «Батьківщини» у Києві. Як показали підсумки голосування в столиці, це була велика політична помилка «УДАР».

Окрім того, соціологи звертали увагу, що виборець «УДАР» нестабільний і молодий, в цієї партії ще не сформувалося електоральне ядро. Зокрема, були зафіксовані сплески підтримки «УДАР» після вдалих боксерських боїв братів Кличків, які з часом спадали. Тому цілком вірогідно, що ті виборці, які на словах збиралися голосувати за «УДАР», безпосередньо в день голосування довірили свій голос більш перевіреним опозиційним партіям або проігнорували вибори взагалі.

Ігор Когут: Непередбачуваність «УДАР», відмова кооперуватися з опозицією.

Світлана Конончук: Реактивність кампанії, прорахунки в тактиці кампанії, у позиціонуванні партії та лідера, самозаспокоєння.

Євген Копатько: На последнем этапе – очень жесткая критика со стороны союзников, завуалированная, а иногда и прямая, это раз. Второе, что в партии «УДАР» более мягкий электорат, меньше людей, которые твердо готовы за нее проголосовать, у них больше молодежи, а она меньше ходит на выборы. Партия «УДАР» имеет менее развернутые структуры на местах. При все этих издержках у «УДАРа» очень приличный результат.

Володимир Кіпень: Завадив, власне, фініш передвиборчої кампанії цієї політичної сили – він був не надто вдалий, нічого особливо не було запропоновано, це перший момент. Друге, я не схильний вважати, що ця політична сила має сталий, власний електорат. Він зібраний з різних сегментів і тому певний відсоток був втрачений, через те що виборці цієї політичної сили на вибори не прийшли.

Михайло Міщенко: Вимушений повторити відповідь на питання 2.2: Зростання рейтингу «УДАР» було пов'язано з тим, що лідерам цієї партії вдалося довести значній частині опозиційного електорату, що вони є не «підставною» (приховано-провладною), а справді опозиційною політичною силою. Однак відмова підписати угоду про коаліцію в майбутньому парламенті з «Батьківщиною» і «Свободою» примусило частину потенційних виборців «УДАР» засумніватися у широті позиції лідерів «УДАР». Це і спричинило зниження рівня електоральної підтримки «УДАР».

Ростислав Павленко: Активна негативна кампанія «Батьківщини» і «Свободи»; невдача власної мобілізаційної кампанії.

Олександр Резнік: Завадило довести опозиційно налаштованому електорату, що люди з його списку не стануть співпрацювати у парламенті з Партією регіонів.

Олександр Стегній: Це питання перегукється з питанням 2.2., на яке я дав відповідь.

Василь Стоякін: Відповідь наведена вище. Соціологи зафіксували лише рівень симпатії, який не був підтверджений відповідними мобілізаційними заходами (навіть тональність реклами не змінилася). Кампанія Кличка в цілому велася непрофесійно.

Юлія Тищенко: Нечітка позиція стосовно співпраці з пропрезидентськими силами, можливо, й фальсифікаційна складова. Можливо, відсутність досвіду ведення кампанії, обмеженість ресурсів.

Володимир Фесенко: На зниження рейтингу «УДАР» на фініші кампанії одночасно

спрацювали декілька причин: 1) нестабільність потенційного електорату (за даними опитування соціологічної служби «Рейтинг», на початку жовтня 2012 р. лише 29% прихильників партії «УДАР» вважали, що це їхній остаточний вибір, а близько 30% припускали, що їхній вибір може змінитися; 37% прихильників «УДАР» на той момент складала молодь віком 18–29 років, це електоральна група, яка не дуже активна на виборах); 2) перехресні атаки на «УДАР» – і з боку інших опозиційних сил (звинувачення у можливості співпраці «УДАР» з ПР), і з боку Партії регіонів (ТВ-ролик із закликом не голосувати за «боксерів»); 3) хитання та нечіткість позиціонування «УДАР» в питанні про коаліцію з іншими опозиційними силами; 4) за свідченнями з різних джерел, в останню декаду виборчої кампанії фактично було припинено (або різко зменшено) фінансування агітаційної кампанії, що, зокрема, не дало змоги провести мобілізацію своїх потенційних виборців; можливо, це відбулось внаслідок тиску на спонсорів «УДАР» з метою пригальмувати партію В.Кличка, яка почала відбирати голоси у регіоналів.

Павло Фролов: З «УДАром» у виборців були пов'язані досить концентроване побоювання некомпетентності, слабкості, безпорадності, непрофесіоналізму, а також певний страх перед невідомим. До того ж ці страхи були актуалізовані на фінішній прямій виборчої кампанії за допомогою відповідної антиреклами.

Валерій Хмелько: Завадило те, що піднесення популярності партії «УДАР» у вересні було ситуативним, таким, що сформувалося під впливом перемоги лідера партії «УДАР» в бою з Мануелем Чарром 8 вересня і, як таке, протрималось менше двох місяців.

4. Комуністична партія на виборах 2006 р. ледь здолала виборчий бар'єр, набравши 3.66%, у 2007 р. – 5.39%, а на виборах-2012 – понад 13%.

4.1. Чи є отриманий КПУ результат свідченням того, що в Україні відроджуються комуністичні ідеї?

Тарас Березовець: Ні, це результат розчарування виборців ПР та радикалізації Півдня і Сходу.

Андрій Биченко: Ні.

Костянтин Бондаренко: Результат комуністів – це результат росту протестних настроїв у середовищі східного електорату та свідчення полівіння суспільства (особливо в умовах економічної кризи). Більшість із тих, хто голосують за комуністів, взагалі дуже приблизно уявляють собі суть комуністичної ідеології – вони щось чули чи пам'ятають про практику комуністичного будівництва в СРСР, не більше.

Олександр Вишняк: Ні – це свідчення того, що частка русофільського електорату ПР повернулася до КПУ.

Олексій Гарань: Комуністичні ідеї не відроджуються. Це просто знову ж таки розчарування виборців Сходу та Півдня політикою Партії регіонів.

Ігор Жданов: Результат КПУ звісно не є свідченням відродження комуністичної ідеї. Відсоток який набрала компартія це наслідок технологічно вдалої та ефектної виборчої кампанії, а не ідеології.

Ігор Когут: Ні, це фактори іншого порядку.

Світлана Конончук: Частково, так.

Євген Копатько: Я полагаю, что симпатии к левым силам есть у части населения всегда, но в условиях сложной социально-экономической ситуации, которая возникла особенно после кризиса 2008–2009 годов, часть людей стали особенно лояльно относиться к левому флангу, так же, как это произошло и со «Свободой». У коммунистов есть возможность для расширения электоральной базы недовольных, поскольку на левом фланге, кроме коммунистов никого не осталось. Ни Мороз, не Витренко сейчас не присутствуют на левом фланге. Плюс косвенно влияет ситуация в России, потому что коммунисты там имеют довольно приличный успех особен-

но на Думских и президентских выборах.

Володимир Кіпень: Ні, це не відродження комуністичних ідей, це те, що називається «плювок» в сторону регіоналів частини їхнього електорату. Отакі хвилеподібні хитання ми вже помічали і раніше, адже вже був час – у 2002 році, – коли комуністи за партійними списками набрали голосів, а потім сталося різке падіння до 3,5%. Зараз знову така сама ситуація, коли на тлі невдоволення широких мас соціально-економічним станом і політикою, яку проводить влада, знову відбувся відкат частини тих, хто раніше голосував за регіоналів, до комуністів.

Михайло Міщенко: Ні, як показують результати опитувань Центру Разумкова, частка прихильників комуністичної ідеології в Україні не зростає (навіть дещо знизилася порівняно з початком 2000-х років).

Ростислав Павленко: Ні. Швидше, частина електорату ПР шукала альтернативи «у межах звичного дискурсу».

Олександр Резнік: Ні.

Олександр Стегній: Ні, скоріше мова може йти про відчутний дефіцит соціальної справедливості, потребу в ефективній державній соціальній політиці. Саме ж гасло «Повернемо країну наогу!» є нереалістичним з огляду на те, кому належить більшість приватизованих великих промислових підприємств. Крім того, після лояльного ставлення лідерів КПУ до партійної верхівки Партії регіонів, електорат комуністів у черговий раз побачить всю примарність заявлених гасел та обіцянок.

Василь Стоякін: Українське суспільство, за даними численних досліджень, є в цілому лівим, орієнтованим на ідеї соціальної справедливості. Отже, комуністичні ідеї (в широкому сенсі) нікуди не зникали. Проблема полягає винятково в тому, які саме партії на даному етапі виглядають носіями ідеї соціальної справедливості для населення відповідного регіону. Отже, завданням КПУ було лише повернутися від національної до соціальної проблематики, що вона і зробила.

Безумовно, відіграла свою роль і відмова ПР від частини цього електорату (що, власне, зробило можливим такий маневр КПУ).

Юлія Тищенко: Це – перемога, ностальгія за молодістю, відсутність адекватної лівої партії, вдала рекламна кампанія.

Володимир Фесенко: Ні, це лише свідчення зростання незадоволення і протестних настроїв у російськомовних регіонах країни та повернення до КПУ частини тих виборців, які голосували за комуністів до 2002 року (тоді за КПУ проголосувало 20% активних виборців), а потім (після президентських виборів 2004 р.) стали прихильниками В.Януковича та його партії.

Павло Фролов: Так, оскільки проблема соціальної справедливості не вирішується, запит на комуністичні ідеї відновлюється. Причому не тільки серед людей пенсійного і середнього віку, але й серед молоді.

Валерій Хмелько: Це радше є свідченням того, що відроджується віра, що Комуністична партія є захисницею споконвічних ідей соціальної справедливості та економічних інтересів працівників, яких експлуатують олігархи.

4.2. Що, на Вашу думку, спричинило істотне зростання підтримки КПУ на виборах-2012?

Тарас Березовець: Втрата довіри до влади, економічна криза.

Андрій Биченко: Найкраща з усіх учасників виборів передвиборча реклама та розчарування певного числа прихильників ПР.

Костянтин Бондаренко: Економічна криза та втрата Партією регіонів контролю над протестним електоратом. Плюс, звісно, значні фінансові вливання за рахунок контролю з боку КПУ над Фондом держмайна та над митницею.

Олександр Вишняк: Розчарування в русофільських регіонах партією влади – ПР.

Олексій Гарань: Так само, як і раніше, Партія регіонів забрала голоси комуністичного електорату. Тепер частина його перейшла назад, але, безумовно, що рейтинги Комуністичної партії, які були наприкінці 90-х (в 1998 році це було 25%) вже недосяжні. Я думаю, що підтримка далі не буде істотно зростати, тобто знову ж таки, це було протестне голосування, в тому числі проти політики нинішньої влади.

Ігор Жданов: КПУ варто подякувати Сергію Тігіпку за ліквідацію «Сильної України». Частина виборців, які не хотіли голосувати за Партію регіонів або розчарувалися у них, не маючи іншої альтернативи, підтримали Компартію. Голосування за КПУ, за крайніх лівих на Сході та в Криму стало свого роду формою соціального протесту.

Ігор Когут: Частково – соціальна несправедливість і поглиблення прірви між багатими та бідними, збільшення кількості останніх. Здебільшого – очікування прийнятної для виборців Сходу та Півдня альтернативи ПР. Розчарування політикою ПР. В основному – вдала правильна кампанія.

Світлана Конончук:

1 – Розчарування в практичній діяльності Партії регіонів.

2 – розпад інших лівих проєктів (Блоку Вітренко, Блоку Грача).

3 – уміння КПУ та Симоненка оперувати ідеологією, яка зберігає свою привабливість для значної частини суспільства, зокрема молоді.

Євген Копатько: Крім того, що я назвав в прошлом вопросе, коммунисты провели довольно грамотную рекламную кампанию – очень грамотная кампания, ориентированная на социальную нишу.

Володимир Кіпень: Перше, об'єктивно соціально-економічне розчарування політикою влади. Друге, достатньо вдала і ціннісна піар-кампанія комуністів.

Михайло Міщенко: Значною мірою електорат Партії регіонів – це колишній електорат КПУ, який «перейшов» до Партії регіонів у 2000-х роках. Однак, розчарування у по-

літиці Партії регіонів сприяло тому, що частина цього електорату знову «повернулася» до підтримки КПУ.

Ростислав Павленко: Пошук альтернативи частиною виборців ПР.

Олександр Резнік: Частина колишнього електорату Партії регіонів розчарувалися у теперішній владі.

Олександр Стегній: У продовження відповіді на попереднє запитання. Існує незадоволений попит більшості громадян на захист своїх прав та інтересів, бажання рівного доступу до найважливіших соціальних сфер, насамперед охорони здоров'я, освіти, комунальної сфери, бажання старших людей державного піклування, на яке вони справедливо заслужили своєю багаторічною працею.

Василь Стоякін: КПУ вдало використала звільнення частини електорального поля внаслідок проведення ПР ліберальних реформ.

Юлія Тищенко: Економічна криза та розчарування в політиці ПРУ, саме до них відійшов електорат ПРУ.

Володимир Фесенко:

1) Розчарування частини прихильників Партії регіонів у соціально-економічній політиці правлячої партії (ці люди переважно перейшли на бік КПУ або не пішли на вибори); 2) монополізація комуністами лівого флангу української політики (у виборах не брала участі ПСПУ Н.Вітренко, остаточно занепала Соціалістична партія);

3) Найбільш потужна і масштабна рекламна кампанія за всю сучасну історію КПУ, яка до того ж була достатньо виразною і ефективною (точно враховувала настрої та ментальність потенційних виборців КПУ).

Павло Фролов: Цьому сприяли як об'єктивні, так і суб'єктивні передумови. До об'єктивних насамперед належить посилення соціальної несправедливості, посилення майнового розшарування, невирішеність багатьох соціально-економічних проблем та відсутність навіть перспективи їх прийнятного вирішення. До суб'єктивних – про-

фесійно проведена рекламна кампанія.

Валерій Хмелько: Вміле використання Компартією незадоволеності соціально-економічною політикою Партії регіонів серед колишніх прихильників останньої.

5. ВО «Свобода» на виборах 2006 р. отримала 0.36% голосів, у 2007 році – 0.76%, а на виборах-2012 – понад 10%.

5.1 Чи можна вважати, що у суспільстві істотно зросла кількість прихильників ідеології, яку сповідує ВО «Свобода»?

Тарас Березовець: І так і ні. Зросли радикальні настрої. У «Свободі» бачать послідовність, вважають, що там не буде «тушок». Крім того, на їхню користь спрацювала відміна графі «Проти всіх».

Андрій Биченко: Ні.

Костянтин Бондаренко: В суспільстві істотно збільшилася кількість радикально налаштованих опозиціонерів, які не так підтримують «Свободу», як виступають проти влади.

Олександр Вишняк: У Свободи половина прихильників – націоналісти, а половина – протестний електорат.

Олексій Гарань: Це було одним із найбільших сюрпризів кампанії – те, що вона отримала вдвічі більше голосів, ніж це давали опитування. Це ще пов'язано з тим, що в «Свободі», так само як і у «Батьківщині», є «прихований» електорат. «Свобода» активно провела свою кампанію, вона позиціонувалася як чітка ідеологічна опозиція нинішній владі. Позиція самої влади з її відверто русифікаторською політикою призводить до контр-реакції. Відіграв роль ще один момент: голосування не тільки прихильників «Свободи», а й протестного електорату. Плюс в останні дні цей рейтинг зріс за рахунок достатньо поміркованих опозиційних виборців. Адже в Інтернеті в блогосфері журналісти та експерти почали говорити про те, що потрібно, аби «Свобода» пройшла до парламенту, інакше ці голоси просто зго-

рять, і тоді опозиція не зможе перемогти за партійними списками. Фактично був такий заклик: давайте підтримаємо «Свободу», навіть якщо ми не є її виборцями, щоб ця сила була представлена в парламенті. В моєму колі теж є люди, які не належать до електорату «Свободи», але проголосували за неї, виходячи з раціональної точки зору.

Найбільш важливе питання в цьому сенсі: як «Свобода» поведе себе в наступному парламенті. Я думаю, безглуздо зображувати її в цілому як неонацистів, але ми маємо зрозуміти, що «Свобода» – це складний феномен, гарячі голови, які справді дозволяють собі провокативні заяви (маю на увазі Михальчишина та Фаріон).

Тягнибок не дозволяє собі таких заяв, і тому у «Свободі» є дилема: якою силою вона захоче стати, куди вона дрейфуватиме. Є вибір, і він дуже важливий для української політики загалом: яку нішу обійматиме ця сила, чи вона буде крайньорадикальною правою, як це було раніше, чи продовжить еволюцію в бік радикальної опозиції, але водночас стане легітимною опозицією в очах виборців Центру та Сходу країни.

Ігор Жданов: В Україні справді є певний відсоток громадян, які є прихильниками ідеології, яку сповідує ВО «Свобода». За даними соціологів, це 4–5% громадян. Я не думаю, що зросла кількість прихильників цієї ідеології, швидше за все українці вирішили підтримати націоналістів на знак протесту, так би мовити «на зло» Партії регіонів та КПУ, особливо після того, як була запущена технологія мовного розколу в країні. Показово, що за «Свободу» голосували на Сході і навіть у Криму, це переважно російськомовні виборці, які далекі від ідеї українського націоналізму, але вони підтримали «Свободу» як радикальну опозицію владі.

Ігор Когут: Лише частково, в основному – це протестне голосування.

Світлана Конончук: З одного боку, є прихильники ідеології. З іншого – має місце запит на радикалізацію політичної дії, невдоволення засобами парламентської дії.

Євген Копатько: Ситуативные или пос-

тоянные сторонники? Это покажет время. Если есть полярный рост на левом фланге, то должен быть полярный рост и на правом.

Володимир Кіпень: Певною мірою це пов'язано з діями влади, які багатьма оцінюються як антиукраїнські за своєю суттю. Тому послідовність і радикальність, що проявляються у партії «Свобода», виявилися сприйнятими значною частиною населення Західної України і Центру.

Михайло Міщенко: Зросла, швидше, частка тих, хто вважає, що опозиція повинна діяти більш радикально. Виборців «Свободи» приваблює не так її ідеологія (можна припустити, що багато з них її не поділяють), як висока політична активність цієї партії, її позиціонування як «безкомпромісно опозиційної» політичної сили.

Ростислав Павленко: У суспільстві зріс запит на нові політичні сили, які мають активістську позицію.

Олександр Резнік: Ні, зросла протестність національно-демократичного електорату щодо антиукраїнських законів (мовний закон, реформи Д.Табачника, харківські угоди і т.д.). Фракції «Батьківщина» і НУ-НС у минулому парламенті досить пасивно протистояли цій політиці.

Олександр Стегній: В мене є сумнів, що всі прихильники цієї партії достеменно знайомі з її ідеологією. Скоріше можна говорити про дві складові успіху. Перша – по суті антиукраїнська діяльність правлячої більшості у Верховній Раді, яка відкрито виявилась в ухваленні Закону про мовну політику і фактичній підтримці русифікації українців в середній країні. Друга – радикальність захисту прав українського населення дає сподівання прихильникам партії у тому, що депутати цієї фракції у парламенті виявляться найбільш стійкими і не поповнять лав Партії регіонів.

Василь Стоякін: Ні. Результат «Свободи» складався як з визволення значної частки опозиційного електорального поля внаслідок краху НУ-НС, так і з вдалого кроку Тягнибока, який (як, до речі, і керівництво КПУ)

взяв курс на підсилення соціальної складової в програмі партії.

Юлія Тищенко: Тут спрацювала не тільки ідеологічна складова. Але саме чітка анти-президентська позиція, потреба у нових обличчях, розчарування попередньою діяльністю опозиції.

Володимир Фесенко: Ні, за даними різних соціологічних опитувань, ідеї українського націоналізму поділяють від 2% до 5% українських громадян. Зростання підтримки ВО «Свобода», яке почалось спочатку у 2008 р. і, особливо, після перемоги В. Януковича на президентських виборах 2010 р., відображає різке зростання протестних настроїв в україномовних регіонах країни, ставлення до «Свободи» як до найбільш радикальної опозиційної сили, а також попит на нову і більш ефективну опозицію.

Павло Фролов: Так, існуючі соціально-економічні умови та фактична відсутність буд-якої системної протидії зростанню ксенофобських настроїв в українському суспільстві стали гарним ґрунтом для зростання кількості прихильників ідеології, яку сповідує ВО «Свобода».

Валерій Хмелько: У відносному вимірі – істотно: за останні 5 років майже в 12 разів (з 0,5% усіх виборців у 2007 році до 6% усіх виборців у 2012 році). Але в абсолютному вимірі це зростання – на 5,5% за 5 років – важко визнати істотним. Воно домірне із зростанням прихильників Компартії, але значно поступається зростанню прихильників партії «УДАР».

5.2. Соціологічні заміри в останній місяць до виборів засвідчили рейтинг «Свободи» на рівні 5–6%, найбільш «сміливі» прогнози «давали» партії 7–8%. Що, на Вашу думку, спричинило різке і неочікуване зростання рейтингу «Свободи»?

Тарас Березовець: Я завжди прогнозував, що вони подолають 5%-й бар'єр. Невизначені виборці голосували під впливом емоцій, ухвалюючи рішення в останній момент. Тому

«УДАР» втратив, а «Свобода» отримала їхні голоси.

Андрій Биченко: Певна частина прихильників «Свободи» залишалися «прихованими», побоюючись відповідати соціологам. Крім того, частина опозиційного електорату проголосувала за «Свободу», щоб «допомогти» здолати бар'єр, а також через упевненість, що «Свобода» не співпрацюватиме з ПР.

Костянтин Бондаренко: По-перше, на «Свободу» волею-неволею працювали і ПР, і «Батьківщина». Показаний студією V-TV фільм, у якому лише Олег Тягнибок відмовився брати іноземні гроші на революцію, мав аудиторію понад 7 мільйонів осіб і жваво обговорювався у соціальних мережах. Плюс показний штурм «Інтера», при якому «Свободі» протистояв «Беркут», додав значну кількість голосів партії Тягнибока. Своєю чергою, Арсеній Яценюк підписав угоду з Тягнибоком як з рівним собі – в тому числі за рейтингом.

По-друге, радикалізм та революційність населення вилилися в результат «Свободи».

По-третє, «Свобода» змогла в ході кампанії перетворитися з партії, що була популярною на Заході України, на загальноукраїнський політичний проект.

Олександр Вишняк: Те саме, що й стосовно «Батьківщини» – приховані прихильники, яких не вміють рахувати провідні соціологічні фірми.

Олексій Гарань: Дивитися відповідь на попереднє запитання.

Ігор Жданов: Вищий результат «Свободи» пояснюється декількома факторами.

Перший – це радикалізація суспільства, яка стала наслідком мовного закону, інших одіозних кроків влади в питаннях, що стосуються української освіти та культури. Голосування за «Свободу» для багатьох стало формою протесту проти гуманітарної політики влади. І не тільки. «Свобода» зайняла нішу радикального крила опозиції. Люди покладають на неї надії як на перемовий загін опозиції, здатний протистояти Партії регіонів, в тому числі й фізично, у ВР та шляхом проведення вуличних акцій. Це

рідна стихія для «Свободи», натомість такою іноді потрібного радикалізму громадяни на сьогодні не очікують від «Батьківщини».

Другий – це активна спільна виборча кампанія, проведена з Об'єднаною опозицією «Батьківщина». Разом із Олегом Тягнибоком Арсеній Яценюк провів багато мітингів, було підписано угоду про створення коаліції між партіями. «Батьківщина» відкрито говорила про те, що їй у наступній ВР потрібні такі партнери, як «Свобода». Багато виборців хотіли допомогти цій партії пройти до ВР і це додало їй голосів.

Ігор Когут: Відсутністю графа «Не підтримую жодного кандидата», намагання покарати як владу, так і опозицію, зупинити наступ на українство. Стійкістю позиції, мобілізованістю. Жертвоністю та монолітністю.

Світлана Конончук:

1 - розмивання національно-демократичного табору,

2 - «М'якість» «УДАРу» і «Батьківщини» щодо відстоювання інтересів тих кіл, які хотіли бачити нову українську державу з національним характером,

3 – радикалізація настроїв для впливу на незадовільну систему ухвалення рішень.

Євген Копатько: Пока у нас существует конкурентная борьба между различными политическими проектами, то в данном случае – это вполне логический результат, особенно для людей, которые радикально настроены, которые разочарованы, отчасти и в оппозиционных силах. Т.е. одна из причин – запрос на радикальные настроения справа. А насколько это будет устойчивый тренд, мне сказать сложно. Есть мнения экспертов, что если бы была графа «Против всех», то часть протестного электората перешла бы не к «Свободе», а просто в этот показатель. Но я к этому отношусь достаточно скептически. Мне кажется, что есть запрос у разочаровавшейся части общества на радикальные действия, которые они будут реализовывать. Мотив голосования по Киеву во многих вещах свидетельствует о том, что люди каким-то образом хотя переложить ответственность за решения неудобных для них, для общества проблем на плечи других людей.

Володимир Кіпень: Навряд чи можна з певною мірою сказати, що різке і неочікуване. Партія «Свобода» мала достатньо помітну регіональну підтримку в Західній Україні, і ключові причини, які забезпечили їй нинішній вихід за 10%-у підтримку, це насамперед невдоволення гуманітарною політикою влади. Думаю, що цей результат не є неочікуваним, такі тенденції, по-перше, мали місце і в деяких західних країнах за відповідної суспільної ситуації. По-друге, соціологи, які давали приблизно 5% за своїми рейтингами, фіксували лише ті дані, з якими готові були респонденти поділитися з ними.

У нас все ще існує частина людей, які не готові відкрито говорити про свою позицію під час соціологічних опитувань, і тому, як бачимо, реальний результат виборів перш за все опозиційних партій не рідко вищий, ніж дані соціологів.

Михайло Міщенко: Хоча певна частина виборців могла схилитися в бік підтримки «Свободи» наприкінці виборчої кампанії, однак, вважаю, що в останній період перед виборами зростання рейтингу було не настільки «різким», як це може здаватися. Просто серед симпатиків «Свободи» було багато таких, хто не схильний був відкрито висловлювати симпатії до цієї політичної сили під час соціологічних опитувань, що зумовило певне заниження рейтингів цієї політичної сили.

Ростислав Павленко: Розчарування у старих політиках; вдала мобілізаційна кампанія «Свободи».

Олександр Резнік: До очікуваних відсотків додалася більша частка тих, хто мав йти на вибори, але до кінця не визначився.

Олександр Стегній: Не відповів.

Василь Стоякін: Цілоком відомий феномен небажання респондентів розкривати свої вподобання щодо партії, яку навіть після виборів вітчизняні політологи вже встигли назвати «спецназом політичної опозиції», «бійцями, які разом з боксером можуть влаштувати кроваві бійки у новій Раді». Серед значної частини столичної інтелігенції, з якою мені доводилось спілкуватись, панує

думка що «Свобода», це радикали, здатні на кроваві розправи з своїми супротивниками». Тому майбутнє цієї політичної сили залежить від здатності керівництва партії «охолодити» найбільш радикально налаштованих своїх членів і недопущення будь-яких проявів ксенофобії.

Юлія Тищенко: Останні тижні перед виборами слабка кампанія ОО «Батьківщини», коливання «УДАРу», – ці ніші заповнила собою «Свобода»

Володимир Фесенко: Це було вибухове протестне голосування за найбільш радикальну опозиційну силу, яке відобразило сумнівні частини опозиційно налаштованих виборців щодо послідовності та спроможності інших опозиційних сил («Батьківщини» й «УДАРу»), а відповідно і бажання делегувати в парламент найбільш буйних опозиціонерів («спецназ опозиції», як називають самі себе «свободівці»), які здатні навіть фізично «дати в зуби» регіоналам.

Про такі мотиви голосування свідчить підтримка «Свободи» з боку значної частини киян та деяких російськомовних виборців, які абсолютно не поділяють націоналістичних ідей. Для деяких виборців голосування за «Свободу» було заміною голосування «проти всіх». Ще певна частина виборців проголосувала за «Свободу», щоб допомогти подолати їй виборчий бар'єр (перед голосуванням було багато розмов, що «Свобода» перебуває на межі виборчого бар'єру і її можуть не пропустити до парламенту).

Павло Фролов: Спрацював відомий феномен «спіралі мовчання» (Е. Нойман). Публічно визнавати, що особисто голосуватимуть за «Свободу», наважувалися далеко не всі респонденти. Водночас інформація про цю партію успішно поширювалася насамперед через мережі міжособистісного спілкування. Певним внеском у зростання рейтингу «Свободи» став і факт недопуску О.Тягнибока до дискусії, яка мала відбутися у передачі «Велика політика».

Валерій Хмелько: Соціологічні заміри, які робив КМІС на початку вересня, засвідчив рейтинг «Свободи» на рівні 5,2% від тих, хто

визначився, а наприкінці вересня – 7,8%. Прогнозів я не робив, але після зростання рейтингу «Свободи» на 2.6% протягом вересня його зростання у жовтні ще на 2.6% не можу вважати неочікуваним.

6. Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!» отримала на виборах близько 1.6% голосів.

6.1. На початку виборчої кампанії партія «Україна – Вперед!» досить швидко набрала 4.5-4.7%. Чим, на Вашу думку, можна пояснити, що ця нова партія так стрімко набрала рейтинг?

Тарас Березовець: Пусте поле. Коли зайшли інші більш ідеологічні та харизматичні партії, УВ посипалась.

Андрій Биченко: Активною рекламною кампанією в той час, коли більше ніхто не рекламувався.

Костянтин Бондаренко: В суспільстві є запит на нові політичні сили та нові обличчя. Були великі очікування на те, що Королевська зможе замінити собою Юлію Тимошенко для частини опозиційно налаштованого електорату.

Олександр Вишняк: Бульбашку надули рекламною, а як в неї включились «беки», бульбашка лопнула.

Олексій Гарань: Дуже добре, що цей проект не пройшов, бо це – суто технологічний проект, який не мав під собою ідеології. Те, що партія змінила свою назву з Соціал-демократичної на «Україна – Вперед!», теж показувало, що вона не орієнтується на якусь ідеологічну нішу.

Ігор Жданов: Основний чинник, який сприяв появі парламентського рейтингу в «Україні – Вперед!» це те, що на перших порах ця партія позиціонувала себе як активний, радикальний захисник Юлії Тимошенко, а метою своєї діяльності Наталя Королевська оголосила звільнення політичних в'язнів. На цьому тренді та експлуатації імені й образу Юлії Володимирівни Королевська зробила

досить непоганий піар та почала набирати рейтинг. Другорядний чинник полягає в тому, що існував запит на нові обличчя в політиці, на так звану третю силу, яка стоїть осторонь лінії конфлікту влада-опозиція та може стати альтернативою для тих, хто не визначився, або розчарувався як у владі, так і в опозиційних силах.

Ігор Когут: На той момент ще не було виборчої кампанії, добрий медіа-ресурс.

Світлана Конончук: Актуальною постановкою гасла про «нову політику» та «нові обличчя» в політиці.

Євген Копатько: Партія Натали Королевської почала свою избирательную кампанію в той період времени, когда рекламную кампанію еще не начали ключевые игроки, и вместе с коммунистами они стартовали раньше всех, это первая причина. На нее были в какой-то степени возложены ожидания, и характер ведения кампаніи был достаточно не агрессивный, с точки зрения неприязни к оппонентам, хотя и агрессивный, с точки зрения политической рекламы. Она создала быстро узнаваемый образ, и какая-то часть людей относилась к ней как к новой политической силе, которая может прийти в парламент. Но затем произошла ситуация, когда в политическую борьбу вступили ключевые игроки и аргументная база оказалась не очень сильной, чтобы выдержать компоненты борьбы и отстоять своих возможных потенциальных избирателей.

Володимир Кіпень: Перш за все помилками стратегії виборчої кампанії: ранній старт, можна навіть назвати фальш-старт, достатньо сіра змістовна наповненість програми і, власне, провал надії на те, що залучення кількох відомих осіб, зокрема і футболіста Андрія Шевченка, в партію дасть приріст прихильників. Це не спрацювало. І мені видається, ще одна причина – це достатньо вдалі дії конкурентів даної політичної сили, які зуміли її ідентифікувати в очах багатьох виборців як проект влади.

Михайло Міщенко: Звичайно, відіграла значну роль потужна рекламна кампанія (а

також існуючий в українському суспільстві запит на «нові політичні сили»).

Ростислав Павленко: «Ефект несподіванки» і заскочення масовістю присутності.

Олександр Резнік: Це пояснюється тим, що на той момент ще не розпочалася повноцінна кампанія.

Олександр Стегній: Певним чином, як і у випадку «УДАРу», спрацював ситуативний попит на нову політичну силу, яка б прийшла на зміну старожилів Ради і водночас була поміркованою у вирішенні соціально-політичних проблем. Також мала місце надія, що за умов перебування за ґратами Тимошенко, Королевська перейме естафету її боротьби.

Василь Стоякін: Завдяки масованій рекламі. Ефект, відомий з виборів 1998 року (кампанії СДПУ(о) так ПЗУ).

Юлія Тищенко: Реклама, Королевська була скрізь.

Володимир Фесенко: Рейтинговий стрибок партії «Україна – Вперед!» відбувся навесні, перш за все завдяки дуже потужній рекламній кампанії, коли в рекламному просторі не було іншої політичної реклами. Але на користь партії Н. Королевської спрацювали й суспільний попит на нових лідерів, і нові політичні сили, і спроба Наталії Королевської скопіювати Юлію Тимошенко (образ «нової Юлі», «Юлі з нового покоління»). Певною мірою на той момент відіграв роль і авторитет Н. Королевської як одного з лідерів підприємницького руху.

Павло Фролов: На самому початку «Україна – Вперед!» завдяки масованій рекламі сприймалася виборцями як можлива «третя сила», і певна їх частина (причому найчутливіша до інформаційного впливу) почала їй симпатизувати.

Валерій Хмелько: Пошук відповіді на запитання 6.1 потребує спеціального аналізу відповідних даних, на який немає бажання витрачати час.

6.2. Втім, із середини виборчої кампанії рейтинг партії «Україна – Вперед!» почав спадати до 2–2.5% і, врешті-решт, опустився ще нижче. Як Ви вважаєте, у чому основні причини поразки партії?

Тарас Березовець: Відсутність ідеології, немає свого ядерного виборця. Крім того, був час розібратися у тому, що це чисто технологічний проект. УВ провалилася, бо не мала польових структур, а засилля реклами почало дратувати більшість.

Андрій Биченко: Електорат знайшов інші альтернативи.

Костянтин Бондаренко: Партія не змогла запропонувати чіткі та зрозумілі меседжі й смисли, локалізувала свою роботу на Сході України, не дала відповіді на питання повістки денної кампанії (всі меседжі Королевської лежали поза повісткою дня кампанії).

Олександр Вишняк: Поразка полягає в тому, що партії такої нема, є «силіконова» лялька та реклама за гроші. І все.

Олексій Гарань: Її кампанія почалася дуже рано. Мабуть, за рахунок цього і зросли її рейтинги. А потім поступово відбувалося розчарування виборців. До речі, в українській політиці суто технологічні проекти майже завжди зазнавали краху, наприклад, КОП, «Жінки за майбутнє», Об'єднані соціал-демократи. Тобто в даному разі експерти досить швидко прокоментували суть цього політичного проекту, і далі пішла ретрансляція певних гасел для виборців. А такі технологічні моменти, як введення Андрія Шевченка чи Остапа Ступки в список партії, для мислячої аудиторії пішли в мінус, а не в плюс.

Ігор Жданов: Щойно Королевська забула про Юлію Тимошенко, свої обіцянки боротися із чинною владою та змінила свою радикальну риторику на ефемерну мрію про далеке майбутнє щасливого, заможного та сильної України, її рейтинг почав падати.

Ще одна причина поразки партії – її віртуальна суть від початку і до кінця виборчої кампанії, відсутність реальної команди, реальної роботи із виборцем шляхом безпосе-

реднього спілкування, допомоги у вирішенні проблем тощо. Крім того, занадто сильна активність партії у рекламі, на бігбордах, на телебаченні, тотальна «джинса» у ЗМІ втомили виборця і почали дратувати.

Не виправдало себе запрошення таких зірок, як Андрій Шевченко та Остап Ступка – це ще більше викликало недовіру до партії, підкреслило її віртуальний, рекламний, технологічний характер. Запит на третю силу потрібно було наповнювати реальним змістом, тоді був би результат. До того ж партія зробила стратегічну помилку, вирішивши спробувати потрапити в парламент одразу за партійними списками, тоді як бренд партії не був до кінця сформований та відомий, не було сформовано й електоральне ядро «України – Вперед!». У Королевської, Шевченка, Сулова було значно більше шансів потрапити у ВР за мажоритарними округами та зробити свою партію парламентською.

Ігор Когут: Відсутністю харизми, довіри та репутації.

Світлана Конончук: Відсутність змістовного розгортання гасел, суперечність у практиці кампанії та гасел, надмірна дорожнеча кампанії та спрямування початкової ідеї, невідповідність іміджу персонально Н. Королевської запиту аудиторії, на яку були звернуті лозунги оновлення політики, контраст між технологіями «другої свіжості» та затраченими ресурсами, неготовність скоректувати кампанію.

Євген Копатько: Не було глибокого контенту и тактики кампанії, аргументи в насиходе избирательной кампанії были очень слабые, и все они касались больше начала, старта кампанії. Оппоненты партии вступили позже и сразу же вернули часть своего електората. Это относится прежде всего к Востоку Украины, где кампанія Королевской велась не агресивно, а часть електората ее потенциально находилась именно на Востоке Украины.

Володимир Кіпень: Партія слабка, одноденна, вона не мала організаційних структур, щоб навіть по можливості бути добре представленою скрізь. Партія мала достат-

ньо невиразну кампанію, хоча і масовану, проте ідейно та змістовно бідну рекламу. І виявилось, що позиціонування себе як «третьої сили» не спрацювало через значно більшу й потужну роботу «УДАРу».

Михайло Міщенко: Опора винятково на рекламу, явне «нав'язування» цієї партії через провідні телевізійні канали (які до того ж часто сприймаються масовою свідомістю як провладні), схилюючи громадську думку до переконання, що партія «Україна – Вперед!» є «технологічною» партією.

Ростислав Павленко: Очевидна штучність проекту; невідповідність образу фронтменів, загального повідомлення і суспільних очікувань.

Олександр Резнік: Відсутність ідеології, очевидна для всіх надмірна трата коштів на рекламу, чутки про фінансування кампанії олігархами, скандальні звинувачення Королевської на адресу соціологів.

Олександр Стегній: Падіння рейтингу відбувалось в міру розуміння, що це черговий політичний проект фінансово спроможних представників лояльних до влади, а тому не варто сподіватися, що Королевська візьме у свої руки прапор боротьби від Юлії Тимошенко і продовжить її діло. Далася ознаки також відсутності чіткої відповіді лідера партії – на чікому вона боці, в опозиції до влади чи ні. Відповідь на це запитання також не дала і потужна політична реклама, а другий номер партії, славетний футболіст, виявився аж ніяк не публічною людиною, здатною своїм красномовством залучати нових прихильників.

Василь Стоякін: Є різниця між рекламою політичної партії і рекламою реаліті-шоу. Королевська перетворилася з діючого політика на медійного персонажа. «Зміцнення» списку іншими медійними персонажами тільки погіршило ситуацію.

Юлія Тищенко: Її ідентифікували як пропрезидентський комформіський проект, щось біля влади та не з опозицією.

Володимир Фесенко:

1) ставка на суто маркетингову стратегію виборчої кампанії, переважно на рекламу, яка до того ж виявилась не дуже якісною, а на фініші кампанії і зовсім не ефективною (коли активну рекламну кампанію почали всі ключові учасники виборів, реклама партії Н.Королевської перестала привертати увагу виборців, а її надмірність викликала роздратування);

2) штучність образу самої Н.Королевської (замість живої, розумної і привабливої жінки суспільству продемонстрували політичний манекен – «ляльку Барбі», яка механічним голосом говорила якісь політичні тексти) та її партії (А.Шевченко та О.Ступка не сприймалися ні як політичні діячі, ні як нова політична команда);

3) на фініші виборчої кампанії відбулась її різка політизація та значне посилення опозиційних мотивів вибору; партія Н.Королевської не вписалася в ці електоральні тенденції;

4) проти Н. Королевської зіграв і її наїзд на соціологів.

Павло Фролов: Надзвичайно масована реклама актуалізувала навіть у необізнаних виборців закономірне питання про джерела коштів на неї. Рекламні меседжі виявилися невиразно-розмитими, а сама Королевська – непереконаливою.

Валерій Хмелько: Пошук відповіді на запитання 6.2 потребує спеціального аналізу відповідних даних, на який немає бажання витратити час.

6.3. Чи має ця партія майбутнє, чи зможе вона претендувати на місце у вищій лізі української політики?

Тарас Березовець: Таке саме як КОПи.

Андрій Биченко: Ні.

Костянтин Бондаренко: Все залежати-ме від Наталі Королевської, від її бажання трансформувати партію, попрацювати над помилками та від ресурсних можливостей. Успіху Кличка передували дві програні кампанії, Олег Тягнибок до свого успіху йшов 20 років. Тому головне – не опускати руки.

Олександр Вишняк: Таке саме як КОП, Віче, Партія зелених, «Жінки за майбутнє».

Олексій Гарань: Принаймні до майбутніх виборів про неї можна забути. Чесно кажучи, я песимістично дивлюся на те, що цей проект може існувати в довгостроковій перспективі.

Ігор Жданов: Все залежатиме від тих висновків, які зроблять за підсумками виборів в штабі Королівської. Висновок потрібен наступний – не варто недооцінювати українських виборців. Вони виявилися значно свідомішими та політично зрілими, ніж багато політиків та політичних технологів, які працювали із «Україною – Вперед!». Люди навчилися відрізняти «проєкти-пустушки» та технологічні проєкти від реальних політичних партій. Тому сьогодні «Україні – Вперед!» варто зосередитися на розбудові партійної структури, реальній роботі із електоратом, проведенні своїх представників до влади на місцевих виборах.

Ігор Когут: Лише за умови продовження діяльності в режимі опозиції.

Світлана Конончук: Ні. Вона виявила свій характер як суто передвиборчого проєкту. За нею немає ідеології, організації, потенціалу. Але, можливо, свою роль донора або спойлера цей проєкт виконав. У цьому питанні важливо знати задум ініціаторів проєкту, який так чітко і не окреслився.

Євген Копатько: Боюсь, что нет.

Володимир Кіпень: Я не бачу особливого майбутнього у даного проєкту.

Михайло Міщенко: Думаю, що значної підтримки виборців ця політична сила не матиме.

Ростислав Павленко: Ні.

Олександр Резнік: У цьому вигляді не зможе.

Олександр Стегній: Зрозуміло, питання до самих лідерів партії, їхнього бачення свого політичного майбутнього і, головне, місця в

системі координат «влада-опозиція». У випадку політичної мімікрії це питання виглядає суто формальним.

Василь Стоякін: Теоретично так. Практично це вимагає запрошення фахівців з політичних технологій і послаблення амбіцій самої Королівської, яка хоче особисто всім керувати.

Юлія Тищенко: Складно сказати. Все залежатиме від ресурсів, втім, Королівська зараз розкручений лідер, вона не може просто піти.

Володимир Фесенко: У цієї партії в тому вигляді, в якому вона була на виборах-2012, майбутнього немає. А ось у Н. Королівської воно може бути, якщо вона не гратиме роль «політичного манекена», а знов стане живою і реальною політичною фігурою, наприклад, повернеться до підприємницького руху або очолить непарламентські опозиційні ініціативи з конкретних питань соціально-економічної політики. Після парламентських виборів Н. Королівська стала одною з найбільш впізнаваних політичних фігур з власним президентським рейтингом. А це непоганий стартовий капітал у великій політиці.

Павло Фролов: Не думаю, що це можливо, оскільки протягом кампанії у партії та її лідера склався негативний імідж, і змінити його буде надзвичайно важко.

Валерій Хмелько: Це важко собі уявити.

7. Блок «Наша Україна» у 2002 році посів перше місце на виборах, набравши 23.6%, у 2006 р. – 13.95% голосів, у 2007 р. – 14.1%. А на виборах-2012 партія «Наша Україна» на чолі з Віктором Ющенком (1-й тур президентських виборів 2004 р. – 39.9%, 2010 р. – 5.45%) набрала трохи більше 1%.

7.1. Що стало головними чинниками провалу партії «Наша Україна» на виборах-2012?

Тарас Березовець: Кінець кар'єри Ющенка. Підігривання владі та критика з боку НУ ув'язненої Тимошенко.

Андрій Биченко: Ющенко.

Костянтин Бондаренко: Нерозуміння Віктором Ющенком невідповідності його особи і його політичної сили повістці денній та завданням кампанії, невміння критично оцінити причини своїх невдач.

Олександр Вишняк: Українці народ бідний, але гордий, секунд-хенду не купують.

Олексій Гарань: Провал «Нашої України» – це провал, безумовно, Ющенка, це провал його політики, все це передбачувало. «Наша Україна» втратила підтримку виборців: найбільший успіх (25%) був на виборах 2002 року, зараз 1%, це – вирок виборців цій політиці та позиції Ющенка, який фактично підіграє нинішній владі, всі в цьому вже розібралися. Залишився 1% тих, хто так не вважає. Тобто ця партія лише підіграла нинішній владі, в черговий раз Ющенко це зробив. Для нас це приклад того, як можна проголошувати красиві гасла, а реально підігравати тим, хто насправді виступає за антиукраїнську політику.

Ігор Жданов: Майже повна відсутність критики влади та чинного президента Віктора Януковича. Відверта технічна роль, яку ця партія відіграла на виборах, виступаючи «спойлером» опозиції та запеклим особистим критиком Ю. Тимошенко. Фактично партія та її лідер Віктор Ющенко поставили себе на один рівень із Калашніковим, Богословською та іншими маргінальними політиками, асоціювали себе із брудними технологіями, «чорнухою». В провалі партії винен особисто В. Ющенко, який не захотів привносити в неї реальні зміни, нову свіжу кров, що асоціювалися б із постаттю Наливайченка та відходом самого экс-президента від будь-яких посад в «Нашій Україні». Надзвичайно негативний рейтинг В. Ющенка, який став ще більшим після того, як він сприяв обранню В. Януковича та зайнявся щоденною дискредитацією ув'язненої Юлії Тимошенко, став смертельним вироком для «Нашої України».

Ігор Когут: Ющенко.

Світлана Конончук: Неготовність В.Ющенка визнати власні прорахунки у втраті історичного шансу на зміни в Україні європейського характеру, колабораціонізм з тими силами, які він сам називає супротивними його політиці.

Євген Копатько: Первое – этот провал был раньше, что было подтверждено уходом с политической арены Виктора Ющенко. Второе – раскладна электората Ющенко по другим политическим силам, в частности на «Батьківщину», «УДАР» и частично «Свободу». Причем всех основных политических игроков, которые сейчас присутствуют во многих из них, ввел в политику Виктор Андреевич. Ну, а они оказались мало благодарные ему как человеку, который привел их в политику. Это часть конфликта в перераспределении отношений внутри оппозиционного лагеря тех сил, которые себя считают национал-демократическими.

Володимир Кіпень: Відсутність електорального ресурсу. Ця політична сила свій ресурс повністю вичерпала на рівні 2010 року.

Михайло Міщенко: В. Ющенко зараз сприймається більшістю тих, хто голосував раніше за нього і його політичну силу, як зрадник ідей і принципів, які він проголошував.

Ростислав Павленко: Відсутність будь-якої роботи над помилками.

Олександр Резнік: Присутність у списку В.Ющенка.

Олександр Стегній: Ніякого провалу не було, оскільки після провалу підтримки Президента В. Ющенка його політична партія фактично автоматично відійшла в далекий андеграунд. Тому не було жодних серйозних підстав сподіватися на проходження до нового парламенту.

Василь Стоякін: Ющенко.

Юлія Тищенко: Смерть цієї політичної партії, вона видахлась, розчарування в лідері, непрозорість, чвари.

Володимир Фесенко: Остаточний занепад авторитету і популярності В.Ющенка. Це відбулося ще до початку виборчої кампанії. У цієї партії не було жодних шансів на подолання виборчого бар'єру.

Павло Фролов: Найголовніша причина полягає в негативному іміджі Віктора Ющенка. Неefективною була й ставка на мовне питання у рекламній кампанії

Валерій Хмелько: Думаю, головним чинником була політична поведінка Ющенка після виборів 2007 року.

7.2. Чи зможе партія повернутися у вищу лігу української політики? Якщо «так» – то за яких умов?

Тарас Березовець: Не зможе.

Андрій Биченко: Ні.

Костянтин Бондаренко: Єдина умова повернення партії у вищу лігу – це повернення у політику самого Ющенка. Умовно: призначення Ющенка, скажімо, прем'єр-міністром – це стрімке нарощування можливостей для його партії.

Олександр Вишняк: Мертві не воскресають.

Олексій Гарань: Я не бачу у такої партії якоїсь перспективи. Ще кілька років тому були можливі схеми модернізації партії, однак вона постійно втрачала цю змогу. Я не розумію, для чого потрібно було включати №3 одіозного Івченка, відомого своїми корупційними діями, на прізвисько «Льоша-мерседес».

Ігор Жданов: «Наша Україна» вже не зможе повернутися на політичну арену. Цей бренд було остаточно дискредитовано на цьогорічних парламентських виборах. Для свідомої частини населення, для базового регіону партії на Заході – «Наша Україна» асоціювалася із технічною партією, яка працювала на владу, щоб відібрати голоси у реальної опозиції. Від такого політичного клейма вже неможливо позбавитися. Єдиний вихід – це самоліквідації партії, або її кардинальний ребрендинг зі зміною назви та повної зміни керівництва. Доки

партія асоціюватиметься із Віктором Ющенком, в неї не буде майбутнього, і вона буде маргіальною політичною силою.

Ігор Когут: Шансів дуже мало.

Світлана Конончук: Можливо, вона буде реанімуватися поступово на місцевому рівні, але чинників проти її повернення у вищу лігу більше, ніж за це.

Євген Копатько: Нет.

Володимир Кіпень: Є великі сумніви щодо перспектив «Нашої України», йдучи зараз під знаком экс-президента Віктора Ющенка, вона не матиме перспективи. Розчарування все ще переслідуватиме цю політичну силу пов'язану, з цим іменем довгий час.

Михайло Міщенко: Не може.

Ростислав Павленко: Відставка В.А.Ющенка і кропітка робота з цільовими аудиторіями... якщо хтось ще буде спроможний це оплатити.

Олександр Резнік: Малоімовірно.

Олександр Стегній: Питання доцільніше ставити в іншій площині: «Чи реально побачити на чолі цієї партії іншу людину?». Як на мене, виглядає цілком риторично, а відтак і зрозуміле майбутнє самої партії.

Василь Стоякін: Ні. Навіть якщо позбудеться Ющенка.

Юлія Тищенко: Навряд чи, можливо, в іншій партійній іпостасі.

Володимир Фесенко: Ні. Віктор Ющенко і «Наша Україна» – вчорашній день української політики. Вони не вписались у сучасні політичні реалії, нема їм місця і в різних проєкціях майбутньої української політики. Віктор Ющенко остаточно втратив свій шанс у 2005–2009 рр.

Павло Фролов: В принципі можливе навіть неможливе. У даному разі це можливе лише за умови кардинального оновлення обличчя партії та копіткої роботи із партійного будівництва.

Валерій Хмелько: Це важко собі уявити.

8. Чим, на Вашу думку, парламентські вибори-2012 відрізняються від виборів-2007 року? (Зазначте три основні відмінності)

Тарас Березовець:

- 1) Поява реальної третьої сили («Свобода», «УДАР»).
- 2) Голосування насамперед за ідеологічним мотивом.
- 3) Радикалізація правого і лівого полів.

Андрій Биченко:

- 1) Мажоритарною частиною.
- 2) Результатом «Свободи».

Костянтин Бондаренко

- 1) Умовами (наявність економічної кризи).
- 2) Законодавчими основами (змішана система на протиположності пропорційній у 2007 році).
- 3) Наявністю стабільної влади в країні та єдиного центру ухвалення рішень.

Олександр Вишняк:

- 1) Виборчою системою.
- 2) Тотальним підкупом.
- 3) Фальсифікацією результатів.

Олексій Гарань:

Насамперед відрізняється змішаною системою, спрямованою на те, щоб дати правлячій партії перевагу. На жаль, в цілому можна говорити, що це спрацювало, а вибори були, звичайно, найбруднішими, починаючи з 2004 року. І вибори якраз показали, що, на жаль, Партія регіонів не змінилася, це – партія адміністративного тиску, фальсифікацій, маніпуляцій, дуже безсоромних і нахабних.

Ігор Жданов:

1) Основна відмінність – це виборча система. Як довели нинішні вибори, кращим для України та розвитку української демократії є пропорційні вибори, вони виключають змагання гаманців, масовий підкуп виборців, використання бюджетних коштів в інтересах окремих депутатів, масові фальсифікації, затягування із встановленням результатів виборів, тотальне використання адмінресурсу, який ми побачили на мажоритарних округах в 2012 році. Єдине, що потрібно врахувати, що вибори за пропорційною системою повинні відбуватися із відкритими регіональними списками.

2) За підсумками виборів до ВР вперше потраплять абсолютно нові для парламенту політичні сили «УДАР» і «Свобода», що, безумовно, вплине на деяке оновлення політичного поля. Однак потрібно зазначити, що 5%-й прохідний бар'єр, встановлений на виборах 2012 року, є кроком назад порівняно із 2007-м. Такий високий прохідний бал загалом не сприяє оновленню ВР та української політики. Оптимальним для України є все ж таки 3%-й бар'єр, який існував у 2007-му році.

3) Третя відмінність – це недемократичність проведення самих виборів. Парламентські вибори 2006-го та 7-го, які проводилися по-маранчевою командою були зразковими, європейськими і найбільш демократичними виборами за всю історію незалежності України. Вони проходили за рівного доступу усіх політичних сил до ЗМІ, прозоро, та на конкурентній основі, практично без фальсифікацій. Також на виборах 2006–2007-го року було майже повністю нейтралізовано такі негативні явища, як підкуп виборців та адміністративний ресурс.

Вибори 2012-го, на жаль, стали кроком назад, це одні з найбрудніших та недемократичних виборів, які тільки проходили в Україні на всіх етапах виборчої кампанії. Це тривожний сигнал, оскільки чинна влада вже вдруге поспіє після скандальних місцевих виборів 2010 року не змогла забезпечити високих демократичних та європейських стандартів проведення виборів.

Ігор Когут:

- 1) Недовіра до чесності виборів.
- 2) Велика залученість адміністративного ресурсу.
- 3) Відсутність програмних дебатів.

Світлана Конончук:

1) У політиці з'явилися дві нові активні сили. За результатами виборів 2007 року, суттєвого оновлення на рівні гравців не відбулося.

2) Вищий рівень готовності політичних гравців відстоювати волевиявлення виборців і протистояти фальшуванню.

3) Високий рівень підкупу виборців, у т.ч., за рахунок використання бюджетних коштів.

Євген Копатько:

- 1) Мы опять вернулись к смешанной системе.
- 2) Были более жесткие выборы на мажоритарных округах.

- 3) Более сложные социально-политические ситуации, социально-экономические особенности и последствия.

Володимир Кіпень:

- 1) Зміна правил гри під інтереси партії влади.
- 2) Вибори були справді дуже брудні, особливо те, що стосується саме мажоритарного сектору цієї кампанії
- 3) Поява двох надзвичайно цікавих новачків у рамках цієї кампанії – партії «УДАР» і «Свободи».

Михайло Міщенко:

- 1) Значно більші масштаби застосування адміністративного ресурсу.
- 2) Підкуп виборців кандидатами-мажоритарниками.
- 3) Очевидні спроби фальсифікації виборів у частині мажоритарних округів.

Ростислав Павленко:

- 1) Повернення до змішаної системи.
- 2) Повернення до масового підкupu виборців і нерівності можливостей під час кампанії.
- 3) Повернення масових фальсифікацій при визначенні результатів.

Олександр Резнік:

- 1) Змішана виборча система.
- 2) Застосування адмінресурсу.
- 3) Ув'язнення політичних лідерів.

Олександр Стегній:

- 1) Іншою законодавчою базою.
- 2) Похідною зміни законодавчої бази стала відкрита боротьба в окремих одномандатних округах.
- 3) Перемога кандидатів від влади в більшості одномандатних округів, що в кінцевому результаті вирішальним чином визначило загальний успіх Партії регіонів.

Василь Стоякін:

- 1) Виборча система, виборче законодавство.
- 2) Політична ситуація (2007 року ПР не була «партією влади» в повному сенсі).
- 3) Неучасть в кампанії Януковича, Тимошенко і Луценка.

Юлія Тищенко:

- 1) Система виборів. 2) Більше адміну.
- 3) Більше корупції.

Володимир Фесенко:

- 1) Поверненням до змішаної виборчої системи, що суттєво змінило формат, характер і зміст виборчої кампанії, зокрема кардинально посилило вплив адміністративного і фінансового ресурсу в мажоритарній складовій виборчої кампанії.
- 2) Консолідацією адміністративного ресурсу (на виборах 2007 року він був розпорошений) і масовим підкупом виборців.
- 3) У виборах-2012 не брала прямої безпосередньої участі Юлія Тимошенко.
- 4) Підвищеною увагою до виборів-2012 міжнародного співтовариства, що обумовлено суперечливими тенденціями у внутрішній політиці України, ув'язненням деяких опозиційних лідерів, побоюваннями щодо зростання авторитарних тенденцій в Україні.

Павло Фролов:

- 1) Розчаруванням та зневірою в основних політичних гравцях, зниженням рівня електоральної активності;
- 2) Радикалізацією політичних настроїв та поведінки, демонстрацією готовності до силових сценаріїв;
- 3) Посиленням запиту на політичні проекти, альтернативні партії влади, їх розмаїттям.

Валерій Хмелько:

- 1) Застосування мажоритарних округів і нових методів перекидання результатів виборів у таких округах.
- 2) Поява досить популярної нової політичної сили – партії «УДАР Віталія Кличка».
- 3) Помітне поширення популярності ідеологічно акцентованих партій і правого, і лівого ухилів.

9. Чим, на Вашу думку, діяльність новообраної Верховної Ради відрізнятиметься від діяльності Верховної Ради попереднього скликання (зазначте три основні відмінності).

Тарас Березовець:

- 1) Рада буде розпущена достроково.
- 2) З'являться нові непартійні депутатські групи (Порошенка, Жеваги, Пінчука, Фірташа).
- 3) Зменшення ролі ВР в цілому, втрата інтересу до неї з боку суспільства.

Андрій Биченко: Нічим.

Костянтин Бондаренко:

- 1) Наявність порівняно великих фракцій та відносно проблематичної більшості.
- 2) Наявність гостро антагоністичних політичних сил.
- 3) Наявність «болота» з числа мажоритарників та представників великого бізнесу.

Олександр Вишняк:

- 1) У ПР не буде ручної більшості.
- 2) Буде ще більше протистояння та блокування.
- 3) Дуже важко проходитимуть закони про «рехворми».

Олексій Гарань: Можна порівняти з тим, що відбувалося в Україні після виборів 2002 року. Спочатку влада сколює провладну більшість за рахунок так званих незалежних. Партія регіонів не набрала більшості сама по собі, вона сколює більшість за рахунок незалежних, а повернення до старої редакції Конституції означає, що не потрібно створювати формальної більшості, тобто це буде якась ситуативна більшість. В цьому є відмінність. А те, що відбуватиметься далі, нагадуватиме те, що відбувалося напередодні президентських виборів 2004 року. В міру наближення виборів 2015 року, коли стане зрозуміло, хто є основним суперником Януковича і що нинішній президент може програти, тоді в самій Верховній Раді почнуться відцентрові тенденції. І ті самі «незалежні» почнуть розкладати яйця в різні кошики, ситуація почне диференціюватися. А якщо в 2015 році перемагає інший кандидат, кандидат опозиційний, то ця Верховна Рада переформатується під переможця.

Ігор Жданов:

- 1) Партія регіонів вже не зможе так вільно почуватися у ВР, як це було до цього часу, штампуючи закони за помахом руки депутата Чечетова. Вона перебуватиме під постійним тиском трьох опозиційних фракцій, які чисельно переважатимуть фракцію ПР.
- 2) Партії регіонів потрібно буде домовлятися з усіх ключових питань із союзниками з числа комуністів та мажоритарними депутатами. Щоразу ціна питання ростиме, а перед президентськими виборами багато мажоритарників взагалі можуть переорієнтуватися на

опозицію або обрати нейтральну позицію.

- 3) Ми побачимо спробу опозиції привнести нову якість в діяльність ВР. Опозиція пробуватиме, як і обіцяла перед виборами, вести себе, як належить європейськими політиками. В першу чергу це стосується персонального голосування, недопущення появи «тушок» у своїх лавах, звітування за витрати тощо. Водночас ПР працюватиме по-старому. Тобто ми станемо свідками ще й світоглядної конкуренції у ВР, конкуренції європейських цінностей та старих радянських, номенклатурних і олігархічних підходів до політики.

Ігор Когут:

- 1) Велика кількість нових депутатів, які не мають бізнес-інтересів і уяви про законодавчу роботу та представницький характер парламенту, вплине на перші сесії.
- 2) Менше керована більшість.
- 3) Нездатність ухвалювати принципові рішення (компроміси неможливі).

Світлана Конончук:

- 1) По суті нічим, але буде більше політичних торгів для деяких законопроектів, що ускладнить процес ухвалення рішень.
 - 2) Буде вищий ступінь радикалізації на рівні поведінки парламентських суб'єктів та політизації питань ідентичності
 - 3) Підвищиться рівень популістичності в політичній пропозиції.
- Смисли подальшого руху народжуватимуться поза Верховною Радою.

Євген Копатько:

Основные отличия нельзя назвать, пускай она начнет работать. Но:

- 1) Заход мажоритарщиков и позиционирование мажоритарных кандидатов.
- 2) Более высокий потенциал конфликтности изначально заложены.
- 3) Больше рисков, связанных с уровнем стабильности. Расшатывание ситуации может привести к очень тяжелому политическому кризису.

Володимир Кіпень:

- 1) Більшою визначеністю в рамках протистояння між провладними силами і опозицією.
- 2) Більшою самостійністю парламенту порівняно з абсолютно ручним парламентом ми-

ВИБОРИ В ОПИТУВАННЯХ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

Україна напередодні парламентських виборів: громадська думка населення України березень – квітень 2012

Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» з 30 березня по 4 квітня 2012 року. Було опитано 2009 респондентів віком від 18 років у всіх областях України, Києві та АР Крим за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками. Вибірка опитування будувалася як стратифікована,

багатоступенева, випадкова із квотним відбором респондентів на останньому етапі. Опитування здійснювалося у 132 населених пунктах (із них 79 міських та 53 сільських поселень). Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95.

Фінансування опитування здійснювалося проектом UNITER.

1. Чи збираєтеся Ви взяти участь у виборах до Верховної Ради, які мають відбутися 28 жовтня 2012 року?

1 – Безумовно, так	43,1
2 – Скоріше, так	34,5
3 – Скоріше, ні	8,0
4 – Точно, ні	9,4
5 – Важко сказати	5,0
Не відповіли	0,1

нулого зразка, зробленим під банальне кнопкодавство для затвердження рішень президентської команди.

- 3) Загрозою меншої компетентності значної кількості новообраних з депутатського корпусу.

Михайло Міщенко:

- 1) Вищий рівень конфліктності.
- 2) Нижчий рівень керованості.

Ростислав Павленко:

- 1) Наявністю ситуативного мажоритарного блоку.
- 2) Поступовим погіршенням керованості з боку Банкової із наблизженням президентських виборів.
- 3) Вищим емоційним градусом суперечок і баталій.

Олександр Резнік:

- 1) Новообрана Верховна Рада буде скандальною (наявність політичних сил з ворожими ідеологіями).
- 2) Новообрана Верховна Рада буде яскравішою (наявність більшої кількості нових, невідомих облич).
- 3) Новообрана Верховна Рада буде більш суб'єктною і незалежною від Банкової (особливо напередодні президентських виборів 2015 року).

Олександр Стегній:

- 1) Спробою Партії регіонів самотужки набрати парламентську більшість.
- 2) Протистоянням ідеологічних супротивників: Свобода vs КПУ.
- 3) Пошуком серед нових облич претендентів на президентські вибори 2015 року, насамперед серед нових політичних сил в парламенті.

Василь Стоякін:

- 1) Різне законодавство (ВР минулого скликання більшу частину часу мала інші повноваження та іншу структуру).
- 2) Різні завдання (ВР минулого скликання більшу частину часу мала завданням послабити кризові явища, перед цією Радою стоїть завдання посилити кризу – адже і ліберальні реформи, і політика опозиції призведе тільки до цього).

- 3) Завдяки наявності мажоритарної складової і нових завдань, що стоять перед політичними партіями, ця Рада (точніше – її депутати) активніше працюватиме на макрорівні, стане ближче до виборців.

Юлія Тищенко:

- 1) Більш виразною опозицією, спробою зробити діяльність ефективнішою, більше протистоянь.
- 2) КПУ використовуватиме свою «золоту акцію» активніше.
- 3) Позичування партій до президентських виборів.

Володимир Фесенко:

- 1) У Верховній Раді 7-го скликання не буде стійкої і стабільної парламентської більшості (на відміну від ВР зразка 2010–2012 рр.).
- 2) Нова Верховна Рада народжується з численними родовими травмами та ознаками недостатньої легітимності, що викликати сумніви в її життєздатності (хоча її попередниці також передірали дочасну кончину, а вона пропрацювала навіть на рік більше планового терміну повноважень).
- 3) Нова Верховна Рада буде більш конфліктною та більш ідеологічно поляризованою.

Павло Фролов:

- 1) Ця Рада буде агітаційним майданчиком для наступних президентських виборів.
- 2) Продуктивність діяльності парламенту зменшиться через посилення політичного протистояння, бійки і т.п.
- 3) Посилиться непрогнозованість діяльності парламенту.

Валерій Хмелько: У політологічних питаннях експертом себе не вважаю.

2. Якщо Ви не збираєтесь брати участі у виборах, то чому? (не більше двох основних причин) % опитаних, які не відповіли, що збираються взяти участь у виборах

1 – У мене не буде такої можливості (проживаю не за місцем реєстрації, у день голосування буду зайнятий тощо)	2,9
2 – Мені байдужі ці вибори, бо моє життя від них аж ніяк не залежить	13,8
3 – Я не бачу жодного кандидата чи партію, за яких було б варто голосувати	39,0
4 – Вибори нічого не змінять, бо Верховна Рада насправді нічого не вирішує	18,7
5 – Мене взагалі не цікавить політика	19,1
6 – Не вірю, що вибори будуть проведені чесно	21,7
7 – Інше	3,2
8 – важко сказати	4,5

3. Якщо Ви збираєтесь брати участь у виборах, то чому? (не більше двох основних причин) % опитаних, які відповіли, що збираються взяти участь у виборах

1 – Участь у виборах – обов'язок кожного громадянина	45,2
2 – Я звик до участі у виборах	18,3
3 – Серед кандидатів та партій є ті, яких мені хотілося б підтримати	22,1
4 – Участь у виборах – це можливість вплинути на ситуацію у моєму місті (селі)	10,7
5 – Не хочу, щоб моїм голосом скористався хтось інший	33,8
6 – Мені цікаво узяти участь у цих «змаганнях» — хто перемаже?	4,4
7 – Інше	0,0
8 – Важко сказати	1,1

4. Якби найближчим часом відбувалися вибори до Верховної Ради України і до виборчого бюлетеня були включені такі партії, за яку партію Ви б проголосували? (одна відповідь)

	% усіх	% тих, хто має намір взяти участь у виборах
Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (Ю.Тимошенко)	13,5	16,8
Всеукраїнське об'єднання «Свобода» (О.Тягнибок)	2,5	3,0
Комуністична партія України (П.Симоненко)	4,4	5,6
«Народна самооборона» (Ю.Луценко)	0,6	0,6
Народна партія (В.Литвин)	0,6	0,7
Народний Рух України (Б.Тарасюк)	0,3	0,4
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	1,2	1,4
Партія регіонів (М.Азаров, С.Тігіпко)	19,5	24,5
Партія «УДАР Віталія Кличка»	7,4	9,0
Політична партія «Громадянська позиція» (А.Гриценко)	2,8	3,5
Політична партія «Наша Україна» (В.Ющенко)	0,5	0,6
Політична партія «Фронт змін» (А.Яценюк)	9,5	11,9
Прогресивна соціалістична партія України (Н.Вітренко)	0,5	0,7
Радикальна партія Олега Ляшка	0,3	0,3
Соціалістична партія України (О.Мороз)	0,3	0,4
Українська народна партія (Ю.Костенко)	0,3	0,4
Голосував би за іншу партію	2,4	2,6
Не брав би участі в голосуванні	14,9	—
Важко відповісти	18,5	17,8

4.1 Зараз точиться чимало розмов про те, що опозиції варто об'єднатися і йти на парламентські вибори єдиним списком. Як Ви вважаєте, чи варто опозиції це робити і яке об'єднання було б найбільш ефективним?

1 – Найбільш ефективно, щоб усі опозиційні сили йшли разом – «Батьківщина», «Фронт змін», «Свобода», «УДАР» та інші	22,2
2 – Найбільш ефективно, щоб об'єдналися разом лише «Батьківщина» і «Фронт змін»	8,2
3 – Краще, щоб опозиційні сили, які можуть здолати 5%, йшли на вибори окремо і вже потім об'єдналися	11,3
4 – Мені байдуже, як опозиція йтиме на вибори	44,7
5 – Важко відповісти	13,6

5. Як Ви гадаєте, чи допоможуть вибори до Верховної Ради поліпшити ситуацію в Україні?

1 – Так, вибори дадуть змогу поліпшити ситуацію	30,6
2 – Вибори нічого не змінять	42,7
3 – Вибори лише погіршать ситуацію	6,0
4 – Важко сказати	20,7

6. Як Ви вважаєте, чи вплине Ваша особиста участь у виборах Верховної Ради чи відмова від участі на ситуацію в Україні?

1 – Безперечно, вплине	13,2
2 – Певною мірою вплине	38,1
3 – Ніяк не вплине	39,2
4 – Важко сказати	9,4

7. Як, на Вашу думку, пройдуть вибори?

1 – Пройдуть чесно, без підтасувань	5,8
2 – Будуть окремі порушення, але вони істотно не вплинуть на загальний результат	24,1
3 – Припускаю, що результати можуть бути перекручені	37,1
4 – Впевнений, що обов'язково все буде підтасовано	24,0
5 – Важко відповісти	9,0

8. Як відомо, іноді на виборах виборцям пропонують гроші за голосування за певного кандидата чи партію. Як Ви до цього ставитеся?

1 – Однозначно засуджую, не можна продавати свій голос	56,1
2 – Загалом ставлюся негативно, але з розумінням – усякі бувають у людей ситуації	26,8
3 – Ставлюся позитивно, чому б людям не заробити?	10,6
4 – Важко сказати	6,6

9. А Ви особисто готові продати свій голос за гроші? (одна відповідь)

1 – Безумовно, ні	73,0
2 – Безумовно, так – за будь-кого і за будь-які гроші	1,7
3 – Так, але якщо буде влаштовувати сума	8,2
4 – Так, якщо я все одно збирався голосувати за цього кандидата (партію)	7,7
5 – Важко сказати	9,4

10. А за яку саме реальну суму Ви готові продати свій голос на виборах?

1 – Мій голос не продається в принципі	74,8
2 – За 50 гривень	0,7
3 – За 51-100 гривень	0,7
4 – За 101-200 гривень	1,3
5 – За 201-300 гривень	2,2
6 – За 301-500 гривень	4,1
7 – Більше 500 гривень	12,3
Не відповіли	3,8

11. Вже зараз деякі з майбутніх кандидатів у депутати працюють на округах, де збираються обиратися – роздають продуктові набори, ліки тощо. Як Ви особисто до цього ставитеся?

1 – Якщо отримаю таку допомогу, то й проголосую за цього кандидата	4,2
2 – Допомогу візьму, але на моє голосування це не вплине	32,2
3 – Це не допомога, а підкуп, і «допомогу» не візьму, і за такого кандидата не голосуватиму	50,8
4 – Важко сказати	12,9

12. Як Ви вважаєте, діяльність яких спостерігачів на виборах була б найбільш корисна? (зазначте усі варіанти, які вважаєте потрібними)

1 – Українських спостерігачів від партій та кандидатів	34,1
2 – Українських спостерігачів від громадських організацій	35,2
3 – Міжнародних західних спостерігачів	40,1
4 – Міжнародних спостерігачів від країн СНД (Росії, Білорусі та ін.)	20,5
5 – Від усіх спостерігачів немає жодної користі	21,2
6 – Важко сказати	10,7

13. Чи знаєте Ви, що у Верховній Раді зареєстровано законопроект про встановлення на виборчих дільницях камер спостереження під час парламентських виборів?

1 – Так, знаю	28,7
2 – Ні, не знаю	71,0
Не відповіли	0,2

14. Наскільки Ви згодні з наступними твердженнями стосовно можливих наслідків встановлення камер спостереження на виборчих дільницях?

(оцініть свою згоду чи незгоду у балах, від «1» – «зовсім не згоден» до «5» – «повністю згоден»)

Дайте відповідь по кожному рядку	Зовсім не згоден	Переважаю не згоден	Важко сказати, згоден чи ні	Переважаю згоден	Повністю згоден	Не відповіли	Середній бал
14. Камери спостереження дозволять спостерігати за роботою членів виборчих комісій і за ситуацією на виборчій дільниці загалом	3,0	6,9	16,8	47,6	25,6	0,1	3,86
15. Камери спостереження – це кращий засіб зробити процес голосування більш прозорим	5,9	10,8	26,5	40,0	16,7	0,1	3,51

Продовження таблиці ▶

Дайте відповідь по кожному рядку	Зовсім не згоден	Переважаю не згоден	Важко сказати, згоден чи ні	Переважаю згоден	Повністю згоден	Не відповіли	Середній бал
16. Камери спостереження встановлять, щоб дізнатися, хто і як проголосував	11,6	21,6	35,1	24,5	6,9	0,2	2,93
17. Камери встановлять для того, щоб вплинути на голосування виборців	14,6	31,5	34,0	15,4	3,9	0,6	2,62
18. Камери спостереження встановлять для того, щоб залякати виборців	24,3	33,6	26,2	12,2	3,5	0,2	2,37
19. Камери спостереження можуть налякати особисто мене як виборця	38,7	32,5	18,6	7,7	2,2	0,3	2,02
20. Камери спостереження дадуть змогу комусь добре заробити на придбанні і встановленні цього обладнання	3,4	5,5	22,7	33,3	34,9	0,1	3,91

21. Чи Ви згодні з тим, що вибори в Україні є реальним механізмом впливу громадян на владу?

1 – Зовсім не згодний	20,8
2 – В основному не згодний	25,4
3 – Важко сказати, згодний чи ні	21,3
4 – В основному згодний	28,4
5 – Повністю згодний	4,0

22. Що заважає виборам в Україні стати механізмом демократичної участі громадян у державних справах? (азначте всі чинники, які Ви вважаєте найбільш важливими)

1 – Невідповідність проведення виборів демократичним стандартам	30,1
2 – Формування виконавчої влади не за результатами виборів	30,8
3 – Невиконання тими, кого обрали, своїх виборчих обіцянок	59,0
4 – Відсутність постійного громадського контролю за обраною владою	38,3
5 – Неконкретність виборчих програм	22,7
6 – Низька якість тих, з кого доводиться обирати на виборах – кого б не обрали, краще не буде	44,6
7 – Невимогливість громадян до своїх обранців, пасивність	28,9
8 – Інше	1,2
9 – Ніщо не заважає, вибори в Україні є реальним механізмом участі населення у справах держави	2,4
10 – Важко сказати	7,5

23. Чи знаєте Ви про створення громадського руху «Чесно», який ставить на меті оцінку кандидатів у депутати на відповідність певним вибраним критеріям (особисте голосування, причетність до корупції та інші)?

1 – Так, я про це знаю	5,0
2 – Щось про це чув	18,7
3 – Нічого про це не знаю	76,3

24. Як Ви вважаєте, чи потрібна така діяльність громадських організацій, які надаватимуть виборцю інформацію про кандидатів у депутати?

1 – Так	61,1
2 – Ні	15,9
3- важко сказати	23,0

25. А Ви особисто зважатимете на інформацію про кандидатів, яку надаватиме рух «Чесно»?

1 – Так, і це вплине на мій вибір	21,3
2 – Так, цікаво, але важко сказати, чи це позначиться на моєму виборі	47,5
3 – Ні, мені це не цікаво	23,9
4 – Я взагалі не збираюся брати участі у виборах	7,4

26. Чи проголосуєте Ви за кандидата, про якого знатимете, що він задіяний у корупції, але дещо робить для Вашого округу? (наприклад, допоміг з ремонтом школи, роздає допомогу бідним тощо)

1 – Ні, не проголосую	64,4
2 – Можу проголосувати	20,7
3 – Важко сказати	14,9

27. Чи проголосуєте Ви за партію, у списку якої будуть кандидати, задіяні у корупційних діях?

1 – Ні, не проголосую	73,6
2 – Можу проголосувати	11,6
3 – Важко сказати	14,8

Україна напередодні парламентських виборів: громадська думка населення України травень – червень 2012

Дослідження проведено соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» з 31 травня по 6 червня 2012 року. Було опитано 2009 респондентів віком від 18 років у всіх областях України, Києві та АР Крим за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками. Вибірка опитування будувалася як стратифікована,

багатоступенева, випадкова із квотним відбором респондентів на останньому етапі. Опитування здійснювалося у 132 населених пунктах (із них 79 міських та 53 сільських поселень). Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95.

Фінансування опитування здійснювалося проектом UNITER.

1. Чи збираєтеся Ви взяти участь у виборах до Верховної Ради, які мають відбутися 28 жовтня 2012 року?

Безумовно, так	38,0
Скоріше, так	36,1
Скоріше, ні	8,4
Точно, ні	11,7
Важко сказати	5,7

2. Якби найближчим часом відбувалися вибори до Верховної Ради і до виборчого бюлетеня були включені такі партії, за яку партію Ви б проголосували? (одна відповідь)

	% усіх	% тих, хто має намір взяти участь у виборах
Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (Ю.Тимошенко, А.Яценюк)	20,4	25,6
Всеукраїнське об'єднання «Свобода» (О.Тягнибок)	2,9	3,1
Комуністична партія України (П.Симоненко)	5,6	7,1
Народна партія (В.Литвин)	0,9	1,0
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	3,8	4,6

Продовження таблиці ►

	% усіх	% тих, хто має намір взяти участь у виборах
Партія регіонів (М. Азаров, С.Тігіпко)	21,5	27,6
Партія «УДАР Віталія Кличка»	7,8	9,7
Політична партія «Громадянська позиція» (А.Гриценко)	2,0	2,6
Радикальна партія Олега Ляшка	0,4	0,4
Соціалістична партія України (О.Мороз)	0,6	0,3
Голосував би за іншу партію	2,5	2,6
Не брав би участі в голосуванні	14,9	-
Важко відповісти	16,6	15,4

2-а. Якби найближчим часом відбувалися вибори до Верховної Ради і до виборчого бюлетеня були включені такі партії, за яку партію Ви б проголосували?, % усіх опитаних *

	Травень 2011 р.	Березень-квітень 2012 р.	Квітень 2012 р.	Травень-червень 2012 р.
Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (Ю.Тимошенко, А.Яценюк)**	13,4	13,5	19,6	20,4
Всеукраїнське об'єднання «Свобода» (О.Тягнибок)	3,6	2,5	3,9	2,9
Єдиний Центр (В.Балога)	0,2	—	—	—
Комуністична партія робітників і селян (Л.Грач)	0,1	—	—	—
Комуністична партія України (П.Симоненко)	3,1	4,4	5,5	5,6
«Народна самооборона» (Ю.Луценко)	0,5	0,6	—	—
Народна партія (В.Литвин) ***	1,3	0,6	1,1	0,9
Народний Рух України (Б.Тарасюк)	0,1	0,3	—	—
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	—	1,2	4,0	3,8

Продовження таблиці ►

	Травень 2011 р.	Березень-квітень 2012 р.	Квітень 2012 р.	Травень-червень 2012 р.
Партія регіонів (М.Азаров, С.Тігіпко)****	16,5	19,5	16,6	21,5
Партія «УДАР Віталія Кличка»	3,1	7,4	8,5	7,8
Політична партія «Громадянська позиція» (А.Гриценко)	1,9	2,8	2,3	2,0
Політична партія «За Україну!» (В.Кириленко)	0,3	–	–	–
Політична партія «Наша Україна» (В.Ющенко)	1,2	0,5	–	–
Політична партія «Сильна Україна» (С.Тігіпко)	5,3	–	–	–
Політична партія «Фронт змін» (А.Яценюк)	7,0	9,5	–	–
Прогресивна соціалістична партія України (Н.Вітренко)	0,5	0,5	–	–
Радикальна партія Олега Ляшка	–	0,3	0,3	0,4
Соціалістична партія України (О.Мороз)	0,2	0,3	0,6	0,6
Українська народна партія (Ю.Костенко)	0,2	0,3	–	–
Християнсько-демократичний союз (В.Стретович, Д.Жванія)	0,1	–	–	–
Голосував би за іншу партію	2,1	2,4	3,2	2,5
Не став би голосувати ні за кого /Проти всіх	9,8	–	–	–
Не брав би участі в голосуванні	10,9	14,9	19,5	14,9
Важко відповісти	18,4	18,5	15,0	16,6

* Опитування у травні 2011 р. і квітні 2012 р. проведені соціологічною службою Центру Разумкова, у березні-квітні 2012 р. і травні-червні 2012 р. – соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва».

** У травні 2011 р. – Блок Юлії Тимошенко, у березні-квітні 2012 р. – Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (Ю.Тимошенко).

*** У травні 2011 р. – Блок Литвина.

**** У травні 2011 р. – Партія регіонів.

2-б. Якби найближчим часом відбувалися вибори до Верховної Ради і до виборчого бюлетеня були включені такі партії, за яку партію Ви б проголосували?, за регіонами,

	Захід	Центр	Південь	Схід	Україна в цілому
«Батьківщина» (Ю. Тимошенко, А.Яценюк)	39,7	25,9	9,5	8,4	20,4
Всеукраїнське об'єднання «Свобода» (О.Тягнибок)	9,5	2,3	1,0	0,8	2,9
Комуністична партія України (П.Симоненко)	0,5	3,5	7,8	9,6	5,6
Народна партія (В.Литвин)	0,5	0,9	1,3	0,9	0,9
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	3,3	3,9	4,2	3,7	3,8
Партія регіонів (М.Азаров, С.Тігіпко)	7,9	14,2	34,6	30,5	21,5
Партія «УДАР Віталія Кличка»	14,1	8,6	4,2	5,0	7,8
Політична партія «Громадянська позиція» (А.Гриценко)	2,8	2,6	2,3	0,8	2,0
Радикальна партія Олега Ляшка	1,0	0,3	0,0	0,5	0,4
Соціалістична партія України (О.Мороз)	0,3	0,5	0,0	1,1	0,6
Голосував би за іншу партію	3,1	1,2	2,6	3,5	2,5
Не брав би участі в голосуванні	6,9	14,6	19,6	17,7	14,9
Важко відповісти	10,3	21,4	12,7	17,6	16,6

2-в. Якби найближчим часом відбувалися вибори до Верховної Ради і до виборчого бюлетеня були включені такі партії, за яку партію Ви б проголосували?, за віком опитаних, %

	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
«Батьківщина» (Ю.Тимошенко, А.Яценюк)	17,4	18,5	18,9	24,1	22,7
Всеукраїнське об'єднання «Свобода» (О.Тягнибок)	2,9	2,9	3,5	2,9	2,5
Комуністична партія України (П.Симоненко)	1,5	1,4	3,5	4,1	14,3

Продовження таблиці ►

	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Народна партія (В.Литвин)	0,9	0,3	0,6	1,5	1,2
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	4,0	4,6	4,1	2,9	3,3
Партія регіонів (М.Азаров, С.Тігіпко)	17,2	22,0	20,6	22,4	24,8
Партія «УДАР Віталія Кличка»	13,7	9,8	9,9	4,9	2,0
Політична партія «Громадянська позиція» (А.Гриценко)	1,8	1,4	3,2	2,6	1,8
Радикальна партія Олега Ляшка	0,4	0,9	0,3	0,3	0,2
Соціалістична партія України (О.Мороз)	0,9	0,3	0,6	0,0	0,8
Голосував би за іншу партію	2,2	2,9	2,9	2,9	2,1
Не брав би участі в голосуванні	17,0	17,9	16,0	13,7	11,1
Важко відповісти	20,0	17,1	16,0	17,7	13,3

3. Якщо Ви візьмете участь у виборах, як Ви обиратимете партію? (зазначте основні варіанти) % тих, хто відповів, що точно або скоріше візьме участь у виборах

Як обиратимуть партію?	Вересень-2007	Червень-2012
Я вже остаточно визначився з вибором партії і голосуватиму за неї	66,7	48,5
Ознайомлюся з їхніми програмними матеріалами, листівками партій тощо	10,8	21,6
Буду знайомитися з незалежними розслідуваннями та інформацією, яку надаватимуть громадські організації	–	12,2
Орієнтуватимуся на лідерів	10,9	14,3
Стежитиму за дебатами партій у засобах масової інформації (телебачення, газети тощо)	7,6	17,0
Запитаю поради у людей, яким довіряю	3,7	5,9
Ходитиму на зустрічі з лідерами партій	1,2	2,2
Зроблю вибір навмання	0,6	0,7
Інше	0,9	0,3
Важко відповісти	–	5,3

4. А чому Ви обрали саме цю партію? (зазначте не більше двох відповідей) % тих, хто проголосував би за якусь партію

Мотиви вибору	Жовтень-2006	Червень-2012
Мені подобається її програма, ідеї, пропозиції	50,8	40,8
Мені подобаються її лідери	35,8	42,6
Ця партія має добрі шанси на перемогу	10,9	12,3
Ця партія виражає інтереси таких людей, як я	25,8	18,0
Її підтримують авторитетні для мене люди	5,1	4,1
Я за цю партію голосував на минулих виборах	12,5	15,1
Принаймні порівняно з іншими ця партія є «меншим злом»	11,4	17,4
Загалом я обрав цю партію випадково	0,5	1,0
Інше	0,9	1,1
Важко відповісти	7,8	1,3

5. Які теми є актуальними особисто для Вас, думку кандидатів з яких питань Ви б хотіли почути? Будь ласка, уважно прочитайте список і оберіть не більше 10 тем.

	Жовтень-2005	Вересень-2007	Червень-2012
Подолання безробіття	56,2	54,3	59,3
Подолання кризи в економіці, економічне зростання	56,8	56,1	51,8
Підвищення загального рівня зарплат, пенсій, стипендій	58,7	54,4	51,5
Зниження цін на продукти і товари першої необхідності	43,0	45,5	43,3
Соціальний захист малозабезпечених	39,6	47,4	40,5
Поліпшення медичного обслуговування	52,7	47,3	40,0
Боротьба з корупцією	28,5	31,2	39,0
Зменшення плати за квартиру та комунальні послуги	39,5	–	31,3
Боротьба зі злочинністю	36,3	38,2	30,9

Продовження таблиці ►

	Жовтень-2005	Вересень-2007	Червень-2012
Земельна реформа, підтримка сільського господарства	29.5	24.7	29,1
Реформування пенсійного забезпечення	33.7	33.4	26,4
Зниження рівня соціального розшарування у суспільстві на бідних і багатих	20.5	26.8	25.3
Підтримка вітчизняного виробника	23.0	20.3	24,8
Охорона материнства та дитинства	19.5	22.4	18,7
Припинення політичних репресій, свобода для лідерів опозиції (Ю.Тимошенко та ін.)	–	–	18,6
Реформа правоохоронної системи, справедливе правосуддя	–	–	17,0
Розв'язання екологічних проблем, проблеми охорони природи	19.6	16.5	16,7
Подолання моральної кризи у суспільстві, боротьба з аморальністю	10.6	12.3	15.9
Боротьба з олігархами	9.2	12.3	14.8
Розвиток демократії у суспільстві, можливість для людей впливати на владу	8.4	5.8	13.2
Освітня реформа системи середньої та вищої освіти	12.8	11.0	13,0
Удосконалення податкової системи	17.5	18.1	12,8
Удосконалення державного управління, адміністративна реформа	–	–	11,9
Реформування політичної системи	8.1	7.4	11,4
Підтримка національної культури та української мови	7.6	6.5	11.2
Забезпечення прав і свобод людини – свободи слова, мітингів тощо	5.7	5.2	10,2
Вступ України до ЄС	4.0	5.6	9,7
Розвиток фізичної культури та спорту	5.7	3.3	8.0
Вступ України до Єдиного економічного простору з Росією, Білоруссю і Казахстаном	10.9	9.9	6.5
Надання регіонам, місцевій владі більших повноважень	5.3	3.0	5,4
Статус російської мови в Україні	8.9	7.5	3,9
Подолання конфлікту релігійних конфесій	2.8	2.4	3,1
Вступ України до НАТО	2.2	2.5	2,9
Інше	1.2	1.3	1,5
Нічого з переліченого не цікавить	–	–	2,3
Важко відповісти	2.8	–	0,9

6. Як Ви вважаєте, чи будуть наступні вибори чесними і демократичними?

Ні, зовсім не будуть чесними і демократичними	27,4
В основному, не будуть чесними і демократичними	27,5
В основному будуть чесними і демократичними	11,7
Будуть повністю чесними і демократичними	3,0
Важко сказати однозначно	30,4

7. Що, на Вашу думку, повинно бути здійснене для демократичності майбутніх парламентських виборів? (азначте усе, що вважаєте за потрібне)

	Вересень-2007	Червень-2012
Узяти проведення виборів під контроль громадських організацій	33.2	28,4
Вимагати від учасників виборів чітких програм і пропозицій	26.0	16,6
Залучити міжнародних спостерігачів	23.0	30,1
З метою профілактики порушень широко оприлюднити факти судових рішень по справах із фальсифікації минулих президентських виборів	22.9	–
Гарантувати, що усі, хто буде причетний до фальсифікації виборів, нестимуть кримінальну відповідальність	–	46,1
Допустити до участі у виборах засуджених лідерів опозиції (Ю.Тимошенко, Ю.Луценка та ін.)	–	15,3
Проводити незалежні соціологічні дослідження	11.3	10,2
Інше	0.9	1,4
Вважаю, що ніщо не зможе зробити наступні вибори чесними і демократичними	–	11,6
Важко відповісти	15.9	10,1

8. Чи готові Ви брати участь на громадських засадах (безплатно) у передвиборній агітації за ту чи іншу партію?

Так	13,5
Ні	76,7
Важко сказати	9,8

9. Чи готові Ви на громадських засадах (безплатно) брати участь у діяльності якоїсь громадської організації, спрямованої на забезпечення чесних і справедливих виборів?

Так	16,1
Ні	72,6
Важко сказати	11,3

10. Чи знаєте Ви про громадянський рух «Чесно!»?

Так, знаю	2,9
Щось про це чув, але непевне	14,1
Нічого про це не знаю	82,8
Не відповіли	0,2

11. Якщо Ви знаєте чи щось чули про рух «Чесно!», то звідки Ви про нього дізналися? % тих, хто хоча б щось чув про рух «Чесно!»

Із загальнонаціональних телеканалів	35,7
Із місцевих телеканалів	9,3
З радіо	7,9
Із загальнонаціональних газет	6,8
Із місцевих газет	4,3
З Інтернету	11,6
Від друзів, знайомих	17,8
Інше	1,0
Вже не пам'ятаю	21,6

12. Як Ви вважаєте, чим є агітація, що супроводжується наданням виборцям коштів, товарів або послуг (безплатно чи на пільгових умовах)?:

Дозволений законодавством та широко розповсюджений спосіб ведення агітації	17,6
Порушення законодавства, за яке передбачено адміністративну та кримінальну відповідальність	62,9
Важко відповісти	19,5

13. Чим є, на Вашу думку, таємниця голосування?

Це право виборця, виборець має право розголошувати чи не розголошувати, за кого він або вона проголосували	75,5
Це обов'язок виборця, розголошення виборцем інформації про те, за кого він або вона проголосували, є порушенням Закону	16,5
Важко відповісти	8,1

14. На Вашу думку, як забезпечити собі можливість проголосувати на дому у разі хвороби?

Потрібно особисто подзвонити до дільничної виборчої комісії та звернутися з відповідним усним проханням	19,9
Потрібно подати до дільничної виборчої комісії письмову заяву (особисто, поштою або через довірених осіб)	28,6
Потрібно подати до дільничної виборчої комісії письмову заяву, а також довідку з медичної установи (особисто, поштою або через довірених осіб)	33,0
Важко відповісти	18,5

15. Як Ви думаєте, чи буде передбачено у бюлетенях для голосування графу «проти всіх»?

Так, буде, це – рядок «не підтримую жодного кандидата/партію»	33,0
Ні, вже не буде	39,5
Важко відповісти	27,5

16. Як, на Вашу думку, можна пересвідчитися у своєму правильному включенні до списку виборців? (можна обрати кілька варіантів відповіді)

Треба звернутися до окружної виборчої комісії за місцем проживання	25,0
Треба звернутися до дільничної виборчої комісії за місцем проживання	48,5
Треба звернутися до відділу ведення Державного реєстру виборців за місцем проживання	16,3
Інше	0,8
Важко відповісти	13,9

17. Куди потрібно звернутися зі скаргою, якщо порушуються Ваші права як виборця? (можна обрати кілька варіантів відповіді)

До органів прокуратури	12,3
До міліції	11,4
До суду	26,1
До Центральної виборчої комісії	23,7
До виборчої комісії вищого рівня	14,2
До представників партії	7,6
До представників громадських організацій, що ведуть спостереження за виборами	15,0
Не знаю, важко відповісти	22,3

18. Чи існує реальна рівність громадян перед законом?

	Травень-2004	Вересень-2007	Червень-2012
Ні, зовсім не існує	45	47,6	45,4
В основному, не існує	31	36,5	33,0
В основному, існує	15	8,6	13,5
Повністю існує	3	0,8	3,33,3
Важко сказати	6	6,6	4,9

**Вибори 2012:
рейтинги партій та мотивація вибору, серпень 2012**

Дослідження проведено Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно з соціологічною службою Центру Разумкова з 10 по 15 серпня 2012 року. Було опитано 2009 респондентів віком від 18 років у всіх областях України, Києві та АР Крим за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками. Вибірка опитування будувалася як стратифікована, багатоступенева, випадкова із квотним відбором респондентів на останньому етапі. Опитування здійснювалося у 132 населених пунктах (із них 79 міських та 53 сільських поселень). Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95.

Опитування здійснено за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження» та програми Матра Посольства Королівства Нідерландів в Україні.

Для порівняння наводяться дані наступних опитувань:

1. Загальнонаціональне дослідження, проведене Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно з соціологічною службою Центру Разумкова з 30 березня по 4 квітня 2012 року. Було опитано 2009 респондентів віком від 18 років у всіх областях України, Києві та АР Крим за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-

демографічними показниками. Вибірка опитування будувалася як стратифікована, багатоступенева, випадкова із квотним відбором респондентів на останньому етапі. Опитування здійснювалося у 132 населених пунктах (із них 79 міських та 53 сільських поселень). Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95.

2. Загальнонаціональне опитування населення України, проведене Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» з 24 березня по 5 квітня 2011 р. Усього було опитано 1801 респондент за вибіркою, що репрезентує доросле населення України віком від 18 років за такими показниками, як стать, вік, рівень освіти, регіон та тип проживання. Статистична похибка вибірки не перевищує 2.35%.

3. Загальнонаціональне опитування населення України, проведене Фондом «Демократичні ініціативи» та фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» з 20 червня по 6 липня 2007 р. у співпраці з Freedom House за фінансової підтримки USAID. Усього було опитано 2011 респондентів за вибіркою, що репрезентує доросле населення України віком від 18 років за такими показниками, як стать, вік, рівень освіти, регіон та тип проживання. Статистична похибка вибірки не перевищує 2.3%.

1. Якщо говорити в цілому, як Ви вважаєте, події в Україні розвиваються у правильному чи неправильному напрямках?

	Червень-липень 2007	Серпень-2012
У правильному напрямі	17,1	19,7
У неправильному напрямі	61,8	57,6
Важко відповісти /Не відповіли	21,2	22,6

2. Чи збираєтеся Ви взяти участь у виборах до Верховної Ради, які мають відбутися 28 жовтня 2012 року?

	Червень-липень 2007	Серпень-2012
Безумовно, так	48,8	39,1
Скоріше, так	27,2	35,5
Скоріше, ні	10,4	6,5
Точно, ні	7,7	9,6
Важко сказати /Не відповіли	5,9	9,2

3. Якби виборчий бюлетень мав такий вигляд, за яку партію Ви проголосували б? (одна відповідь)

	Червень-2012		Серпень-2012	
	Серед усіх опитаних	Серед тих, хто піде на вибори	Серед усіх опитаних	Серед тих, хто піде на вибори
Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» * (Арсеній Яценюк, Анатолій Гриценко, Олександр Турчинов)	20,4	25,6	20,0	25,6
Всеукраїнське об'єднання «Свобода» (Олег Тягнибок, Богдан Бенюк, Андрій Мохник, Ігор Мірошніченко, Олександр Шевченко)	2,9	3,1	3,1	3,8
Комуністична партія України (Петро Симоненко, Петро Цибенко, Ірина Спіріна, Спірідон Кілінкаров, Олександр Присяжнюк)	5,6	7,1	6,7	8,2

Продовження таблиці ▶

	Червень-2012		Серпень-2012	
	Серед усіх опитаних	Серед тих, хто піде на вибори	Серед усіх опитаних	Серед тих, хто піде на вибори
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!» (Наталія Королевська, Андрій Шевченко, Остап Ступка, Ілля Ємець, Роман Васько)	3,8	4,6	3,4	4,0
Партія Пенсіонерів України (Антон Усенко, Юрій Єдаков, Едуард Погосов, Сергій Зубарєв, Павло Дубової)	–	–	0,5	0,6
Партія регіонів (Микола Азаров, Таїсія Повалій, Сергій Тігіпко, Андрій Ключев, Олександр Єфремов)	21,5	27,6	22,3	28,1
Політична партія «Демократичний альянс» (Василь Гацько, Римма Білоцерківська, Віктор Андрусів, Наталя Соколенко, Ігор Гурняк)	–	–	0,2	0,3
Політична партія «Наша Україна» (Віктор Ющенко, Юрій Костенко, Олексій Івченко, Ірина Ванникова, Сергій Бондарчук)	–	–	0,6	0,7
Політична партія «УДАР Віталія Кличка» (Віталій Кличко, Марія Матіос, Валентин Наливайченко, Оксана Продан, Віталій Ковальчук)	7,8	9,7	9,6	11,5
Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Громада» (Павло Лазаренко, Іван Лазаренко, Валентина Ляшенко, Юрій Філяк, Вікторія Орлова)	–	–	0,1	0,1
Політична партія «Зелені» (Олександр Прогніман, Ольга Вовк, Андрій Дзеджула, Аліна Мещеряк, Дмитро Волков)	–	–	0,6	0,5
Радикальна партія Олега Ляшка (Оксана Шевченко, Андрій Лозовий, Ксенія Сапунова, Іван Ганзера, Роман Зуб)	0,4	0,4	0,3	0,4
Соціалістична партія України** (Петро Устенко, Наталія Бондар, Олександр Григор'єв, Ляля Беляєва, Валерій Іващенко)	0,6	0,3	0,2	0,2
Українська платформа «Собор» (Віталій Капранов, Дмитро Капранов, Володимир Огрязко, Олександр Палій, Тарас Компаніченко)	–	–	0,1	0,1
Голосував би за іншу партію	2,5	2,6	1,5	1,5
Не брав би участі у голосуванні	14,9	–	13,9	–
Важко відповісти	16,6	15,4	17,1	14,4

* В опитуванні червня 2012 р. на чолі списку була Ю. Тимошенко

** В опитуванні червня 2012 р. на чолі списку був О.Мороз

4. Якби виборчий бюлетень мав такий вигляд, за яку партію Ви проголосували б? (одна відповідь)

	Захід	Центр	Південь	Схід	Україна загалом
Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»* (Арсеній Яценюк, Анатолій Гриценко, Олександр Турчинов)	43.2	29.7	11.7	13.0	25,6
Всеукраїнське об'єднання «Свобода» (Олег Тягнибок, Богдан Бенюк, Андрій Мохник, Ігор Мірошніченко, Олександр Шевченко)	12.5	2.2	0.7	0.6	3,8
Комуністична партія України (Петро Симоненко, Петро Цибенко, Ірина Спіріна, Спіридон Кілінкаров, Олександр Присяжнюк)	2.1	7.5	14.4	11.1	8,2
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!» (Наталія Королевська, Андрій Шевченко, Остап Ступка, Ілля Ємець, Роман Васько)	2.9	5.3	5.5	2.1	4,0
Партія Пенсіонерів України (Антон Усенко, Юрій Єдаков, Едуард Погосов, Сергій Зубарєв, Павло Дубової)	0.3	0.5	0.8	0.7	0,6
Партія регіонів (Микола Азаров, Таїсія Повалій, Сергій Тігіпко, Андрій Ключев, Олександр Єфремов)	9.1	17.6	45.9	44.6	28,1
Політична партія «Демократичний альянс» (Василь Гацько, Римма Білоцерківська, Віктор Андрусів, Наталя Соколенко, Ігор Гурняк)	0.0	0.3	0.4	0.3	0,3
Політична партія «Наша Україна» (Віктор Ющенко, Юрій Костенко, Олексій Івченко, Ірина Ванникова, Сергій Бондарчук)	0.9	1.3	0.0	0.0	0,7
Політична партія «УДАР Віталія Кличка» (Віталій Кличко, Марія Матіос, Валентин Наливайченко, Оксана Продан, Віталій Ковальчук)	15.7	16.8	5.3	5.1	11,5
Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Громада» (Павло Лазаренко, Іван Лазаренко, Валентина Ляшенко, Юрій Філяк, Вікторія Орлова)	0.0	0.0	0.0	0.3	0,1
Політична партія «Зелені» (Олександр Прогнімак, Ольга Вовк, Андрій Джеджула, Аліна Мещеряк, Дмитро Волков)	0.3	0.4	1.2	0.6	0,5
Радикальна партія Олега Ляшка (Оксана Шевченко, Андрій Лозовий, Ксенія Сапунова, Іван Ганзера, Роман Зуб)	0.6	0.6	0.0	0.0	0,4
Соціалістична партія України** (Петро Устенко, Наталія Бондар, Олександр Григор'єв, Ляля Беляєва, Валерій Іващенко)	0.0	0.3	0.4	0.0	0,2
Українська платформа «Собор» (Віталій Капранов, Дмитро Капранов, Володимир Огрязко, Олександр Палій, Тарас Компаніченко)	0.3	0.0	0.0	0.3	0,1
Голосував би за іншу партію	0.8	0.5	5.0	1.3	1,5
Важко відповісти	10.3	16.2	7.2	18.1	14,4
Не відповіли	0.9	0.5	1.3	1.8	–

5. Якби виборчий бюлетень мав такий вигляд, за яку партію Ви проголосували б? (одна відповідь)

	18-29 років	30-54 років	55 і старші	Україна загалом
Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»* (Арсеній Яценюк, Анатолій Гриценко, Олександр Турчинов)	18.8	25.5	28.3	25,6
Всеукраїнське об'єднання «Свобода» (Олег Тягнибок, Богдан Бенюк, Андрій Мохник, Ігор Мірошніченко, Олександр Шевченко)	3.5	3.7	3.9	3,8
Комуністична партія України (Петро Симоненко, Петро Цибенко, Ірина Спіріна, Спіридон Кілінкаров, Олександр Присяжнюк)	2.4	4.6	16.4	8,2
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!» (Наталія Королевська, Андрій Шевченко, Остап Ступка, Ілля Ємець, Роман Васько)	5.8	4.3	2.3	4,0
Партія Пенсіонерів України (Антон Усенко, Юрій Єдаков, Едуард Погосов, Сергій Зубарєв, Павло Дубової)	0.8	0.2	0.9	0,6
Партія регіонів (Микола Азаров, Таїсія Повалій, Сергій Тігіпко, Андрій Ключев, Олександр Єфремов)	25.5	29.6	27.3	28,1
Політична партія «Демократичний альянс» (Василь Гацько, Римма Білоцерківська, Віктор Андрусів, Наталя Соколенко, Ігор Гурняк)	0.0	0.7	0.0	0,3
Політична партія «Наша Україна» (Віктор Ющенко, Юрій Костенко, Олексій Івченко, Ірина Ванникова, Сергій Бондарчук)	0.2	0.6	1.0	0,7
Політична партія «УДАР Віталія Кличка» (Віталій Кличко, Марія Матіос, Валентин Наливайченко, Оксана Продан, Віталій Ковальчук)	21.7	11.7	4.7	11,5
Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Громада» (Павло Лазаренко, Іван Лазаренко, Валентина Ляшенко, Юрій Філяк, Вікторія Орлова)	0.0	0.2	0.0	0,1
Політична партія «Зелені» (Олександр Прогнімак, Ольга Вовк, Андрій Джеджула, Аліна Мещеряк, Дмитро Волков)	1.8	0.4	0.0	0,5
Радикальна партія Олега Ляшка (Оксана Шевченко, Андрій Лозовий, Ксенія Сапунова, Іван Ганзера, Роман Зуб)	0.0	0.5	0.4	0,4
Соціалістична партія України** (Петро Устенко, Наталія Бондар, Олександр Григор'єв, Ляля Беляєва, Валерій Іващенко)	0.0	0.1	0.3	0,2
Українська платформа «Собор» (Віталій Капранов, Дмитро Капранов, Володимир Огрязко, Олександр Палій, Тарас Компаніченко)	0.0	0.4	0.0	0,1
Голосував би за іншу партію	2.3	1.2	1.3	1,5
Важко відповісти	15.9	14.8	12.2	14,4
Не відповіли	1.4	1.4	0.5	1.1

6. Наскільки Ви впевнені у своєму виборі? % опитаних, які обрали якусь партію

Повністю впевнений і вибору свого не зміню	50,9
Загалом впевнений, але можу і передумати	35,5
Вибір не остаточний, я його цілком можу змінити	9,6
Важко сказати	4,0

7. А чому Ви обрали саме цю партію? (азначте не більше двох відповідей), % опитаних, які обрали якусь партію

Мені подобається її програма, ідеї, пропозиції	37,0
Мені подобаються її лідери	31,6
Ця партія має добрі шанси на перемогу	15,1
Ця партія виражає інтереси таких людей, як я	17,9
Її підтримують авторитетні для мене люди	6,1
Мені сподобалися кандидати у списку цієї партії	4,1
Ця партія вже довела свою здатність ефективної діяльності	15,5
Я за цю партію голосував на минулих виборах у 2007 році	10,9
Принаймні порівняно з іншими ця партія є «меншим злом»	16,7
Мені сподобалися виступи кандидатів партії у засобах масової інформації	3,5
Мені сподобалася реклама цієї партії	0,4
Загалом я обрав цю партію випадково	1,2
Інше	1,4
Важко сказати	0,9

8. На партійних з'їздах, які відбулися після оголошення офіційного старту виборчої кампанії, партії оголосили свої списки. Чи ознайомились Ви зі списком кандидатів від партії, за яку хотіли б проголосувати?*% опитаних, які обрали якусь партію*

Так, ознайомився з усім списком	13,9
Ознайомився із списком кандидатів, які, на мою думку, входять у «прохідну» частину	12,7
Так, але зі списком перших 10 кандидатів	7,1
Так, але лише з першою п'ятіркою кандидатів	26,0
Ні, зі списком не ознайомився зовсім	39,1
Не відповіли	1,2

9. Чи задовольняє Вас список кандидатів від партії, за яку Ви хотіли б проголосувати? % опитаних, які обрали якусь партію

Так, повністю задовольняє	35,7
Задовольняє за винятком декількох осіб	15,4
У більшості список не задовольняє	1,1
Задовольняє лише перша п'ятірка	5,4
Список не задовольняє зовсім	0,2
Не ознайомлений із списком кандидатів	27,7
Важко відповісти	14,7

10. Деякі партії до перших п'ятірок своїх виборчих списків включили відомих спортсменів та діячів мистецтва. Наскільки це вплине на голосування, зокрема, на Ваше?

Це може змінити мій вибір, щоб я проголосував за цю партію	5,1
Це ще більше підвищить для мене привабливість цієї партії, за яку я й так збирався проголосувати	14,7
На мій вибір це ніяк не вплине	62,5
Це, навпаки, відвадить мене від голосування за таку партію	10,0
Важко сказати	7,7

11. Які політичні сили Ви більш схильні підтримати на виборах – ті, що зараз при владі, чи ті, які зараз в опозиції до влади?

	Серпень-2012
Ті, що зараз при владі	25,9
Ті, що зараз в опозиції	31,7
Це не матиме значення для мого вибору	31,1
Важко сказати	11,3

12. Які політичні сили Ви більш схильні підтримати на виборах – ті, що зараз при владі, чи ті, які зараз в опозиції до влади?

	Квітень-2012
Ті, що зараз при владі	25,9
Ті, що зараз в опозиції	31,7
Це не матиме значення для мого вибору	31,1
Важко сказати	11,3

13. Як Ви вважаєте, що насамперед потрібно партії для перемоги на виборах?

(азначте не більше двох основних чинників)

	Червень-липень-2007	Серпень-2012
Гарна виборча програма	37,2	29,9
Наявність відомих лідерів	23,4	20,0
Потужний адміністративний ресурс	9,7	10,0
Великі фінансові можливості	18,3	23,7
Наявність кваліфікованої команди	32,8	35,8
Доступ до засобів масової інформації	11,8	5,3
Наявність нових ідей і людей	–*	21,6
Успішна попередня діяльність	25,0	22,9
Застосування брудних методів до суперників	1,2	1,3
Інше	1,6	1,1
Важко сказати	7,1	4,8

* В опитуванні 2007 року цього варіанту не було

14. Чи вистачає Вам інформації, щоб обрати партію?

Так, вистачає	65,9
Ні, не вистачає	12,6
Мені не потрібна ніяка інформація, бо я свій вибір вже зробив	9,3
Мені не потрібна інформація, бо я у виборах участі не братиму	8,5
Важко відповісти	3,6

15. Якщо Вам не вистачає потрібної інформації, то якої саме?

(Ви можете вибрати будь-яку кількість варіантів відповіді), % опитаних, яким не вистачає інформації

Щодо програм і пропозицій партій	49,7
Про списки партій	26,3
Про конкретних кандидатів, які у списках	46,4
Про попередню діяльність партій та людей, які у списках	45,6
Про процедуру голосування	13,2
Інше	2,7

16. Верховна Рада ухвалила рішення про встановлення на виборчих дільницях камер спостереження, які б відстежували все, що відбувається на виборчих дільницях. Чи підтримуєте Ви такі заходи?

Підтримую	47,3
Не підтримую	34,8
Важко сказати	17,9

17. Як Ви думаєте, для чого будуть встановлювати камери спостереження на виборчих дільницях? (азначте усе, що вважаєте за потрібне)

Щоб запобігти порушенням на виборчих дільницях	47,9
Щоб залякати виборців, що про їх голосування дізнаються	15,1
Щоб знати, як хто проголосував	13,3
Просто хтось на цьому добре заробить	31,0
Інше	1,1
Важко сказати	6,4

18. А Вас особисто налякають камери спостереження так, що Ви можете не проголосувати за партію або кандидата, за яких збиралися голосувати?

Так, налякають	4,5
Ні, не налякають	87,5
Важко сказати	8,0

19. Як Ви вважаєте, чи вплине Ваша особиста участь у виборах Верховної Ради чи відмова від участі на майбутнє України?

	Червень-липень-2007	Серпень-2012
Безперечно, вплине	15,0	17,6
Певною мірою вплине	34,9	35,4
Ніяк не вплине	35,8	34,8
Важко сказати	14,3	12,3

20. Чи проголосуєте Ви за депутатів, які чинили наступні порушення?

(Одна відповідь у кожному рядку)	Не проголосую нізащо	Скоріше за все, не проголосую	Можу й проголосувати	Проголосую	Важко сказати
Пропуск більш ніж 75% засідань Верховної Ради та комітетів	67,9	20,5	7,2	0,5	3,9
Постійна зміна політичної позиції – неодноразово переходив з однієї фракції до іншої	71,3	22,3	4,0	0,3	2,1
Систематичні висловлювання образ на адресу різних груп людей, зокрема, за національною ознакою	69,4	23,3	3,3	0,6	3,3
Серйозні перешкодження роботі журналістів (виривав камери, подавав великі позови до суду проти ЗМІ тощо)	66,9	20,0	7,8	0,9	4,4
Дії, що призвели до смерті чи каліцтва людини, зґвалтування	89,6	9,3	0,2	0,0	1,0
Захоплення чужої власності	81,2	16,1	1,4	0,2	1,1
Причетність до фальсифікації виборів	81,7	15,8	1,1	0,0	1,5
Підкуп виборців	78,1	17,7	2,0	0,0	2,1
Перешкодження здійсненню правосуддя	79,1	16,7	1,6	0,0	2,5
Більш ніж 5-кратна невідповідність заявлених доходів і статків до того, що депутат насправді має	77,0	17,1	2,8	0,0	3,0
Причетність до розтрати бюджетних коштів (зокрема, перевищення у 3 рази транспортних видатків)	81,8	14,0	2,1	0,1	2,0
Використання службового становища для отримання землі, майна у великих обсягах та сприяння власному бізнесу	82,1	13,9	2,2	0,1	1,8

21. На партійних з'їздах, які відбулися після оголошення офіційного старту виборчої кампанії, партії оприлюднили свої списки. Чи ознайомились Ви зі списком кандидатів від партії, за яку хотіли б проголосувати?

% опитаних, які обрали якусь партію

	Знають про рух «Чесно!»	Щось про «Чесно!» чули	Не знають нічого	Україна загалом
Так, ознайомився з усім списком	17.9	16.9	9.9	12.8
Ознайомився зі списком кандидатів, які, на мою думку, входять у «прохідну» частину	19.6	18.3	10.0	13.6
Так, але зі списком перших 10 кандидатів	10.2	11.8	4.9	7,5
Так, але лише з першою п'ятірною кандидатів	32.7	28.7	30.0	30.0
Ні, зі списком не ознайомився зовсім	19.5	24.2	45.2	36,1

22. Чи знаєте Ви про громадянський рух «Чесно!»?

	Квітень-2012	Серпень-2012
Так, знаю	5.0	10,3
Щось про це чув, але непевне	18.7	25,3
Нічого про це не знаю	76.3	64,4

23. Чи знаєте Ви про громадянський рух «Чесно!»?

	Захід	Центр	Південь	Схід	Україна загалом
Так, знаю	9.4	11.1	14.0	8.4	10,3
Щось про це чув, але непевне	28.9	29.9	26.4	17.9	25,3
Нічого про це не знаю	61.7	59.0	59.6	73.6	64,4

24. Чи знаєте Ви, що, згідно з новим Законом про вибори, половина депутатів на виборах до Верховної Ради обиратиметься у мажоритарних округах?

Так, знаю	48,0	10,3
Щось про це чув	29,0	25,3
Не знаю нічого	23,0	64,4

25. Інформованість щодо мажоритарної половини виборів та знання про рух «Чесно!»

Чи знають про вибори на округах?	Знають про рух «Чесно!»	Щось про «Чесно!» чули	Не знають нічого	Україна загалом
Знають про мажоритарні вибори	72,0	52,9	42,4	48,0
Щось про це чули	20,9	35,8	27,3	29,0
Не знають нічого	7,1	11,3	30,3	23,0

26. Чи віддасте у мажоритарному окрузі свій голос за представника тієї ж партії, за яку голосуватимете за партійним списком?

Так, я голосуватиму за кандидата, який представлятиме ту партію, за яку я проголосую за партійним списком	34,5
Не обов'язково, це залежатиме від конкретного кандидата, але його партійність я братиму до уваги	24,5
Ні, голосування за конкретного кандидата і за партію – то не пов'язані речі	20,3
Важко сказати	20,7

27. Чим, на Вашу думку, повинен насамперед займатися у Верховній Раді депутат, обраний від вашого округу? (азначте одну, основну відповідь)

Вирішувати питання свого округу	41,0
Допомагати виборцям свого округу	32,7
Займатися в основному законотворчою діяльністю	21,8
Інше	0,9
Важко відповісти	3,6

28. Що у насамперед матиме для Вас значення, коли Ви будете обирати депутата до Верховної Ради від свого округу? (оберіть не більше п'яти найбільш важливих критеріїв)

Що найважливіше для вибору кандидата на окрузі?	Грудень-2011	Серпень-2012
Пропозиції кандидата щодо реформ в Україні	31,7	27,1
Пропозиції кандидата щодо вирішення проблем у вашому місті (селі)	41,1	46,6
Особистісні якості кандидата	37,0	28,4
Те, яка саме партія висуває чи підтримує кандидата	17,8	16,2
Досвід попередньої діяльності кандидата – чи був він успішним	30,6	32,2

Продовження таблиці ►

Що найважливіше для вибору кандидата на окрузі?	Грудень-2011	Серпень-2012
Поради людей, яким ви довіряєте	14,3	7,7
Попередня діяльність кандидата у вашому окрузі	20,2	24,4
Підтримка кандидата з боку авторитетних для вас людей	7,3	6,1
Можливості у майбутньому вирішувати проблеми вашого округу	25,1	36,3
Допомога, яку надавав кандидат виборцям (пайки, гроші тощо)	–*	7,9
Чесність, непричетність до корупції	32,7	30,7
Зовнішньополітичні орієнтації кандидата	4,8	5,7
Проголосую за того, хто за це більше заплатить	2,0	0,5
Інше	0,6	0,2
Не братиму участі у виборах	–*	7,7
Важко сказати	3,5	2,3

–* Цього варіанту в опитуванні не було

29. Звідки Ви берете інформацію про партії, що йдуть на вибори? (азначте основні, найбільш важливі для Вас джерела)

Мені вже не потрібна ніяка інформація, я до початку виборчої кампанії знав(ла), за кого проголосую	26,8
Листівки та інші агітаційні матеріали партій	19,3
Газетні публікації	23,3
Виступи представників партії на телебаченні в різних програмах	45,6
Виступи представників партій на радіо	9,2
Телереклама	22,0
Новинні або політичні Інтернет-сайти	8,0
Соціальні Інтернет-мережі («В Контакте», «Фейсбук», «Однокласники» та ін.)	4,0
Біллборди (рекламні щити) партій та їхніх лідерів	4,9
Зустрічі з представниками партій	5,1
Обговорення з іншими людьми	12,9
Інше	1,0
Важко відповісти	3,8

30. Звідки Ви берете інформацію про партії, що йдуть на вибори?

(азначте основні, найбільш важливі для Вас джерела)

Звідки беруть інформацію?	«Батьківщина»	«Свобода»	КПУ	«Україна-Вперед!»	Партія регіонів	УДАР	Не визначені	Населення загалом
Мені вже не потрібна ніяка інформація, я до початку виборчої кампанії знав(ла), за кого проголосую	34,7	37,5	45,5	43,8	40,6	24,0	6,6	26,8
Листівки та інші агітаційні матеріали партій	18,7	23,4	17,2	26,4	18,4	21,1	26,2	19,3
Газетні публікації	28,5	31,2	28,4	20,8	21,5	24,0	26,9	23,3
Виступи представників партії на телебаченні в різних програмах	44,5	45,3	39,5	51,4	42,8	52,9	49,8	45,6
Виступи представників партій на радіо	13,4	14,1	13,4	4,2	7,8	8,8	11,7	9,2
Телереклама	21,8	23,4	17,9	31,9	22,8	24,5	27,4	22,0
Новинні або політичні Інтернет-сайти	7,7	14,1	5,0	13,9	5,9	16,7	6,9	8,0
Соціальні Інтернет-мережі («В Контакте», «Фейсбук», «Однокласники» та ін.)	2,6	3,1	3,7	12,5	2,3	18,2	3,1	4,0
Біллборди (рекламні щити) партій та їх лідерів	3,8	9,4	1,5	15,3	4,7	5,4	6,3	4,9
Зустрічі з представниками партій	4,8	1,0	5,2	2,3	5,7	3,9	7,4	5,1
Обговорення з іншими людьми	12,4	7,8	8,2	15,3	10,1	14,7	16,1	12,9
Інше	0,2	1,0	0,0	0,7	0,0	0,6	4,4	1,0
Важко відповісти	1,2	0,0	0,0	1,4	0,2	0,0	4,4	3,8

31. Звідки Ви берете інформацію про партії, що йдуть на вибори?

(азначте основні, найбільш важливі для Вас джерела)

Звідки беруть інформацію?	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 і старші	Населення загалом
Мені вже не потрібна ніяка інформація, я до початку виборчої кампанії знав(ла), за кого проголосую	19,6	25,6	23,6	27,8	35,4	26,8
Листівки та інші агітаційні матеріали партій	20,0	20,7	22,2	17,8	18,3	19,3
Газетні публікації	18,9	24,1	23,9	30,7	24,7	23,3
Виступи представників партії на телебаченні у різних програмах	44,5	44,2	48,8	47,4	46,6	45,6
Виступи представників партій на радіо	7,1	9,2	8,7	9,6	12,6	9,2
Телереклама	25,6	25,0	27,2	21,6	19,4	22,0
Новинні або політичні Інтернет-сайти	14,4	10,6	9,0	7,3	0,1	8,0
Соціальні Інтернет-мережі («В Контакте», «Фейсбук», «Однокласники» та ін.)	9,7	3,7	3,0	2,0	0,1	4,0
Біллборди (рекламні щити) партій та їх лідерів	8,0	3,7	6,0	4,4	3,5	4,9
Зустрічі з представниками партій	5,2	6,0	6,0	6,1	3,1	5,1
Обговорення з іншими людьми	14,0	10,9	13,8	14,6	13,2	12,9
Інше	1,6	0,3	1,8	1,2	0,4	1,0
Важко відповісти	3,7	2,3	5,1	4,7	3,1	3,8

32. Звідки Ви берете інформацію про партії, що йдуть на вибори?

(азначте основні, найбільш важливі для Вас джерела)

	Міста	Села	Населення загалом
Мені вже не потрібна ніяка інформація, я до початку виборчої кампанії знав(ла), за кого проголосую	27,6	25,4	26,8
Листівки та інші агітаційні матеріали партій	21,2	15,4	19,3
Газетні публікації	22,2	26,2	23,3
Виступи представників партії на телебаченні у різних програмах	44,6	48,6	45,6

Продовження таблиці ►

	Міста	Села	Населення загалом
Виступи представників партійна радіо	9,3	9,2	9,2
Телереклама	20,9	24,6	22,0
Новинні або політичні Інтернет-сайти	9,1	5,5	8,0
Соціальні Інтернет-мережі (В Контакте», «Фейсбук», «Однокласники» та ін.)	4,3	3,4	4,0
Біллборди (рекламні щити) партій та їх лідерів	5,5	3,5	4,9
Зустрічі з представниками партій	5,5	4,2	5,1
Обговорення з іншими людьми	11,3	16,5	12,9
Інше	1,2	0,7	1,0
Важко відповісти	3,6	4,3	3,8

33. Чи часто у засобах масової інформації представлені різні точки зору – як влади, так і опозиції – з різних суспільних проблем?

Дуже рідко	5,9
Досить рідко	22,9
Досить часто	39,8
Дуже часто	15,3
Важко сказати	16,0

34. Чи часто у засобах масової інформації представлені різні точки зору – як влади, так і опозиції – з різних суспільних проблем?

	«Батьківщина»	«Свобода»	КПУ	«Україна-Вперед!»	Партія регіонів	УДАР	Населення загалом
Дуже рідко	8.8	10.1	4.3	4.2	2.5	9.4	5,9
Досить рідко	33.6	35.3	18.6	16.2	15.1	24.5	22,9
Досить часто	33.3	36.6	46.2	47.6	50.0	36.8	39,8
Дуже часто	10.6	7.2	18.1	18.4	23.1	10.0	15,3
Важко сказати	13.8	10.7	12.9	12.9	9.3	19.3	16,0

35. Як Ви вважаєте, чи відповідає діяльність партій в Україні демократичним стандартам?

Чи відповідає діяльність партій в Україні демократичним стандартам?	Грудень-2009	Серпень-2012
Так, повністю	1,5	14,3
Переважно, так	16,8	14,6
Переважно, ні	37,7	35,1
Зовсім не відповідає	17,8	19,0
Важко відповісти	26,2	17,0

36. Якщо Ви вважаєте, що діяльність партій в Україні не відповідає демократичним стандартам, то чим саме? (допускається кілька варіантів відповіді) % опитаних, які не вважають, що діяльність партій відповідає демократичним стандартам

У Чим діяльність партій в Україні не відповідає демократичним стандартам?	Грудень-2009	Серпень-2012
Партії не мають чіткої ідеології та чітких програм	16,3	14,7
Партії не дотримуються у своїй діяльності тих програм та цілей, які заявлені	33,8	38,2
У партій немає партійної демократії, вони підпорядковані своїм лідерам	21,7	24,3
Партії обстоюють інтереси не пересічних людей, а лише своїх лідерів та фінансово-економічних кланів	42,7	42,4
Партії фінансуються невідомо як, переважно – олігархами	25,7	34,1
Партії не мають реального зв'язку з громадянами	22,5	34,8
Інше	0,5	0,7
Важко сказати	20,8	10,8

37. А особисто Ви готові виділяти гроші на якусь політичну партію, якщо будете певні, що вона виражає Ваші інтереси?

	Грудень-2009	Серпень-2012
Так	10,0	6,1
Ні	79,7	84,2
Важко сказати	10,3	9,7

38. Якщо Ви готові давати гроші на таку партію, то яку саме суму щомісяця?

Серед респондентів, які готові виділяти гроші на партію середня сума склала:
2012 р. – 135 грн, 2009 р. – 85 грн.

39. Яким чином держава має брати участь в управлінні економікою?

Яким чином держава має брати участь в управлінні економікою?	За кого голосуватимуть?						
	Партія регіонів	«Батьківщина»	УДАР	КПУ	«Свобода»	«Україна-Вперед!»	Загалом по Україні
Потрібно мінімізувати участь держави – все врегулює ринок	7,9	13,8	10,3	7,4	16,9	9,7	10,5
Потрібно поєднати державне управління і ринкові методи	59,0	49,3	49,5	31,1	43,1	58,3	49,2
Потрібно повернутися до планової економіки на основі нового державного обліку і контролю	23,6	17,6	18,1	46,7	23,1	12,5	22,0
Важко сказати і не відповіли	9,5	19,3	22,1	14,8	16,9	19,3	18,3

40. Ставлення до геополітичного вибору України електоратів провідних політичних партій, у %

	За кого голосуватимуть?						
	Партія регіонів	«Батьківщина»	УДАР	КПУ	«Свобода»	«Україна-Вперед!»	Загалом по Україні
Ставлення до приєднання України до Митного Союзу Росії, Білорусії та Казахстану							
Позитивне	69,5	24,1	28,6	78,7	23,1	33,3	45,2
Негативне	15,1	57,3	47,3	11,0	69,2	43,1	35,7
Не визначились	15,4	18,6	24,1	10,3	7,7	23,6	19,1
Ставлення до вступу України до ЄС							
Позитивне	29,5	64,6	61,6	14,8	64,1	63,4	43,8
Негативне	48,8	21,5	22,7	73,3	25,0	26,8	37,9
Не визначились	21,7	13,9	15,8	11,9	10,9	9,9	18,2
Ставлення до вступу України до НАТО							
Позитивне	6,4	23,2	17,2	3,0	35,9	18,3	13,3
Негативне	77,5	55,0	49,0	83,7	42,2	63,4	64,9
Не визначились	18,3	21,8	33,8	13,3	21,9	18,3	21,8

41. Ставлення до надання російській мові статусу офіційної електоратів провідних політичних партій, у %

Чи підтримуєте Ви надання російській мові статусу офіційної?	За кого голосуватимуть?						
	Партія регіонів	«Батьківщина»	УДАР	КПУ	«Свобода»	«Україна-Вперед!»	Загалом по Україні
Так	66,7	8,1	18,6	62,4	4,6	33,8	38,4
Ні	27,0	84,5	74,0	30,1	93,8	53,5	53,8
Важко сказати	6,4	7,4	7,4	7,5	1,5	12,7	7,8

42. Ставлення до пропозиції щодо імпічменту Президенту Віктору Януковичу, у %

З яким із наведених нижче суджень Ви більш згодні?	За кого голосуватимуть?						
	Партія регіонів	«Батьківщина»	УДАР	КПУ	«Свобода»	«Україна-Вперед!»	Загалом по Україні
Демократія є найбільш бажаним типом державного устрою для України	51,2	59,5	44,6	31,1	55,4	55,6	47,2
За певних обставин авторитарний режим може бути кращим, ніж демократичний	23,3	16,4	24,5	36,3	20,0	16,7	21,8
Для такої людини, як я, немає значення, демократичний режим в Україні, чи ні	15,6	9,5	13,2	18,5	13,8	19,4	17,0
Важко відповісти	9,9	14,5	17,6	14,1	10,8	8,3	14,0

Громадська думка населення України: вибори-2012, вересень – жовтень 2012

Загальнонаціональне дослідження громадської думки населення України було проведене Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно з Київським міжнародним інститутом соціології з 18 вересня по 4 жовтня 2012 року. Опитування проводилося в 111 населених пунктах (PSU) у всіх областях України та Автономній Республіці

Крим за квотною вибіркою, що репрезентує доросле населення України. Усього було опитано 2043 респонденти. Похибка вибірки не перевищує 2.2%.

Опитування здійснено за фінансової підтримки програми МАТРА Посольства Нідерландів в Україні.

1. Чи збираєтеся Ви взяти участь у виборах до Верховної Ради, які мають відбутися 28 жовтня 2012 року?

	Квітень-2012	Серпень-2012	Вересень-2012
Безумовно, так	43,1	39,1	56,7
Скоріше, так	34,5	35,5	21,3
Скоріше, ні	8,0	6,5	3,8
Точно, ні	9,4	9,6	13,9
Важко сказати	5,1	9,2	4,3

2. Якщо Ви не збираєтесь брати участі у виборах, то чому? Оберіть, будь ласка, не більше двох причин. (не більше двох варіантів відповіді)

	Квітень-2012	Вересень-2012
У мене не буде такої можливості (проживаю не за місцем реєстрації, у день голосування буду зайнятий тощо)	2,9	8,8
Мені байдужі ці вибори, бо моє життя від них аж ніяк не залежить	13,8	20,4
Я не бачу жодного кандидата чи партії, за яких було б варто голосувати	39,0	30,7
Вибори нічого не змінять, бо Верховна Рада насправді нічого не вирішує	18,7	19,1
Мене взагалі не цікавить політика	19,1	16,3
Не вірю, що вибори будуть проведені чесно	21,7	25,4
Інше	3,2	5,3
Важко сказати	4,5	4,1

3. Якщо Ви збираєтеся брати участь у виборах, то чому? Оберіть, будь ласка, не більше двох причин. (не більше двох варіантів відповіді)

	Квітень-2012	Вересень-2012
Участь у виборах – обов'язок кожного громадянина	45,2	57,2
Я звик до участі у виборах	18,3	18
Серед кандидатів та партій є ті, яких мені хотілося б підтримати	22,1	17,3
Участь у виборах – це можливість вплинути на ситуацію у моєму місті (селі)	10,7	14
Не хочу, щоб моїм голосом скористався хтось інший	33,8	26
Мені цікаво узяти участь у цих «змаганнях» – хто переможе?	4,4	2,9
Інше	0,0	0,5
Важко сказати	1,1	2,1

4. Якщо Ви братимете участь у голосуванні, то за яку партію проголосуєте? (% до тих, хто має намір взяти участь у виборах)

1. Політична партія Українська платформа «Собор»	Капранов Віталій Віталійович, Капранов Дмитро Віталійович, Огризко Володимир Станіславович	0,3
2. Соціалістична партія України	Устенко Петро Іванович, Бондар Наталія Володимирівна, Григор'єв Олександр Сергійович, Беляєва Ляля Георгіївна	0,2
3. Комуністична партія України	Симоненко Петро Миколайович, Цибенко Петро Степанович, Спіріна Ірина Дмитрівна, Кілінкаров Спірідон Павлович	10,1
4. Політичне об'єднання «Рідна Вітчизна»	Матієшин Іван Семенович, Мицканюк Іван Петрович, Килич Алі, Козлова Тетяна Микитівна	0,3
5. Партія «Руський блок»	Басов Геннадій Анатолійович, Білоцерковська Наталя Михайлівна, Проваторов Сергій Германович, Більчак Марія Василівна	0,1
6. Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	Королевська Наталія Юріївна, Шевченко Андрій Миколайович, Ступка Остап Богданович, Васько Роман Володимирович	2,1
7. Політична партія ВО «Громада»	Лазаренко Іван Іванович, Ляшенко Валентина Петрівна, Філяк Юрій Васильович, Орлова Вікторія Михайлівна	0,2
8. Політична партія Українська Національна Асамблея	Шухевич Юрій-Богдан Романович, Мазур Ігор Петрович, Березюк Олег Валерійович, Оліфіренко Михайло Іванович	0,1
9. Ліберальна партія України	Циганко Петро Степанович, Бойко Юлій Ігорович, Поліщук Володимир Петрович	0,1
10. Політична партія «Нова політика»	Семиноженко Володимир Петрович, Малярчук Анатолій Климівич, Коцемир Віктор Францович	0,0
11. Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Свобода»	Тягнибок Олег Ярославович, Бенюк Богдан Михайлович, Мохник Андрій Володимирович, Мірошніченко Ігор Михайлович	5,1

Продовження таблиці ►

12. Українська партія «Зелена планета»	Орехов Сергій Миколайович, Цибух Валерій Іванович, Мірута Ольга Анатоліївна, Нікітенко Володимир Павлович	0,1
13. Партія Пенсіонерів України	Усенко Антон Володимирович, Єдаков Юрій Іванович, Погосов Едуард Аркадійович, Дубовий Павло Павлович	0,2
14. Політична партія «Наша Україна»	Ющенко Віктор Андрійович, Костенко Юрій Іванович, Івченко Олексій Григорович, Ванникова Ірина Валеріївна	1,3
15. Політична партія «Зелені»	Прогнімак Олександр Володимирович, Мещеряк Аліна Олегівна, Дзеджула Андрій Володимирович, Вовк Ольга Василівна	0,1
16. Партія Зелених України	Москаль Денис Денисович, Курикін Сергій Іванович, Кондратюк Тетяна Вікторівна	0,3
17. Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка»	Кличко Віталій Володимирович, Матіос Марія Василівна, Наливайченко Валентин Олександрович, Продан Оксана Петрівна	16,0
18. Політична партія «Україна майбутнього»	Олійник Святослав Васильович, Шилова Дарія Леонідівна, Жуков Сергій Вікторович, Заклецька-Бурак Анна Анатоліївна	0,1
19. Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	Яценюк Арсеній Петрович, Гриценко Анатолій Степанович, Турчинов Олександр Валентинович, Кириленко В'ячеслав Анатолійович	15,1
20. Партія регіонів	Азаров Микола Янович, Пováлій Таїсія Миколаївна, Тігіпко Сергій Леонідович, Ключев Андрій Петрович	23,3
21. Політична партія «Народно-трудовий союз України»	Зубов Валентин Сергійович, Ніколаєв Михайло Євгенович, Григор'єв Євген Владиславович, Лох Євгеній Леонітович	0,0
22. Радикальна Партія Олега Ляшка	Шевченко Оксана Борисівна, Лозовой Андрій Сергійович, Сапунова Ксенія Вікторівна, Ганзера Іван Миколайович	0,4
Важко сказати		24,0

5. Якщо Ви братимете участь у голосуванні, то за яку партію проголосуєте?

(% до тих, хто готовий взяти участь у виборах)

Партії	Захід	Центр	Південь	Схід	Загалом
Політична партія Українська платформа «Собор»	0,3	0,4	0,3	0,0	0,3
Соціалістична партія України	0,3	0,2	0,3	0,0	0,2
Комуністична партія України	2,1	6,7	14,9	19,3	10,1
Політичне об'єднання «Рідна Вітчизна»	0,2	0,4	0,3	0,3	0,3
Партія «Руський блок»	0,0	0,0	0,3	0,3	0,1

Продовження таблиці ▶

Партії	Захід	Центр	Південь	Схід	Загалом
Партія Наталії Королевської «Україна - Вперед!»	2,3	1,5	2,4	2,2	2,1
Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Громада»	0,5	0,2	0,0	0,0	0,2
Політична партія Українська Національна Асамблея	0,0	0,2	0,0	0,0	0,1
Ліберальна партія України	0,5	0,0	0,0	0,0	0,1
Політична партія «Нова політика»	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Свобода»	12,2	5,0	1,3	0,6	5,1
Українська партія «Зелена планета»	0,0	0,2	0,0	0,0	0,1
Партія Пенсіонерів України	0,0	0,4	0,0	0,0	0,2
Політична партія «Наша Україна»	4,6	0,4	0,3	0,0	1,3
Політична партія «Зелені»	0,3	0,0	0,0	0,3	0,1
Партія Зелених України	0,0	0,4	0,5	0,3	0,3
Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка»	24,4	17,9	11,5	7,2	16,0
Політична партія «Україна майбутнього»	0,0	0,2	0,3	0,0	0,1
Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	25,1	20,4	7,4	3,7	15,1
Партія регіонів	6,9	14,9	40,7	36,1	23,3
Політична партія «Народно-трудовий союз України»	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Радикальна Партія Олега Ляшка	0,5	0,8	0,3	0,0	0,4
Важко сказати/Не знаю	18,7	29,2	18,4	29,0	24,0

Захід – Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області

Центр – м. Київ, Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Черкаська, Чернігівська області

Південь – АР Крим, Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська області

Схід – Донецька, Луганська, Харківська області

6. Якщо Ви братимете участь у голосуванні, то за яку партію проголосуєте?

(% до тих, хто готовий взяти участь у виборах)

Партії	18-29 років	30-44 років	45-59 років	60 і старші	Загалом
Політична партія Українська платформа «Собор»	0,3	0,3	0,0	0,4	0,3
Соціалістична партія України	0,0	0,0	0,3	0,4	0,2
Комуністична партія України	3,5	5,8	9,4	18,8	10,1
Політичне об'єднання «Рідна Вітчизна»	0,0	0,5	0,3	0,4	0,3
Партія «Руський блок»	0,0	0,5	0,0	0,0	0,1
Партія Наталії Королевської «Україна - Вперед!»	4,7	2,0	0,5	1,5	2,1
Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Громада»	0,6	0,3	0,0	0,0	0,2
Політична партія Українська Національна Асамблея	0,3	0,0	0,0	0,0	0,1
Ліберальна партія України	0,0	0,0	0,3	0,2	0,1
Політична партія «Нова політика»	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Свобода»	2,6	5,5	8,3	4,2	5,1
Українська партія «Зелена планета»	0,0	0,0	0,3	0,0	0,1
Партія Пенсіонерів України	0,0	0,0	0,3	0,4	0,2
Політична партія «Наша Україна»	1,8	0,8	1,3	1,5	1,3
Політична партія «Зелені»	0,0	0,5	0,0	0,0	0,1
Партія Зелених України	0,6	0,3	0,0	0,4	0,3
Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка»	26,7	18,1	14,5	6,9	16,0
Політична партія «Україна майбутнього»	0,6	0,0	0,2	0,0	0,1
Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	12,0	13,1	17,6	17,2	15,1
Партія регіонів	22,6	21,6	23,3	26,3	23,3
Політична партія «Народно-трудовий союз України»	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Радикальна Партія Олега Ляшка	0,9	0,0	0,0	0,9	0,4
Важко сказати/Не знаю	22,3	30,4	22,2	21,3	24,0

7. Наскільки Ви впевнені, що голосуватимете саме за цю партію?

	Грудень-2011	Вересень-2012
Повністю впевнений і свого вибору не зміню	43,0	53,4
Загалом впевнений, але ще можу змінити своє рішення	45,1	22,9
Зовсім не впевнений	8,8	4,0
Важко сказати	3,1	19,8

8. А чому Ви схильні проголосувати саме за цю партію (блок)?

Оберіть, будь ласка, не більше двох причин. (не більше двох варіантів відповіді)

	Липень-2007	Травень-2012	Вересень-2012
Мені подобається їхня програма, ідеї, пропозиції	41,4	40,8	37,4
Мені подобаються їхні лідери	28,3	42,6	26,0
Ця партія має добрі шанси на перемогу	12,8	12,3	10,2
Ця партія виражає інтереси таких людей, як я	22,6	18,0	21,5
Цю партію підтримують авторитетні для мене люди	5,5	4,1	3,7
Я за цю партію голосував на минулих парламентських виборах	19,8	15,1	9,3
У списку цієї партії є люди, яких я хотів би підтримати	–	–	4,6
Порівняно з іншими ця партія є «меншим злом»	17,7	17,4	11,8
Загалом я обрав цю партію випадково	0,9	1,0	0,9
Інше	0,7	1,1	2,7
Важко сказати	0,9	1,3	19,7

9. Ви збираєтесь голосувати за певну партію (блок) тому, що Вам близькі її ідеї та дії, чи для того, щоб до влади не прийшли політики протилежного політичного табору?

	Липень-2007	Жовтень-2012
Я обираю партію тому, що мені вона подобається	56,3	60,9
Я проголосую за певну партію, щоб до влади не прийшли політики протилежного політичного табору	33,6	23,3
Для мене це не має значення	10,1	15,8

10. Після президентських виборів 2004 року політичні сили в Україні поділилися на два основні табори, що умовно зветься «помаранчевими» та «біло-блакитними». Політичну силу з якого табору Ви підтримали б на виборах?

	Липень-2007	Жовтень-2012
Партію з «помаранчевого» табору	28,9	20,4
Партію з «біло-блакитного» табору	33,8	24,6
Партію, яка не належать ні до «помаранчевих», ні до «біло-блакитних»	3,8	15,9
Партію, яка виступатиме проти і «помаранчевих», і «біло-блакитних»	3,6	5,5
Для мене взагалі не має значення цей поділ на кольори	19,3	23,8
Важко сказати	10,6	9,8

11. Наскільки важливою для Вас є наступна інформація, щоб Ви могли обрати, за яку партію (блок) проголосуєте?

Пропозиції партії щодо важливих для Вас проблем	Липень-2007	Жовтень-2012
Дуже важливо	48,3	59,5
Загалом важливо	32,8	33,1
Не дуже важливо	5,2	2,4
Зовсім не важливо	2,4	1,8
Важко сказати	11,4	3,2

12. Склад першої п'ятірки партії

	Липень-2007	Жовтень-2012
Дуже важливо	25,6	29,8
Загалом важливо	36,5	40,3
Не дуже важливо	17,5	17,8
Зовсім не важливо	7,4	7,5
Важко сказати	13,0	4,5

13. Увесь список партії

	Липень-2007	Жовтень-2012
Дуже важливо	19,2	20,1
Загалом важливо	34,0	42,7
Не дуже важливо	22,9	22,8
Зовсім не важливо	10,3	9,1
Важко сказати	13,6	5,3

14. З якими партіями партія буде об'єднуватися у майбутній Верховній Раді

	Липень-2007	Жовтень-2012
Дуже важливо	32,8	38,2
Загалом важливо	33,9	41,8
Не дуже важливо	13,5	10,7
Зовсім не важливо	6,6	5,1
Важко сказати	13,3	4,2

15. Минула діяльність партії та її представників

	Липень-2007	Жовтень-2012
Дуже важливо	29,6	39,6
Загалом важливо	36,2	42,2
Не дуже важливо	14,9	10,4
Зовсім не важливо	6,9	4,1
Важко сказати	12,5	3,6

16. Фінансові декларації кандидатів

	Липень-2007	Жовтень-2012
Дуже важливо	15,8	17,3
Загалом важливо	27,9	37,1
Не дуже важливо	25,7	28,0
Зовсім не важливо	15,8	11,6
Важко сказати	14,7	5,9

17. Інформація про приватне життя кандидатів

	Липень-2007	Жовтень-2012
Дуже важливо	10,3	13,0
Загалом важливо	19,7	26,0
Не дуже важливо	26,5	33,5
Зовсім не важливо	29,5	21,1
Важко сказати	13,9	6,4

18. Відомості, що компрометують кандидатів у списку партії

	Липень-2007	Жовтень-2012
Дуже важливо	10,6	12,9
Загалом важливо	20,8	27,9
Не дуже важливо	24,0	31,6
Зовсім не важливо	27,3	19,4
Важко сказати	17,3	8,3

19. Ця партія – за владу чи проти влади?

	Жовтень-2012
Дуже важливо	32,1
Загалом важливо	38,7
Не дуже важливо	13,9
Зовсім не важливо	6,6
Важко сказати	8,7

20. Чи знаєте Ви, що, згідно з новим Законом про вибори, половина депутатів на виборах до Верховної Ради обиратиметься у мажоритарних округах?

	Серпень-2012	Жовтень-2012
Так, знаю	48,0	54,2
Щось про це чув	28,9	24,4
Не знаю нічого	23,1	21,4

21. Чи знаєте Ви кандидатів у депутати у Вашому виборчому окрузі?

Так, знаю усіх	5,7
Знаю багатьох	12,7
Знаю кількох головних	29,7
Знаю одного, за кого голосуватиму	10,6
Не знаю нікого	36,3
Важко сказати	5,0

22. Чи проводять кандидати активну виборчу кампанію на Вашому окрузі?

Так, виборча кампанія на окрузі відбувається дуже активно, конкуренція висока	12,1
На окрузі активно працюють лише кілька кандидатів, інших не видно	26,7
На окрузі активно працює лише один кандидат	12,1
На окрузі практично ніхто з кандидатів не працює	30,1
НЕ знаю, важко сказати	19,1

23. Чи Ви вирішили, за кого з кандидатів голосуватимете у Вашому виборчому окрузі?

Так, вже вирішив, і моє рішення остаточне	27,0
Вирішив, але рішення не остаточне	16,3
Ще не вирішив	46,0
У виборах взагалі брати участь не збираюся	1,4
Важко сказати	9,4

24. Чи знаєте Ви, яка партія висуває кандидата, за якого Ви збираєтесь проголосувати (чи він є самовисуванцем)?

Так, знаю	37,1
Він (вона) йде не від партії, а як самовисуванець	5,8
Ні, не знаю	36,5
Важко сказати	20,6

25. Якщо Ви вирішили, за кого голосувати у мажоритарному окрузі, то що вплинуло на Ваш вибір? (вкажіть не більше 3-х основних причин)

Кандидат належить до тієї ж партії, за яку я збираюсь проголосувати	29,9
Він знає, які реформи і як треба проводити в Україні	9,7
Він має можливості у майбутньому вирішувати проблеми нашого округу	16,0
Він мені подобається як особистість	14,6
Він вже багато зробив для нашого округу	9,7
Він успішна людина, яка завжди у своєму житті досягала цілі	7,0
Він має реальні пропозиції щодо вирішення проблем у нашому окрузі	8,8
Знаю, що він – чесна людина, не причетна до корупції	7,0
Мені порадили за нього проголосувати люди, яким я довіряю	3,8
Він надає конкретну допомогу людям (пайки, гроші, інша допомога)	2,2
Мені обіцяли заплатити, якщо я за нього проголосую	0,1
Інше	2,4
Важко сказати	37,1

26. Чи працював цей кандидат, за якого Ви збираєтеся проголосувати, на Вашому окрузі раніше, чи почав працювати лише під час виборчої кампанії?

Кандидат працює на нашому окрузі вже кілька років	18,0
Кандидат почав працювати на окрузі з цього року, але ще до початку виборчої кампанії, тобто до 1 серпня	8,5
Кандидат почав працювати на окрузі з початком виборчої кампанії	12,6
Кандидат не працював і не працює на окрузі	12,1
Не знаю, важко сказати	48,9

27. Чи роздавали кандидати на Вашому окрузі продуктивні пайки чи інші подарунки виборцям?

Так	9,5
Ні	74,3
Не знаю, важко сказати	16,1

28. Вже зараз деякі з майбутніх кандидатів у депутати працюють на округах, де збираються обиратися – роздають продуктивні набори, ліки тощо. Як Ви особисто до цього ставитеся?

	Квітень-2012	Вересень-2012
Цілком позитивно – якщо отримаю таку допомогу, то й проголосую за цього кандидата	4,2	5,5
Нейтрально, допомогу візьму, але на моє голосування це не вплине	32,2	32,4
Негативно, це не допомога, а підкуп, і «допомогу» не візьму, і за такого кандидата не голосуватиму	50,8	53,3
Важко сказати	12,9	8,8

29. Як відомо, іноді на виборах виборцям пропонують гроші за голосування за певного кандидата чи партію. Як Ви до цього ставитеся?

	Грудень-2009	Жовтень-2010	Квітень-2012	Вересень-2012
Однозначно засуджую, не можна продавати свій голос	51,3	48,6	56,1	53,2
Загалом ставлюся негативно, але з розумінням – усякі бувають у людей ситуації	33,1	31,7	26,8	31,8
Ставлюся позитивно, чому б людям не заробити?	9,6	9,5	10,6	10,3
Важко сказати	6,1	7,0	6,6	4,7

30. Як Ви думаєте, чому люди погоджуються продавати свій голос за гроші?

	Грудень-2009	Жовтень-2010	Вересень-2012
Тому що вони жадібні, прагнуть заробити на усьому	15,2	15,5	15,9
Тому що у них скрутна матеріальна ситуація	44,2	42,3	48,9
Тому що їм байдужі усі кандидати, то чому б не заробити?	30,2	34,6	25,9
Інше	2,5	1,7	0,7
Важко сказати	9,2	7,8	8,6

31. А Ви особисто готові продати свій голос за гроші?

	Грудень-2009	Жовтень-2010	Квітень-2012	Вересень-2012
Безумовно, ні	69,4	67,7	73,0	82,9
Безумовно, так – за будь-кого і за будь-які гроші	2,0	2,9	1,7	1,5
Так, але якщо влаштуватиме сума	7,5	9,7	8,2	5,2
Так, якщо я все одно збирався голосувати за цього кандидата (партію)	12,7	9,0	7,7	4,6
Важко сказати	8,3	10,8	9,4	5,8

32. А за яку саме реальну суму Ви готові проголосувати за партію чи кандидата?

	Грудень-2009	Жовтень-2010	Квітень-2012	Вересень-2012
Мій голос не продається в принципі	73,4	73,2	74,8	82,3
За 50 гривень	0,6	0,5	0,7	0,3
За 51-100 гривень	1,2	1,1	0,7	0,5
За 101-200 гривень	2,2	3,2	1,3	0,9
За 201-300 гривень	3,5	3,6	2,2	0,6
За 301-500 гривень	4,7	4,2	4,1	1,3
Більше 500 гривень	14,5	14,3	12,3	4,9
Важко сказати	—	—	3,8	7,9

33. Чи довіряєте Ви Центральній виборчій комісії?

Так	40,3
Ні	36,6
Важко сказати	23,1

34. Чи довіряєте Ви Центральній виборчій комісії?*(ставлення виборців різних партій)*

	КПУ	«Свобода»	УДАР	«Батьківщина»	Партія регіонів	Загалом
Так	57,5	27,4	34,0	27,0	77,1	40,3
Ні	29,9	45,2	38,8	49,6	8,8	36,6
Важко сказати	12,6	27,4	27,4	23,4	14,1	23,1

35. Чи довіряєте Ви Центральній виборчій комісії? (ставлення у різних регіонах)

	Захід	Центр	Південь	Схід	Загалом
Так	32,0	33,6	46,1	50,8	40,3
Ні	45,8	31,9	35,7	30,6	36,6
Важко сказати	22,2	31,5	18,1	18,6	23,1

36. Чи довіряєте вашій місцевій виборчій комісії? (там, де Ви голосуватимете)

Так	50,2
Ні	28,2
Важко сказати	21,6

37. Чи довіряєте вашій місцевій виборчій комісії (там, де Ви голосуватимете)?*(ставлення виборців різних партій)*

	КПУ	«Свобода»	УДАР	«Батьківщина»	Партія регіонів	Загалом
Так	63,5	40,5	50,0	46,6	80,2	50,2
Ні	19,2	33,3	25,4	29,8	8,3	28,2
Важко сказати	17,4	26,2	24,6	24,6	11,5	21,6

38. Чи довіряєте Вашій місцевій виборчій комісії (там, де Ви голосуватимете)?*(ставлення у різних регіонах)*

	Захід	Центр	Південь	Схід	Загалом
Так	32,0	33,6	46,1	50,8	40,3
Ні	45,8	31,9	35,7	30,6	36,6
Важко сказати	22,2	31,5	18,1	18,6	23,1

39. Як, на Вашу думку, пройдуть вибори?

Пройдуть чесно, без підтасувань	8,8
Будуть окремі порушення, але вони істотно не вплинуть на загальний результат	34,2
Припускаю, що результати можуть бути перекручені	31,1
Обов'язково все буде підтасовано	15,9
Важко сказати	9,9

40. Чи готові Ви вийти на вулицю з протестом, якщо будете певні, що результати виборів були сфальсифіковані?

Так	17,5
Ні	70,9
Важко сказати	11,6

41. Чи готові Ви вийти на вулицю з протестом, якщо будете певні, що результати виборів були сфальсифіковані?

	КПУ	«Свобода»	УДАР	«Батьківщина»	Партія регіонів	Загалом
Так	14,5	35,7	27,2	31,4	11,2	17,5
Ні	79,5	38,1	58,2	56,4	80,4	70,9
Важко сказати	6,0	26,2	14,5	12,1	8,4	11,6

42. А що для Вас буде доказом того, що вибори сфальсифіковані?*(можливо декілька варіантів відповіді)*

Якщо не переможе та партія, за яку я проголосував	6,2
Якщо не переможе той кандидат, за якого я проголосував	3,0
Якщо я бачитиму багато порушень під час виборчої кампанії	21,2
Якщо я бачитиму порушення на виборчій дільниці у день голосування	18,1
Якщо не зійдуться результати виборів і результати екзит-полів тих соціологічних кампаній, яким я довіряю	10,0
Якщо надто довго рахуватимуть голоси після виборів	14,3
Якщо результати виборів не визнають міжнародні спостерігачі	15,3
Якщо про фальсифікації скажуть політики, яким я довіряю	12,3
Результати у будь-якому разі будуть нечесними, якщо у виборах не братимуть участь Юлія Тимошенко та Юрій Луценко	5,1
Мені не треба ніяких доказів, я й так знаю, що вибори будуть сфальсифіковані	20,2
Інше	1,8
Важко сказати	25,0

43. З якими порушеннями виборчого законодавства доводилося стикатися особисто Вам під час виборчої кампанії? Зазначте усе, з чим Ви особисто стикалися (можливо декілька варіантів відповіді)

Підкуп виборців (пайки, подарунки тощо)	13,7
Тиск керівництва щодо голосування за певного кандидата	8,4
Агітація посадових осіб за певного кандидата	8,6
Використання бюджетних ресурсів (службове становище державних посадовців, транспорту, приміщень тощо) у виборчій кампанії певного кандидата	6,2
Обмеження можливостей для проведення зустрічей кандидатів із виборцями	2,3
Нерівний доступ різних партій та кандидатів до агітації у газетах, на радіо та телебаченні	5,7
Фізичне перешкоджання кандидатам та їхнім командам вести агітацію (заборона ставити палатки, роздавати листівки тощо)	2,1
Інше	0,9
Особисто не доводилося стикатися з порушеннями виборчого законодавства	66,7
Важко сказати	6,0

44. Як Ви вважаєте, чи можливі найближчим часом у Вашому місті (селі) масові виступи протесту у разі погіршення життя чи на захист своїх прав?

Так, впевнений, що вони будуть	2,3
Імовірно, що так	14,5
Малоймовірно	42,4
Ні, не буде	30,8
Важко сказати	10,1

45. Якщо такі мітинги та демонстрації відбудуться, то чи візьмете Ви в них участь?

Обов'язково	6,0
Скоріше за все, так	15,6
Скоріше за все, ні	19,0
Точно ні	51,1
Важко сказати	8,3

46. Що може спонукати особисто Вас вийти на вулицю з виявом протесту? (можливо декілька варіантів відповіді)

Різне зниження рівня життя	24,3
Якщо у країні зростатиме безробіття	13,2
Якщо влада ухвалить рішення, що погіршує становище соціальної групи, до якої я належу	9,6
У разі утисків демократії	3,5
Якщо закриють телеканал (газету, радіоканал), який мені подобається	1,2
Якщо не буде виплачуватися зарплата (пенсія, стипендія тощо)	21,9
Якщо підніметься плата за комунальні послуги	9,7
Якщо влада переслідуватиме політиків, яких я підтримую	2,1
Якщо влада сфальсифікує вибори	5,6
Якщо Україна приєднається до Митного союзу з Росією, Білоруссю та Казахстаном	1,0
Якщо Україна приєднається до НАТО	1,4
Якщо треба буде підтримати дострокову відставку Президента Віктора Януковича	3,9
Якщо різко піднімуться ціни	15,0
Якщо знеціниться гривня	4,5
Якщо російській мові буде надано статус державної	2,8
Інше	0,8
Ніщо не спонукає мене брати участь у акціях протесту	45,3
Важко сказати	10,1

47. Хто, на Вашу думку, має обирати Президента України? (тільки одна відповідь)

Громадяни України на загальнонаціональних виборах	90,3
Верховна Рада	2,1
Посада Президента взагалі не потрібна, її треба скасувати	3,5
Важко сказати	4,1

48. Як би Ви в цілому оцінили політичну ситуацію в Україні?

Благополучна	3,5
Спокійна	27,5
Напружена	49,8
Критична, вибухова	12,3
Важко сказати	6,9

49. Яке з наведених суджень найбільше відповідає Вашій теперішній ситуації?

Все йде непогано і можна жити	11,9
Жити важко, але можна терпіти	50,5
Терпіти нинішнє становище вже неможливо	33,5
Важко сказати	4,2

50. Як Ви вважаєте, чи допоможуть вибори до Верховної Ради поліпшити ситуацію в Україні?

Так, вибори дозволять поліпшити ситуацію	28,8
Вибори нічого не змінять	48,3
Вибори лише погіршать ситуацію	7,2
Важко сказати	15,7

51. Голосування на виборах дає людям можливість вплинути на рішення, які ухвалює влада

	Липень-2007	Жовтень-2012
Повністю згодний	16,4	17,2
Переважаю згодний	35,1	34,2
Переважаю не згодний	21,5	19,6
Зовсім не згодний	14,6	21,6
Важко сказати	12,3	7,4

52. Вибори змушують політиків відстоювати інтереси виборців

	Липень-2007	Жовтень-2012
Повністю згодний	14,3	15,0
Переважаю згодний	34,9	34,7
Переважаю не згодний	21,3	21,9
Зовсім не згодний	15,8	20,7
Важко сказати	13,7	7,7

53. Важко зрозуміти, які саме позиції обстоюють різні партії

	Липень-2007	Жовтень-2012
Повністю згодний	19,5	17,4
Переважаю згодний	32,6	41,6
Переважаю не згодний	21,2	24,1
Зовсім не згодний	8,6	7,7
Важко сказати	18,2	9,2

54. Я впевнений у таємності голосування на виборах і у тому, що ніхто не довідається, як я проголосував

	Липень-2007	Жовтень-2012
Повністю згодний	20,4	21,8
Переважаю згодний	30,6	39,4
Переважаю не згодний	19,1	16,1
Зовсім не згодний	12,0	11,9
Важко сказати	17,8	10,7

55. Політики і політичні партії поводитимуться етично під час виборчої кампанії

	Липень-2007	Жовтень-2012
Повністю згодний	8,1	7,7
Переважаю згодний	17,2	27,9
Переважаю не згодний	24,2	26,6
Зовсім не згодний	26,8	20,5
Важко сказати	23,8	17,3

